

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/151914>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-05 and may be subject to change.

BUITEN GEBEURT HET!

Perspectieven van jongeren en immigranten
op openbare ruimtes in Nederland

MAARTJE VAN LIESHOUT EN NOELLE AARTS

‘Buiten gebeurt het!’

perspectieven van jongeren en immigranten
op openbare ruimtes in Nederland

Communicatiewetenschap
Maartje van Lieshout
Noelle Aarts

Wageningen, 2005

Afbeelding omslag

‘Roosje’, de muurschildering op de hoek van de Nassaukade en Jacob van Lennepstraat in Amsterdam Oud-West. Het kunstwerk, een liefdesgedicht van Jacob van Lennep en een ode aan de vrouw, heeft ophef veroorzaakt omdat een aantal bewoners de schildering van een naakte vrouw als aanstootgevend ervaart.

Voorwoord

Dit is het verslag van een onderzoek naar perspectieven en praktijken van jongeren en immigranten met betrekking tot de inrichting en het gebruik van openbare ruimtes in Nederland. Dit onderzoek maakt deel uit van het onderzoeksprogramma 'Boundaries of Space', een initiatief van Wageningen UR. 'Boundaries of Space' is gestart vanuit de behoefte nieuwe inzichten te verwerven in mogelijke gevolgen van actuele koerswijzigingen in de ruimtelijke politiek. Een belangrijke koerswijziging is bijvoorbeeld de toenemende liberalisering van de ruimtelijke ordening, welke gepaard gaat met toenemende decentralisering en europeanisering.

Met het onderzoeksprogramma 'Boundaries of Space' beogen wij een wetenschappelijk fundament te leggen onder de gesignaleerde koerswijziging. Het terugleggen van verantwoordelijkheden in de samenleving klinkt mooi, maar hoe ziet de praktijk eruit? Als de regeldichtheid wordt afgebouwd, is te verwachten dat autonome processen in de samenleving belangrijker worden ten opzichte van geregelde planprocessen. Om die reden is het van belang om uitingen van zelforganisatie van mensen met betrekking tot de inrichting en het gebruik van de openbare ruimte beter te begrijpen. Dit is het kader waarbinnen perspectieven en praktijken van jongeren en immigranten zijn onderzocht. Jongeren en immigranten zijn niet-geïnstitutionaliseerde groepen mensen in de samenleving die vanwege hun aantal en aanwezigheid de inrichting en het gebruik van de openbare ruimte zeker ook mee bepalen. De vraag was hoe zij hun invloed laten gelden op de inrichting en het gebruik van de openbare ruimte.

Uit het onderzoek, dat vanwege de relatieve onbekendheid met het onderwerp, explorerend van aard was, komt een aantal zaken prominent naar voren. Zo blijken jongeren en immigranten openbare ruimtes in Nederland te gebruiken voor verschillende doeleinden. Het is bijvoorbeeld opmerkelijk dat veel immigranten de (bureaucratische) weg naar het bezit van een volkstuin, goed weten te vinden. Volkstuinen zijn voor hen niet alleen aantrekkelijk omdat ze daar hun eigen groenten kunnen verbouwen, ook doen zij dienst als ruimte waar mensen samen kunnen komen. Meer algemeen blijken openbare ruimtes van belang voor mensen om elkaar te ontmoeten. Het gaat dan niet alleen om ontmoetingen met mensen van de eigen groep; zowel jongeren als immigranten komen ook graag 'anderen' tegen. Opvallend is ook dat de mensen die wij hebben gesproken, nauwelijks tot niet proberen op formele wijze invloed uit te oefenen op de inrichting van de openbare ruimte. Eerder neigen zij ertoe de ruimte te nemen zoals die is en zetten die, voor zover mogelijk, ter plekke naar hun hand. Sommigen pleiten zelfs voor mogelijkheden tot zelforganisatie vanuit de gedachte dat daarmee de nodige creativiteit voor inrichting en gebruik van publieke ruimtes wordt aangeboord. Informeel en op microniveau hebben jongeren en immigranten wel degelijk invloed op de plekken die zij bezoeken. Zij bepalen

de (ongeschreven) regels op die plekken: wie wel en wie niet mee mag doen en onder welke voorwaarden. Dergelijke processen van in- en uitsluiting lijken grotendeels onbewust plaats te vinden. In een vervolgonderzoek gaan we dit nader onderzoeken in publieke ruimtes waarop verschillende groepen mensen aanspraak maken.

Wij zijn veel dank verschuldigd aan alle mensen die bereid zijn geweest om spontaan met de onderzoekers te praten over functies, wensen en invloed met betrekking tot de openbare ruimte. Graag bedanken we ook Angela Duijndam, Patricia Howard, Margit Jokövi en Jos de Mul voor hun nuttige inzichten, adviezen en literatuurverwijzingen. Maartje van Lieshout bedanken wij voor de enthousiaste en consciëntieuze wijze waarop ze het onderzoek heeft uitgevoerd. Tot slot spreken we onze dank uit aan de Raad van Bestuur van Wageningen Universiteit en Research Centrum voor hun initiatief tot, financiering van en vertrouwen in het project 'Boundaries of Space'.

Noelle Aarts
Roel During
Projectleiders 'Boundaries of Space'
Wageningen UR

Februari 2005

Samenvatting

Nederland is te klein om alle, vaak conflicterende aanspraken, die verschillende groepen mensen op de publieke ruimte maken, in te willigen. Naast de 'bekende' actoren (boeren, natuurbeschermers, recreatie-organisaties, bedrijven, etc), bestaan er ook minder bekende en minder geïstitutionaliseerde groepen mensen in de Nederlandse samenleving, die ook structureel gebruik maken van de publieke ruimte, maar op niet-conventionele en niet-geïstitutionaliseerde manieren. Op deze niet-geïstitutionaliseerde, niet formeel georganiseerde groepen is dit onderzoek gericht.

In deze kwalitatieve, explorerende studie onderzoeken we hoe immigranten en jongeren in interactie en gedrag gebruik maken van verschillende perspectieven of frames om bepaalde aspecten van de publieke ruimte in een specifieke context te benadrukken, terwijl andere daarmee juist op de achtergrond worden geplaatst. Welke betekenissen, wensen, waarden en gedrag uiten verschillende immigranten en jongeren ten aanzien van de publieke ruimte en hoe kunnen deze worden verklaard?

Met behulp van een conceptueel kader, gebaseerd op theorieën rondom framing worden percepties van de publieke ruimte achterhaald en verklaard. Theorieën over framing en reframing gaan uit van de gedachte dat mensen nieuwe situaties en informatie interpreteren op basis van bepaalde frames. De meeste definities van frames delen de algemene aanname dat frames ons helpen om onze kennis te organiseren en om de betekenis van nieuwe informatie te sorteren en voorspellen.

Aan de hand van drie door ons geformuleerde frames zijn we gesprekken met jongeren en immigranten in publieke ruimtes aangegaan. Deze frames hebben betrekking op de functie van een publieke ruimte, wensen die onze gesprekspartners hebben voor publieke ruimtes en de invloed die zij denken te kunnen uitoefenen of zouden willen uitoefenen.

De gegevens zijn verzameld in gesprekken en groepsgesprekken met immigranten en jongeren. We zochten onze gesprekspartners in vrijwel alle gevallen op in de publieke ruimte. Slechts in een enkel geval bezochten we onze gesprekspartners thuis. We zijn in Amsterdam, Utrecht, Nijmegen, Alkmaar, de omgeving van Wageningen en in het Westland geweest. Daar bezochten we publieke ruimtes variërend van parken, recreatiegebieden tot hokken.

Resultaten

Het onderzoek laat zien dat mensen de publieke ruimte in de eerste plaats gebruiken om van A naar B te gaan. Afhankelijk van factoren als geld, de beschikbaarheid van vervoer of kennis over de ruimere omgeving, gaan mensen naar publieke ruimtes verder weg of blij-

ven zij dichterbij huis. Veel van onze gesprekspartners, zowel de jongeren als de immigranten, hebben een relatief kleine scoop: zij blijven voornamelijk dichtbij huis, in de eigen wijk of buurt.

Zowel voor de jongeren als de immigranten die we hebben gesproken geldt dat de publieke ruimte heel belangrijk is als sociale ontmoetingsruimte. Onze gesprekspartners begeven zich op straat of op andere (semi)openbare plekken met het doel andere mensen tegen te komen.

Met name voor jongeren blijkt de publieke ruimte van groot belang voor de ontwikkeling en instandhouding van identiteiten. In de publieke ruimte komen mensen elkaar tegen, zijn wij-groepen en zij-groepen zichtbaar, en worden, door middel van processen van in- en uitsluiting, delen van de openbare ruimte opgeëist.

Publieke ruimtes bieden mensen een bepaalde vrijheid om te kunnen doen en laten wat ze willen. Zo blijkt de publieke ruimte voor veel jongeren die wij hebben gesproken belangrijk omdat zij elkaar daar kunnen ontmoeten zonder toezicht.

Op basis van wat de gesprekspartners met betrekking tot invloed op de inrichting en het gebruik van de openbare ruimte naar voren brachten, hebben we al vrij snel een onderscheid gemaakt tussen invloed op microniveau en invloed op macroniveau. Op beide niveaus hebben we te maken met formele en informele manieren om invloed uit te oefenen. Kruising van deze variabelen levert een matrix op van vier ideaaltypen waarmee we percepties van invloed op de inrichting en het gebruik van de ruimte, zoals die door onze gesprekspartners naar voren werden gebracht, nader kunnen duiden.

Bij formele invloed op macroniveau denken we aan de meer officiële vormen van invloed uitoefenen: door middel van het uitbrengen van stemmen in landelijke, provinciale of lokale verkiezingen, tijdens referenda of rondten van inspraak. Bij formele invloed op microniveau denken we aan inspraak over de inrichting van een specifieke plek. Een voorbeeld van informele invloed op macroniveau is het inschakelen van vrienden of bekenden om iets formeel voor elkaar te krijgen. Informele invloed op microniveau vindt al heel snel plaats: mensen oefenen invloed uit door ergens aanwezig te zijn.

Wat betreft formele invloed zowel op macro- als op microniveau laat het onderzoek zien dat de jongeren en immigranten nauwelijks tot geen invloed uitoefenen. Beperkende factoren zijn een gebrek aan vertrouwen in politiek en beleid, een gebrek aan betrokkenheid bij een collectief goed als de openbare ruimte en een gebrek aan kennis over de wijze waarop invloed zou kunnen worden uitgeoefend. Echter, op andere meer informele manieren, via interacties, zowel binnen de eigen groep als met derden wordt wel degelijk invloed uitgeoefend op bepaalde publieke ruimtes.

De wensen die mensen naar voren brengen hebben veelal betrekking op de functie die een plek nu of in de toekomst moet vervullen. Tegelijkertijd reflecteren deze wensen de vermeende invloed van mensen op het realiseren ervan.

Voor onze gesprekspartners is de publieke ruimte belangrijk. Toch brengen zij weinig ideeën naar voren voor verbeteringen of veranderingen in de openbare ruimte. In het onderzoek zijn daartoe verschillende verklaringen naar voren gekomen. In de eerste plaats heeft de openbare ruimte geen prioriteit voor onze gesprekspartners. Er zijn allerlei zaken die van veel groter en bovendien persoonlijk belang zijn. Een tweede reden is dat het voor

onze gesprekspartners niet eenvoudig is om invloed uit te oefenen op de inrichting van de openbare ruimte. Hooguit op microniveau oefenen mensen, vaak onbewust invloed uit doordat ze ergens simpelweg aanwezig zijn en dingen doen. In de derde plaats blijkt het soms lastig om te verwoorden wat men nu precies mist. Ten vierde zijn er nogal wat mensen die eenvoudigweg tevreden zijn met de wijze waarop in Nederland wordt omgegaan met de openbare ruimte. De laatste verklaring die naar voren werd gebracht betreft kritiek op de Nederlandse gewoonte om alles voor mensen op te willen lossen. Enkele immigranten brengen in dit verband naar voren dat aldus initiatieven en activiteit van mensen in de kiem worden gesmoord. Zij pleiten voor zelfredzaamheid en wijzen op het belang van het uitvechten van conflicten om te komen tot nieuwe, onverwachte, creatieve oplossingen.

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Samenvatting	5
1 Inleiding	11
1.1 Aanleiding	11
1.2 Inbedding van de studie in het onderzoeksprogramma 'Boundaries of Space'	11
1.3 Doel van het onderzoek	13
1.4 Probleemstelling	13
1.5 Opbouw van het rapport	14
2 Conceptueel kader	15
2.1 Inleiding	15
2.2 Framing en re-framing	15
2.3 Variabele contexten	16
2.4 Onderzoeksvragen	17
3 Methode van onderzoek	19
3.1 Inleiding	19
3.2 Kwalitatief onderzoek	19
3.3 Onderzoeksopzet	20
3.4 Selectie van onderzoeksplekken	21
3.5 Selectie van de gesprekspartners	23
3.6 Status van de conclusies	24
4 Functies van publieke ruimtes	27
4.1 Inleiding	27
4.2 Over mobiliteit: 'Mijn vrije tijd besteed ik in mijn stadsdeel.'	27
4.3 Over ontmoetingen: 'Buiten gebeurt het!'	30
4.4 Over identiteitsconstructie: 'Ooit een Marokkaan zien frisbeeën?'	32
4.5 Over vrijheid: 'Ik zit liever op een plek, waar geen toezicht is.'	35
4.6 Besluit	38
5 Invloed op publieke ruimtes	41
5.1 Inleiding	41
5.2 Invloed nader geduid	41
5.3 Formele invloed op macro-niveau: 'Ze luisteren toch niet naar ons'	42
5.4 Informele invloed op macro-niveau: 'Ik ken nog wel iemand...'	44
5.5 Formele invloed op micro-niveau: 'We mochten stemmen over de inrichting van Plein '44.'	46
5.6 Informele invloed op micro-niveau: 'Waar zij zijn, kunnen wij niet zijn.'	49
5.6 Besluit	51

6 Wensen voor publieke ruimtes	53
6.1 Inleiding	53
6.2 Wensen en functies	53
6.3 Wensen en invloed	56
6.4 Wensen en mensen	57
6.5 Besluit	59
7 Conclusies & discussie	61
7.1 Conclusies	61
7.2 Discussie en vervolgonderzoek	67
Literatuurlijst	71
Bijlage I: Gespreksonderwerpen en -vragen	73
Bijlage II: Gesprekspartners immigranten	81
Bijlage III: Gesprekspartners jongeren	82
Bijlage IV: Gesprekspartners deskundigen	83

I Inleiding

1.1 Aanleiding

Nederland is te klein om alle, vaak conflicterende aanspraken, die verschillende groepen mensen op de publieke ruimte maken, in te willigen. Naast de 'bekende' actoren (boeren, natuurbeschermers, recreatie-organisaties, bedrijven, etc), bestaan er ook minder bekende en minder geïnstitutionaliseerde groepen mensen in de Nederlandse samenleving, die structureel gebruik maken van de publieke ruimte, maar op niet-conventionele en niet-geïnstitutionaliseerde manieren. We denken daarbij aan bijvoorbeeld immigranten en jongeren. Zo zijn er bijvoorbeeld veel jongeren die als tijdverdrijf rondhangen op zogenaamde hangplekken en zijn er allerlei groepen immigranten die veelvuldig gebruik maken van de parken, om elkaar te ontmoeten, samen te eten of om een potje voetbal of cricket te spelen. Daarnaast blijkt een groeiende groep immigranten gebruik te maken van volkstuinen om hun eigen gewassen te verbouwen.

Het is belangrijk om te weten hoe jongeren en immigranten naar publieke ruimtes kijken en hoe ze er gebruik van maken. Niet in de laatste plaats omdat deze mensen nu, en zeker in de nabije toekomst een substantieel deel vormen van de Nederlandse populatie. Daarnaast hebben we nieuwe, originele perspectieven nodig met betrekking tot ruimtegebruik, die passen bij veranderingen in het beleid betreffende ruimtegebruik dat zich in toenemende mate richt op het faciliteren van hetgeen burgers aangeven belangrijk te vinden, in plaats van van bovenaf te bepalen hoe de ruimte moet worden ingericht.

1.2 Inbedding van de studie in het onderzoeksprogramma 'Boundaries of Space'

Dit onderzoek maakt deel uit van het programma 'Boundaries of Space'. Dit programma heeft twee belangrijke ontwikkelingen in de ruimte als uitgangspunten:

1) Veranderende bestuurlijke context

De overheid wordt selectiever in het beleid dat zij zelf uitvoert en wil meer verantwoordelijkheden neerleggen in de samenleving, ook met betrekking tot ruimtelijke ordening. De overheid wil de regeldruk verminderen en zowel de burgers als maatschappelijke organisaties meer ruimte geven. Een belangrijk gevolg van de gesignaleerde koerswijziging is dat het paradigma van een overheid die verantwoordelijk is voor de inrichting van de ruimte en zich daarbij bedient van concepten, wetten en regelgeving moet worden ingewisseld

voor een paradigma van een selectieve overheid die ruimte biedt aan zelforganisatie van groepen mensen in de samenleving. Daarbij moet een nieuwe balans worden gevonden tussen vrijheid en restricties.

Tegelijkertijd, of juist als gevolg van een selectiever wordende overheid, hebben we te maken met trends als liberalisering, europeanisering, individualisering en privatisering. Uiteraard kennen deze trends ook hun tegenhangers in de vorm van regionalisering en van zoektochten naar nieuwe sociale arrangementen. Samen veroorzaken zij een hoge mate van turbulentie: het is moeilijk te voorspellen hoe ontwikkelingen zullen verlopen, welke factoren op een bepaald moment de doorslag zullen geven. Eén en ander heeft zijn weerslag op de wijze waarop belanghebbenden (inclusief overheden) te werk gaan. We zien dat de nationale overheid zich enerzijds bewust is van haar veranderende positie (ten opzichte van zowel de regio als van Europa), maar eerder geneigd is tot pogingen om nog meer te gaan beheersen en controleren, dan om zaken los te laten en een andere visie op planning (doel en richting zoeken in plaats van doel-middel denken) te concretiseren. De vraag is wat dit alles betekent voor het bestuur, de inrichting en het gebruik van de publieke ruimte.

In 'Boundaries of Space' keren we het traditionele ordeningsparadigma om. Het traditionele paradigma houdt in dat we theoretische constructies bouwen die we vervolgens in de samenleving plaatsen. Het komt er nu op aan dat we organiseren en construeren vanuit de samenleving zelf. Daartoe moeten we ons voegen naar wat mensen willen, wat mensen doen en waar mensen betekenis aan geven.

Om een idee te krijgen van dit nieuwe paradigma, is een centrale vraagstelling in het programma aangebracht, namelijk: wat zijn de gevolgen van liberalisering voor de openbare ruimte? En om deze vraag wat specifiek te maken, hebben we drie thema's benoemd: zelforganisatie, culturele aanspraken en veranderende grenzen tussen private, collectieve en openbare ruimte.

Zelforganisatie wordt binnen het programma 'Boundaries of Space' opgevat als alle initiatieven en acties die individuen en groepen ondernemen om bepaalde doelen met betrekking tot de publieke ruimte te bewerkstelligen. Zelforganisatie kan gezien worden als een logische reactie op het terugtreden van de overheid. Culturele aanspraken en veranderende grenzen worden belangrijke thema's als we niet vanuit concepten vertrekken, maar vanuit de samenleving zelf.

2) Meerdere claims op de schaarse ruimte

Er zijn vele claims op de ruimte, claims die vaak tegenstrijdig zijn met elkaar. Het gevolg daarvan is dat het ruimtegebruik uiteindelijk het resultaat is van onderhandelingen die niet altijd optimaal verlopen (distributief/reactief in plaats van integratief/creatief). De vraag is: wie zijn belanghebbenden? Hoe zijn die nader te categoriseren? We hebben in eerste instantie een onderscheid gemaakt tussen drie groepen die verdeeld zijn over een continuüm van typen belanghebbenden:

- 1 Geïstitutionaliseerde (gevestigde) georganiseerde groepen van belanghebbenden;
- 2 Niet geïstitutionaliseerde, wel georganiseerde groepen van belanghebbenden;
- 3 Niet geïstitutionaliseerde, niet formeel georganiseerde groepen van belanghebbenden.

Deze studie betreft de laatste categorie. Binnen deze categorie richten we ons op jongeren en op immigranten, omdat we ervan uitgaan dat deze groepen mensen een nieuw licht op het ruimtelijke beleid kunnen werpen aangezien zij:

- De publieke ruimte niet conventioneel gebruiken;
  - Andere perspectieven op de publieke ruimte hebben (vanuit een andere achtergrond en/of cultuur);
  - Behoren tot groepen die nu nauwelijks in de beleidsvorming worden meegenomen;
  - Behoren tot groepen die van belang zijn, omdat deze groepen de toekomst bepalen.
- Jongeren worden volwassen, krijgen stemrecht en zullen uiteindelijk de plekken in de maatschappij van de huidige volwassenen overnemen. Immigranten vormen een steeds groter percentage van de Nederlandse bevolking.

1.3 Doel van het onderzoek

Met dit onderzoek naar multiculturele (of niet-geïnstitutionaliseerde) aanspraken op de ruimte, willen we:

- 1 Nader duiden hoe jongeren en immigranten staan tegenover het democratische proces waarin besluitvorming met betrekking tot ruimte wordt gerealiseerd;
- 2 Bijdragen aan het ontwikkelen van nieuwe perspectieven ten aanzien van inrichting en gebruik van de publieke ruimte, mede door nieuwe onderzoeksvragen te genereren.

Onder publieke of openbare ruimte verstaan we in dit onderzoek: alle openbaar toegankelijke ruimtes. In openbaar toegankelijke ruimtes zijn verschillende categorisering mogelijk: bijvoorbeeld binnenruimtes (bibliotheek, stationshal) versus buitenruimtes (park, stadsplein, recreatiegebied, natuurgebied) of openbare ruimtes die altijd voor iedereen toegankelijk zijn (pleinen) versus ruimtes waar de mogelijkheid van toegang op een of andere manier beperkt is. Daarbij kunnen we denken aan een park met beperkte openingstijden of aan bossen en natuurgebieden waar mensen alleen toegang hebben tussen zonsop- en zonsondergang. Voor sommige publieke ruimtes moet worden betaald, zoals een voetbalstadion of een theater en voor andere geldt een bepaalde leeftijdsgrens of een kledingvoorschrift, zoals in cafés of discotheken.

Er bestaat dus als het ware een continuüm van ruimtes van volledig openbare tot strikt privé ruimtes. In dit onderzoek hebben we allerlei ruimtes uit dit continuüm betrokken. (Zie voor een beschrijving van de methode van onderzoek, inclusief de selectie van onderzoeksplekken en gesprekspartners: hoofdstuk 3).

1.4 Probleemstelling

In deze studie hebben we onderzocht hoe immigranten en jongeren in interactie en gedrag gebruik maken van verschillende perspectieven of frames om bepaalde aspecten van de publieke ruimte in een specifieke context te benadrukken, terwijl andere daarmee juist op de achtergrond worden geplaatst. De hoofdvraag was:

‘Welke betekenissen, wensen, waarden en gedrag uiten verschillende immigranten en jongeren ten aanzien van de publieke ruimte en hoe kunnen deze worden verklaard?’

1.5 Opbouw van het rapport

In dit rapport presenteren we een explorerende studie naar perspectieven en praktijken van de publieke ruimte van en door immigranten en jongeren. In hoofdstuk 2 presenteren we een conceptueel kader, gebaseerd op theorieën rondom framing, dat het onderzoek mede richting heeft gegeven. In hoofdstuk 3 komt de methode van onderzoek aan bod. In hoofdstuk 4 tot en met 6 worden de resultaten gepresenteerd. In hoofdstuk 4 worden de functies die publieke ruimtes vervullen beschreven en geanalyseerd, hoofdstuk 5 gaat over de invloed op publieke ruimtes en in hoofdstuk 6 behandelen we de wensen van mensen met betrekking tot de inrichting van publieke ruimtes. Ten slotte presenteren we in hoofdstuk 7 de conclusies.

2 Conceptueel kader

2.1 Inleiding

Deze studie is explorierend van aard; bij aanvang was er nauwelijks iets over het onderwerp - perspectieven van jongeren en immigranten op publieke ruimtes - bekend. Om toch op enigszins gestructureerde wijze onderzoek te kunnen doen, om de onderzoeksvragen goed te kunnen onderbouwen en om de gevoerde gesprekken adequaat te kunnen interpreteren hebben we gebruik gemaakt van een conceptueel kader. Dit kader bestaat uit een bewerking van theorieën over frames en framing.

In dit hoofdstuk zullen we de concepten frame en framing uitleggen aan de hand van een aantal theoretische noties (2.2). Mensen construeren in interactie bepaalde frames teneinde voor hen relevante zaken voor het voetlicht te brengen, waarmee andere kwesties of mogelijke interpretaties naar de achtergrond worden verschoven. Hetgeen mensen relevant achten is afhankelijk van de context van waaruit zij opereren. In 2.3 onderscheiden we verschillende aspecten aan het concept context. In 2.4 presenteren we een drietal frames die centraal staan in ons onderzoek naar perspectieven en praktijken van publieke ruimtes. Aan de hand van deze frames hebben we onderzoeksvragen geformuleerd die richtinggevend zijn geweest in de gesprekken die we hebben gevoerd.

2.2 Frames en framing

Theorieën over framing en reframing gaan uit van de gedachte dat mensen nieuwe situaties en informatie interpreteren op basis van bepaalde frames (Gray, 2003). De meeste definities van frames delen de algemene aanname dat frames ons helpen om onze kennis te organiseren en om de betekenis van nieuwe informatie te sorteren en voorspellen (Tannen, 1979).

Gray (2003) gebruikt twee stoeiende broertjes als voorbeeld om het concept framing uit te leggen. De jongetjes stoeien, maar doen elkaar geen pijn. Tot één van de jongetjes de ander een tik geeft. De ander stopt meteen met spelen, ineens is het geen spel meer. Ze slaan elkaar en doen elkaar pijn, omdat ze allebei het onstane gevecht proberen te winnen. De twee broertjes hadden pret, tot één van de twee pijn voelde. Plotseling klopt het frame 'spelen' niet meer met de ervaring. Pijn hoort niet bij spelen en als reactie op de pijn 'reframet' het ene broertje de interactie als gevecht met als reactie het terugslaan van de ander. Het tweede jongetje zal als gevolg hiervan de interactie ook 'reframen' als gevecht en terug slaan (Gray, 2003: 11). 'Spel' en 'gevecht' zijn de frames die de jongetjes hanteren om met

de situatie om te gaan; framing heeft betrekking op het proces waarin de frames tot stand komen.

Mensen construeren frames door middel van het sorteren, categoriseren en selecteren van ervaringen, gericht op het bereiken van bepaalde doelen. Uit ontelbare mogelijkheden om verschijnselen of gebeurtenissen te beschrijven kiezen mensen een specifieke beschrijving waarmee bepaalde doelen worden gediend. Die doelen kunnen inhoudelijk van aard zijn, maar ook gericht zijn op de relaties met actoren die betrokken zijn in de interactie of daarbuiten, of op het interactieproces zelf. In het algemeen zijn mensen, ook al zijn ze zich daar meestal niet van bewust, erg creatief in het integreren van verschillende doelen in één verbale uiting!

Frames zijn constructies van de werkelijkheid waarmee nieuwe informatie en situaties worden gepresenteerd, geïnterpreteerd en van betekenis worden voorzien. Daarmee geven frames die mensen op een bepaald moment naar voren brengen een beeld van hoe zij ten opzichte van een onderwerp staan, wat hun standpunten zijn, evenals van de context waarin deze tot stand komen.

Duidelijk is dat frames geen statische gegevens zijn, maar actief worden geconstrueerd uit zogenoemde cognities die verwijzen naar 'stukjes' informatie die het resultaat zijn van vorige interacties en die op een of andere manier in ons hoofd zijn opgeslagen. Cognities verwijzen naar gedachten, gevoelens, associaties en visualisaties van de wereld om ons heen: de mensen, de gebeurtenissen en verschijnselen. Cognities kunnen worden opgevat als bouwstenen die flexibel worden gebruikt. In een specifieke setting, waarvan ook de interactiesituatie zelf deel uitmaakt, worden bepaalde cognities getriggerd en gecombineerd, afhankelijk van het onderwerp dat op een bepaald moment aan de orde is. Framing is aldus het proces/ de activiteit waarin:

- 1 Frames tot stand komen,
- 2 Nieuwe informatie en situaties worden geïnterpreteerd en een plaats krijgen,
- 3 We weergeven of uitdrukken welke betekenis we geven aan gebeurtenissen en verschijnselen, alsmede de standpunten die we innemen.

Samengevat kunnen we stellen dat frames worden geconstrueerd in interactie door (veelal onbewust) cognitieve bouwstenen te selecteren en te combineren. Deze bouwstenen verwijzen naar eerdere ervaringen, verwachtingen en doelen met betrekking tot het onderwerp dat aan de orde is, de mensen die betrokken zijn en het proces waarin dit alles zijn beslag krijgt (zie ook Rosales, 2004). In dit onderzoek hebben we het framing concept gebruikt om nader te bepalen hoe mensen de openbare ruimte interpreteren, aan welke aspecten zij betekenis geven en hoe zich dat verhoudt tot de specifieke context waarin zij verkeren.

2.3 Variabele contexten

Mensen construeren frames in interactie door tekst (woorden) aan context te verbinden (Chenail, 1995). Frames en context zijn dus onlosmakelijk met elkaar verbonden. De frames die onze gesprekspartners met betrekking tot de inrichting en het gebruik van openbare ruimtes naar voren brengen, zeggen daarmee iets over de context waarin deze frames

tot stand komen. Aan het begrip context kunnen we verschillende aspecten onderscheiden zoals: cultuur, historie, sociaal-economische situatie, sociale omgeving, en fysieke ruimte. Hoe mensen met elkaar over dingen praten, wat ze zien op televisie, horen op de radio, leren op school, hoe ze opgevoed zijn, het geloof dat ze belijden, dit alles draagt bij aan de vorming van hun meningen, opvattingen en gedragingen. Via allerlei interacties komen waarden, normen en overtuigingen tot stand. Deze factoren beïnvloeden op hun beurt volgende interacties. We kunnen hier spreken van de culturele context.

Daarnaast speelt de historische context een rol; hoe mensen reageren, hangt in hoge mate af van wat eerder is gebeurd. We kunnen reacties van mensen vaak alleen maar begrijpen als we weten wat ze eerder hebben meegemaakt of, zoals in het geval van immigranten, waar ze vandaan komen. Zo gaf een jonge man uit Mozambique, die daar de jungle als achtertuin had, in een informeel gesprek te kennen dat hij bijzonder gecharmeerd is van de Nederlandse natuur, omdat deze zo goed georganiseerd en veilig is, met wegwijzers, paden en informatieborden. Deze opvatting is opmerkelijk in de Nederlandse context waarin veel burgers (denken dat ze) juist van wildernis houden (Keulartz, Swart en Van der Windt, 2000).

De sociaal-economische context verwijst naar factoren als opleiding, beroep, inkomen, en dergelijke. De publieke ruimtes die mensen bezoeken, hoeveel geld ze te besteden hebben, de tijd die ze hebben om publieke ruimtes te bezoeken, zijn waarschijnlijk mede van invloed op hoe mensen tegen die publieke ruimtes aankijken.

De sociale omgeving van mensen bestaat uit vrienden, familie, de school, het werk en de wijk waar mensen wonen. De sociale context heeft betrekking op de relaties van mensen met andere mensen. In relaties spelen afhankelijkheden en machtsverhoudingen een grote rol evenals vooroordelen en stereotypering. Al deze elementen kunnen de frames beïnvloeden die mensen op een bepaald moment construeren.

Ten slotte verwijzen we naar de fysieke context, de ruimte waarin men zich bevindt. Of men in de stad woont of in een dorp, met veel of met weinig ruimte om zich heen, heeft invloed op hoe mensen openbare ruimtes interpreteren en de betekenis die zij eraan verlenen.

De verschillende aspecten die we hierboven hebben onderscheiden aan het vage begrip context overlappen elkaar uiteraard voor een deel, maar geven ons inziens toch een nadere specificatie. Bovendien kan het begrip context aan de hand van deze deelaspecten worden geconcretiseerd en geoperationaliseerd.

2.4 Onderzoeksvragen

In deze studie zijn wij er van uitgegaan dat mensen publieke ruimtes framen aan de hand van hun achtergronden, ervaringen, doelen en verwachtingen. We hebben onderzocht welke frames verschillende immigranten en jongeren naar voren brengen om bepaalde aspecten van publieke ruimtes te benadrukken, terwijl andere daarmee juist op de achtergrond worden geplaatst.

We hebben uitgangspunten en theorieën met betrekking tot framing gebruikt om een drietal thema's betreffende de inrichting en het gebruik van publieke ruimtes te formuleren waarover we onze gesprekspartners lieten praten, te weten: functies van publieke

ruimtes, machtsverhoudingen in publieke ruimtes en wensen met betrekking tot publieke ruimtes. Onze gesprekspartners brachten frames naar voren aangaande deze thema's. Gemakshalve hebben we deze frames gecategoriseerd aan de hand van de thema's en ze ook zo benoemd. Elk frame is uitgewerkt met behulp van een bijbehorende onderzoeksvraag:

1. *Functie frame*: Welke functies vervult de publieke ruimte in al haar verschijningsvormen voor jongeren en immigranten en hoe verhouden deze functies zich tot hun percepties en waarden van openbare ruimtes?
2. *Macht frame*: Hebben jongeren en immigranten het idee dat zij beslissingen over openbare ruimtes kunnen beïnvloeden, willen ze invloed hebben of betrokken worden bij besluitvorming, hoe oefenen ze invloed uit (of proberen ze dat te doen)?
3. *Wens frame*: Welke wensen (met betrekking tot huidige en mogelijke functies) hebben jongeren en immigranten met betrekking tot de inrichting van openbare ruimtes?

Deze onderzoeksvragen zijn verder uitgewerkt tot een lijst van thema's en subthema's die de gesprekken met jongeren en immigranten in al hun verschillende vormen, hebben gestructureerd (zie bijlage I).

3 Methode van onderzoek

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zetten we een aantal relevante methodische kwesties uiteen. We beargumenteren waarom we gekozen hebben voor kwalitatief onderzoek (3.2). Vervolgens bespreken we in 3.3 de opzet van het onderzoek. We beschrijven in 3.4 de wijze waarop we de plaatsen van onderzoek hebben geselecteerd en in 3.5 de selectie van de gesprekspartners. Ten slotte besteden we in 3.6 aandacht aan de validiteit van het onderzoek en de status van de conclusies.

3.2 Kwalitatief onderzoek

Over het algemeen wordt voor kwalitatief onderzoek gekozen wanneer flexibel moet worden ingespeeld op het geen men in de onderzoekssituatie tegen komt of vanwege een bepaalde vraagstelling. Het gaat dan bijvoorbeeld om vragen naar de betekenis achter sociale processen, interacties, sociale relaties, gedragingen en houdingen ([Maso & Smaling, 1998](#)). Zo laten percepties van mensen zich goed onderzoeken als zij de gelegenheid krijgen om hun eigen verhaal te vertellen, niet als zij van te voren vastgestelde vragen van de onderzoeker moeten beantwoorden. In dit onderzoek gaat het om percepties en gedragingen van immigranten en jongeren met betrekking tot de inrichting en het gebruik van publieke ruimtes. Daarbij is het van belang dat de onderzoekers direct kunnen inspelen op hetgeen zij in het veld aantreffen.

Kwalitatief onderzoek is een vorm van empirisch onderzoek die zich laat typeren aan de hand van de manier van informatie verzamelen, de aard van de gegevens die dat oplevert, de iteratieve relatie tussen gegevens en concepten, en het specifieke ontwerp van het onderzoek (Wester en [Peters, 2004](#)). De informatieverzameling is open en flexibel. Met betrekking tot het onderwerp gaat het vooral om alledaagse betekenisgeving en om alledaagse relaties tussen verschijnselen zoals die gedragen worden door het gewone taalgebruik. Typerend voor kwalitatief onderzoek is een opzet waarbij het verzamelen en analyseren van gegevens elkaar cyclisch-interactief afwisselen (Wester en Peters, 2004: 42-43). De analyse vormt de verbinding van het verzamelde onderzoeksmateriaal met de vragen vanuit de probleemstelling en met de concepten die het onderzoek mede richting hebben gegeven.

Tijdens het onderzoek hebben we met de resultaten uit het eerste gesprek, de vragen tijdens het tweede verdiept, etc. De theoretische concepten hebben gaandeweg het onder-

zoek een concrete betekenis gekregen. We zijn ervan uitgegaan dat tijdens of na de interpretatie van elk gesprek de mogelijkheid bestaat dat er nieuwe informatie aan het licht komt, of dat we tot nieuwe inzichten komen, tot het moment waarop een zekere verzadiging is bereikt.

Kwalitatief impliceert dat het hier niet gaat om een statistisch representatief interviewresultaat, maar om zoveel mogelijk ideeën, argumenten en informatie over een bepaald onderwerp boven tafel te krijgen en die vervolgens goed onderbouwd en in een logisch verband te presenteren. Het analyseproces, bestaande uit interpretatie en categorisering van de onderzoeksdata is zo expliciet mogelijk weergegeven waarbij het gebruik van data is geïllustreerd aan de hand van citaten van gesprekspartners.

3.3 Onderzoeksopzet

Zoals reeds in 1.4 aan de orde kwam, hebben we in deze studie onderzocht hoe immigranten en jongeren in interactie en gedrag gebruik maken van verschillende perspectieven of frames om bepaalde aspecten van de publieke ruimte in een specifieke context te benadrukken, terwijl andere daarmee juist op de achtergrond worden geplaatst.

De hoofdvraag was: ‘Welke betekenissen, wensen, waarden en gedrag uiteten verschillende immigranten en jongeren ten aanzien van de publieke ruimte en hoe kunnen deze worden verklaard?’

Op basis van theorieën en concepten over framing en de drie door ons geformuleerde frames (hoofdstuk 2) is een beperkt aantal gespreksthema's geselecteerd waarmee de gesprekken met mensen van de onderzoeksgroep zijn gestructureerd. Het gaat om de volgende thema's:

- Functies van, wensen voor en invloed op de plek waar we onze gesprekspartners tegenkomen;
- Functies van, wensen voor en invloed op andere plekken in de nabije omgeving;
- Functies van, wensen voor en invloed op de stad;
- Functies van, wensen voor en invloed op verder weggelegen gebieden;
- Woonomgeving en ruimtegebruik;
- Sociale omgeving en ruimtegebruik;
- Cultuurverschillen en ruimtegebruik;
- Wensen voor de toekomst, toekomstperspectieven en ruimtegebruik.

Deze thema's zijn ter voorbereiding op de gesprekken omgewerkt in een aantal concrete vragen (zie Bijlage I).

Aan het onderzoeksproces kan ruwweg een aantal fases worden onderscheiden die elkaar deels hebben overlapt:

1) Oriëntatie

Deze fase bestond uit het lezen van literatuur over allerlei zaken die met het onderwerp te maken hebben, variërend van krantenartikelen over jongeren en immigranten in relatie tot ruimtegebruik tot aan wetenschappelijke artikelen over inrichting en gebruik van

openbare ruimte en sociale en bestuurlijke processen die hier een rol spelen. Ook zijn gesprekken gevoerd met een aantal deskundigen (zie bijlage IV). De doelen van deze gesprekken waren:

Ten eerste een gevoel krijgen voor wat er in de praktijk gebeurt op het gebied van ruimtegebruik door immigranten en jongeren en wie zich daar allemaal mee bezig houden.

Ten tweede een idee krijgen van wat we zouden kunnen verwachten. En tot slot het eventueel komen tot ingangen om met onderzoeksgroepen in contact te komen.

Deze eerste fase heeft geresulteerd in een uitgewerkte onderzoeksopzet, bestaand uit:

- Een conceptueel kader;
- Een bijbehorende lijst van aandachtspunten;
- Een definitieve keuze voor de onderzoeksgroepen;
- Een voorlopige keuze voor de onderzoeksplekken.

2) Dataverzameling

Deze fase is gestart met het voeren van een aantal ‘proefgesprekken’ met mensen op straat in Utrecht en Nijmegen. Vervolgens zijn 21 gesprekken gevoerd met immigranten, waarbij 28 personen betrokken waren. Van deze 21 gesprekken waren er 8 met jongeren, waarbij 12 mensen betrokken waren (zie bijlage II gesprekspartners immigranten). Met jongeren (tussen 15 en 21 jaar) hebben we in totaal 15 gesprekken gevoerd, waarbij ongeveer 42 mensen betrokken waren (ongeveer omdat sommige groepen zo groot waren, dat niet iedereen bij het gesprek betrokken was). Van de 15 gesprekken waren er dus 8 met immigranten, waarbij 12 jongeren betrokken waren. Hierbij moet worden opgemerkt dat veel jongeren met elkaar omgaan in groepen bestaand uit mensen van verschillende nationaliteiten. Bij 3 van de 15 gesprekken met jongeren waren zowel Nederlandse jongeren als immigranten jongeren betrokken (zie bijlage III gesprekspartners jongeren). Alle gesprekken zijn op band opgenomen, later uitgeschreven en gestructureerd aan de hand van de onderzoeksthema’s.

3) Analyse

Deze fase omvatte de analyse van de verkregen informatie. De uitgeschreven gesprekken zijn herhaaldelijk gelezen en met elkaar vergeleken. Delen van de teksten zijn vervolgens gecodeerd, gecategoriseerd en geïnterpreteerd aan de hand van theorieën en concepten.

4) Verslaglegging

De laatste fase betreft de verslaglegging van het onderzoek met dit rapport als resultaat.

3.4 Selectie van de onderzoeksplekken

Een belangrijk criterium voor het selecteren van onderzoeksplekken was variatie. Die variatie hebben we gezocht in stad versus landelijk gebied, oost versus west Nederland, en in de specifieke aard van de plek. De keuze voor bepaalde plekken werd vervolgens ingegeven door ingangen die de onderzoekers kenden, welke plekken interessant waren in het kader van de probleemstelling (dus waar jongeren of immigranten zich bevinden) en waar de onderzoekers zich op hun gemak voelden. We hebben vrijwel alle gesprekken gevoerd

op de plek waar we onze gesprekspartners tegenkwamen, slechts in enkele gevallen hebben we afspraken gemaakt en de mensen thuis opgezocht.

De gesprekken vonden plaats in Amsterdam, Utrecht, Nijmegen, Alkmaar, de omgeving van Wageningen en in het Westland. We hebben recreatiegebieden, parken, pleintjes, hangplekken, hokken, volkstuinten en een jongerencentrum bezocht om onze gesprekspartners te ontmoeten. Tussen de uitersten: openbare ruimte versus private ruimte, bevinden zich allerlei mogelijke tussenvormen (zie ook 1.3). Hokken, volkstuinten en het jongerencentrum zijn geen ‘echte’ openbare ruimtes, maar semi-openbare ruimtes. We hebben deze plekken in het onderzoek meegenomen, omdat ze een goede vergelijking vormen met de andere ruimtes; ze maken contrasten en overeenkomsten duidelijk.

In Amsterdam hebben we verschillende plekken in de stadsdelen De Baarsjes en Bos en Lommer en het recreatiegebied Gaasperplas bezocht. We kwamen onze gesprekspartners tegen op een pleintje op de hoek van de Jan Pieter Heijestraat en de Hasebroekstraat, in het Rembrandtpark, in het Erasmuspark, in het Westerpark, in Ecotuin West en op de ligweides rondom Gaasperplas.

Ecotuin West is een volkstuintencomplex en bevindt zich in Amsterdam in de kolenkitbuurt, onderdeel van stadsdeel Bos en Lommer. Na de aanleg van metrostation Lelylaan bleef er langs het spoor een braakliggend stuk land over, dat een steeds grotere puinhoop werd, omdat iedereen er zijn troep neerstortte. Op initiatief van een van de buurtbewoners is bij de gemeente toestemming gevraagd om er een klein tuinencomplex voor de buurtbewoners van de kolenkit aan te leggen. De tuin is overdag openbaar toegankelijk en wordt ‘s avonds afgesloten. Zesenvijftig mensen met diverse nationaliteiten hebben er een tuintje.

Gaasperplas is een kunstmatige waterplas aan de zuidrand van Amsterdam-Zuidoost, ontstaan door zandwinning ten behoeve van de bouw van de Bijlmermeer. De Gaasperplas dient voornamelijk als recreatiegebied.

In Utrecht bezochten we het Julianapark, het Griftpark en het Turkse jongerencentrum ULU. Stichting Jongerencentrum ULU werd in 1993 opgericht door een aantal Turkse jongeren, die actief waren in de wijk Lombok. Ze vonden dat er in Utrecht te weinig werd georganiseerd voor Turkse jongeren en besloten daar iets aan te doen. De jongeren kregen de beschikking over de zolderverdieping van de ULU Moskee om daar activiteiten te organiseren voor de Turkse jongeren. Later kreeg jongerencentrum ULU beschikking over een eigen pand in de Damstraat. Op dit moment is jongerencentrum ULU uitgegroeid tot een organisatie met een divers activiteitenaanbod, dat openstaat voor jongeren van verschillende etniciteiten. Wekelijks wordt het jongerencentrum druk bezocht, er komen gemiddeld 500 Turkse jongens vanuit Utrecht en omgeving naar het jongerencentrum (www.jculu.nl).

Onze gesprekspartners in Nijmegen kwamen we tegen op een hangplek in Nijmegen West op de hoek van de Sperwerstraat en de Boomuilstraat. Een hangplek is een kleinschalige ontmoetingsfaciliteit voor jongeren (Noorda en Veenbaas, 2000). Daarnaast bezochten we een volkstuintencomplex aan de Bredestraat en het Goffertpark. In Nijmegen voerden we twee gesprekken bij mensen thuis.

In Alkmaar kwamen we onze gesprekspartners tegen bij recreatieplas het Geestmer-ambacht, een recreatiegebied ten noorden van Alkmaar.

Op de markt in Wageningen kwamen we drie jongens tegen. Verder bezochten we een volkstuintencomplex aan de Grintweg. In Ede bezochten we een volkstuintencomplex aan de Bovenbuurtweg. En in Renkum hadden we een gesprek bij een mevrouw thuis.

In het Westland hangen jongeren niet op hangplekken, maar ontmoeten zij elkaar in hokken. Een hok is een ruimte voor een groep jongeren gemaakt op het erf van één van de ouders van een jongere uit de groep. Dat kan een stuk van een schuur van een tuinder zijn, maar ook een deel van een opslagruimte in een bedrijf met brandwerende deuren. In alle hokken staan wat banken en een bar. De jongeren hebben er zelf aan getimmerd en geklust om het echt hun plek te maken. Ze maken het gezellig met lichtjes en vlaggen. Sommige hokken zijn luxer ingericht en uitgerust met een tv en dvd speler. Maar eigenlijk gaat het erom dat de jongeren met hun groep vrienden een plek hebben waar ze op vrijdag- en zaterdagavond met elkaar kunnen zitten, een biertje drinken en muziek luisteren. We bezochten in het Westland één jongen thuis en twee hokken.

3.5 Selectie van de gesprekspartners

Het onderzoek ging over jongeren en immigranten, omdat wij ons (vanuit het onderzoeksprogramma Boundaries of Space) wilden richten op niet-geïnstitutionaliseerde, niet formeel georganiseerde groepen in de samenleving. Immigranten en jongeren zijn groepen die geen macht naar zich toe halen en niet vanzelfsprekend betrokken zijn in de beleidsvorming. Het zijn echter wel groepen die de openbare ruimte op eigen wijze framen en gebruiken. Bovendien zijn het groepen die groot in aantal zijn en zullen de jongeren van nu het in de toekomst voor het zeggen hebben. Deze keuze was gebaseerd op de veronderstelling dat immigranten vanuit een andere achtergrond, cultuur etc. handelen en denken en jongeren in hun ontwikkeling en zoektocht naar hun identiteit andersoortige perspectieven hebben op de openbare ruimte en er ook op eigen wijze gebruik van maken.

Het belangrijkste selectie criterium binnen de onderzoeksgroepen was opnieuw variatie. Grote variatie leidt tot meer inzicht, omdat je de verschillende groepen op die manier scherp tegen elkaar af kunt zetten en er dus scherpere tegenstellingen en overeenkomsten aan het licht kunnen komen. De bedoeling was zo veel mogelijk verschillende verhalen in verschillende contexten te genereren binnen de beperking van de specifieke onderzoeksgroepen. Door de context te variëren, wordt duidelijk hoe perspectieven gevormd worden. Variatie werd gezocht binnen de groepen en in de onderzoeksgebieden. De gesprekspartners varieerden in etniciteit, leeftijd, leefomgeving, sociaal-economische positie, opleidingsniveau, dagelijkse bezigheden en levensbeschouwingen.

We hebben van te voren categorieën (naar leeftijd, opleidingsniveau, nationaliteit) gemaakt binnen de onderzoeksgroepen en vervolgens daarbinnen geselecteerd. Het feit dat we de meeste van onze gesprekspartners opzochten in publieke ruimtes bracht met

zich mee dat we alleen mensen hebben benaderd die voor ons op dat moment aanspreekbaar waren. De joggende, fietsende, zoenende, slapende, mediterende en niet aanwezige mensen hebben we niet aangesproken. Een andere bijkomstigheid van het opzoeken van de gesprekspartners in de publieke ruimte zelf, is dat wij hen moesten selecteren op uiterlijke kenmerken. Hierdoor hebben we ons beperkt tot immigranten waarvan je aan het uiterlijk kon zien dat ze waarschijnlijk niet Nederlands waren. Bij jongeren was het soms lastig om hun leeftijd in te schatten en dus of ze binnen de door ons van te voren bedachte grenzen vielen. De selectie van gesprekspartners op straat heeft daardoor een zekere versmalling met zich meegebracht, omdat we ons noodzakelijkerwijze baseerden op uiterlijke kenmerken.

Tijdens het onderzoek bleek dat immigranten heel lastig zijn in te delen. Het is lastig om ze te benoemen, aangezien er geen goede neutrale term voor bestaat. De term allochtoon is negatief beladen, nieuwe Nederlander roept de vraag op wanneer iemand nieuw is. Immigrant is een ouderwetse term en alle termen roepen de vraag op in hoeverre het er toe doet hoelang mensen in Nederland zijn en blijven en wanneer zij zich Nederlander voelen. Daarnaast is het lastig omdat er veel mensen in Nederland wonen die hier geboren en getogen zijn, maar die uit buitenlandse ouders zijn geboren. In allerlei statistieken worden deze mensen als allochtoon bestempeld, terwijl iemand die in het buitenland geboren is, maar geadopteerd is, Nederlander wordt genoemd.

Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) hanteert de term allochtoon voor mensen die zelf in een ander land dan Nederland geboren zijn, of waarvan minstens één van beide ouders in een ander land dan Nederland geboren is (www.cbs.nl). Wij hanteren in dit onderzoek de term immigrant, omdat wij onze onderzoeksgroep wilden benoemen, maar niet de negatief beladen term allochtoon wilden gebruiken. De term immigrant kent het CBS niet, maar onder immigratie verstaat het CBS: het totaal van de zich in Nederland vestigende personen van wie wordt verwacht dat de verblijfsduur in Nederland in het halfjaar volgend op de vestiging ten minste vier maanden bedraagt (www.cbs.nl). Wij hebben het dus over immigranten en bedoelen daarmee: mensen die in Nederland wonen, maar zelf in een ander land dan Nederland geboren zijn, of waarvan minstens één van beide ouders in een ander land dan Nederland geboren is.

Onder jongeren verstaan we in dit onderzoek mensen tussen 15 en 21 jaar. We wilden eigenlijk de grens van 15-18 aanhouden, omdat mensen na hun achttiende kunnen stemmen en op die manier invloed kunnen uitoefenen. Wij waren om die reden van mening dat de groep jongeren tot 18 jaar een interessante onderzoeksgroep vormde. Maar aangezien leeftijd lastig in te schatten is en je er ook niet gelijk naar vraagt als je iemand op straat aanspreekt, kwamen we uit op de leeftijdsgroep van 15-21 jaar.

3.6 Status van de conclusies

Zoals gezegd is dit onderzoek uitgevoerd volgens een kwalitatieve methode waarbij de nadruk lag op een adequate interpretatie van de frames die mensen met betrekking tot de inrichting en het gebruik van de publieke ruimte naar voren brachten. Het ging er ons,

nogmaals, niet om generaliserende uitspraken te doen, geldend voor de hele onderzoeksgroep op basis van representatieve aantallen.

Een belangrijk punt is de specifieke aard van de informatie die naar voren kwam uit de gesprekken met jongeren en immigranten en waar de conclusies voor een groot deel op gebaseerd zijn. Het resultaat van ieder gesprek is het resultaat van de interactie tussen de betrokken partijen. In dit geval de gesprekspartner en de onderzoeker. Om die reden hebben we de interactie als analysemoment genomen, en niet zozeer antwoorden op mogelijk gestelde vragen.

Voor zover het de persoonlijke bijdrage van de onderzoeker betreft, is het noodzakelijk om als onderzoeker consequent te reflecteren op de keuzes die gedurende het onderzoek worden gemaakt. Bovendien moeten die keuzes zoveel mogelijk expliciet gemaakt worden zodat de lezer in staat is te oordelen over de juistheid dan wel relevantie van een bepaalde keuze. Aldus wordt geloofwaardigheid opgebouwd (Aarts, 1998: 22).

Aan de betrouwbaarheid en interne validiteit (geldigheid van de resultaten binnen het onderzoek) is aandacht besteed door:

- helderheid te verschaffen over de gebruikte methode en keuzemomenten;
- de analyse zichtbaar te maken;
- theoretische verzadiging, gericht op generalisatie van de resultaten naar theoretische beweringen in plaats van naar populaties of verzamelingen (Bryman, 1988 in: Silverman, 2001).

De betrouwbaarheid van een onderzoek kan vergroot worden door gebruik te maken van goede dataregistratie en data-analyse apparatuur. De interne validiteit van dit onderzoek is gewaarborgd door het opnemen en letterlijk uitschrijven van de gesprekken, door de analyse en interpretatie zichtbaar te maken en door de resultaten te vergelijken met bestaande theorieën en andere empirische bevindingen.

De externe validiteit (of de onderzoeksresultaten naar een groter geheel gegeneraliseerd mogen worden) wordt bepaald door degenen die de onderzoeksresultaten tot zich nemen en de mate waarin deze herkenbaar of toepasbaar zijn op hun eigen situatie. Er zijn slechts enkele groepen mensen geïnterviewd op enkele plekken, wat geen goede afspiegeling is van alle immigranten en jongeren in Nederland. Er is geen sprake van een representatieve steekproef; de mensen met wie we het gesprek zijn aangegaan, waren toevallig aanwezig op een plek waar de onderzoekers ook aanwezig waren. De resultaten zijn dus niet generaliseerbaar op basis van representatieve aantallen, wellicht wel op basis van herkenning en toepasbaarheid. De resultaten van dit onderzoek mogen dus niet als harde feiten gepresenteerd worden. Deze moeten eerder gezien worden als signalen van en indicaties voor trends onder immigranten en jongeren; hun verhalen geven een indicatie van wat er leeft onder immigranten en jongeren in onze maatschappij.

Ten slotte iets over de gehanteerde theoretische perspectieven met betrekking tot framing. Uit een scala aan mogelijkheden hebben we voor deze theoretische benadering gekozen. Uiteraard hebben persoonlijke voorkeuren en achtergronden van de onderzoekers hier een rol gespeeld. Belangrijk is zich te realiseren dat de ene benadering de andere niet hoeft uit te sluiten. Vaak zullen zij eerder aanvullend zijn ten opzichte van elkaar. Wel

geven bepaalde theorieën meer afdoende verklaring voor waargenomen feiten of verschijnselen dan andere. Het is uiteindelijk aan de lezer om te beoordelen of de door ons gebruikte benadering inderdaad een adequate analyse biedt.

4 Functies van publieke ruimtes

4.1 Inleiding

Uit de gesprekken die wij gevoerd hebben, bleek dat publieke ruimtes een belangrijk element vormen in de levens van onze gesprekspartners. Voor sommige van hen hebben bepaalde openbare plekken meer betekenis dan voor anderen en de één is zich meer bewust van de verschillende functies die de publieke ruimte vervult dan de ander.

In de gesprekken kwamen diverse functies van openbare ruimtes naar voren. We hebben deze ondergebracht in vier categorieën te weten: mobiliteit, sociale ontmoetingen, identiteitconstructie en een plaats van vrijheid en privacy. In dit hoofdstuk bespreken we achtereenvolgens deze vier categorieën.

4.2 Over mobiliteit: ‘Mijn vrije tijd besteed ik in mijn stadsdeel’

Een belangrijke (en waarschijnlijk voor de hand liggende) functie van de openbare ruimte is uiteraard de mobiliteitsfunctie. Alle gesprekspartners gebruiken de openbare ruimte elke dag om lopend, fietsend, met de auto of het openbaar vervoer van A naar B te gaan.

‘Ja meestal fiets ik gewoon als ik boodschappen nodig heb of als ik bijvoorbeeld naar het park fiets. Weet je wel, dat soort dingen, naar de stad fietsen.’

De mogelijkheden die mensen hebben en zien, bepalen waar zij zich bewegen, naar welke plekken ze gaan, dichtbij huis of verder weg, en hoe vaak: de ‘scoop’. Verschillende factoren beïnvloeden de scoop van mensen.

Ten eerste is er een vervoersmiddel beschikbaar, met name een auto maakt verschil, of de aanwezigheid van goed toegankelijk openbaar vervoer. Zo geeft een Marokkaanse vrouw in Amsterdam te kennen:

‘Ik heb geen auto dus ik moet altijd wachten op mijn man als ik verder weg wil gaan. Dus dat is het probleem.’

Voor jongeren is een auto meestal geen optie, omdat ze nog geen rijbewijs hebben en vaak ook geen geld hebben om een auto te kunnen betalen. Om verder van huis te gaan zijn jongeren dus afhankelijk van hun fiets, het openbaar vervoer of van volwassenen met een auto. Een jongen uit Utrecht:

‘... als ik weer een fiets heb, want die is een paar dagen geleden voor de zoveelste keer kapot gegaan, dan kan ik daar wel heen fietsen.’

Het openbaar vervoer heeft als beperking dat je niet overal kunt komen. Denk bijvoorbeeld aan recreatiegebieden, bossen, stranden en natuurgebieden die met het openbaar vervoer vaak slecht te bereiken zijn. Bovendien vinden de meeste gesprekpartners het openbaar vervoer erg duur:

‘Ik heb ook nu nog geen ov-jaarkaart, dus dan denk ik ook niet, ik ga eens eventjes naar Den Haag toe of zo.’

Op de tweede plaats moeten mensen genoeg geld hebben om de reis naar en het verblijf op een bepaalde plek te betalen en dat is lang niet altijd het geval. De Marokkaanse beheerder van de ecotuin in Amsterdam vertelt:

‘...Oké, als ik genoeg geld heb of genoeg tijd heb dan ga ik een weekend uit of een dag ergens naar toe, maar ik ga niet op vakantie, zoals Nederlanders een weekje camping, een weekje bungalow, een weekje Texel, dat doe ik niet. Dat kan ook niet. Dat red je niet. Dat hangt van de situatie af en ook van de financiën, daar moet je ook geld voor hebben.’

Ten derde is kennis van mogelijk te bezoeken plekken een genoemde voorwaarde. Als je niet weet welke mogelijk interessante plekken er in de omgeving zijn en hoe je daar komt, ga je er ook niet heen.

‘Ik ben hier ook niet bekend dus ik weet niet waar ik heen moet fietsen,’

aldus een jonge Marokkaanse uit Utrecht.

Een vierde factor die mede de sloop bepaalt, is de vrijheid die mensen hebben om te gaan en staan waar zij willen. Dit is een voorwaarde waar met name asielzoekers tegenaan lopen. Ze mogen niet werken, hebben weinig geld, ze mogen geen rijbewijs halen en ook het land niet uit, vertellen twee jongeren uit Azerbeidzjan:

‘...hoeveel kunnen en mogen wij? Een rijbewijs kunnen wij dat betalen? Ja dan kun je ook pas je grenzen wat verder trekken eigenlijk. Ik ben nu wel 18 geweest, maar ik kan niks doen.’

Veel van onze gesprekspartners zijn beperkt in één of meer van deze factoren en daarmee tot het bezoeken van publieke ruimtes relatief dichtbij huis.

Naast de bovengenoemde factoren zijn er nog andere zaken die meespelen als het gaat over waar heen, hoe vaak en hoe ver mensen gaan. Zo geven verschillende gesprekspartners aan dat het gezelschap waarmee men op pad gaat van invloed is. Mensen met kinderen bezoeken andere plekken en stellen andere eisen dan bijvoorbeeld jongeren, geliefden of vriendinnen. Een Marokkaanse meisje in een park in Utrecht:

‘...het ligt aan met wie je bent hoor. Het liefst ben ik hier dan met mijn mamma en met jou natuurlijk [haar vriendin, MvL en NA], anders zat ik hier niet met jou, maar met mijn partner ben ik toch liever bij de Lek of zo. Lekker waar niemand je kent, waar je ook geen bekenden ziet. Gewoon lekker privé.’

Daarnaast spelen uiteraard het weer en de seizoenen een belangrijke rol; ‘s winters zijn mensen in Nederland minder vaak en korter buiten en gaan zij naar andere plekken dan ‘s zomers. De hoeveelheid tijd die men van plan is buiten door te brengen is van belang. Als je voor een hele dag op stap gaat, ga je makkelijker ver weg, dan wanneer je maar een uurtje de tijd hebt:

‘Dat hangt ervan af of we vervoer hebben of niet en of we gewoon zin hebben in een korte wandeling en de dagopstelling eigenlijk. Of dat we de hele dag uittrekken voor zoiets of even een paar uurtjes luiëren.’

Het type activiteit dat men wil ondernemen is doorslaggevend. Als jongens gaan voetballen, gaan ze naar een plek met ruimte en gras en waar ze anderen niet storen. Wie gaat barbecuen, gaat naar een plek waar dit toegestaan is en waar eventueel aanvullende faciliteiten als toilet en stromend water aanwezig zijn.

Tot slot spelen de persoonlijke voorkeuren van mensen een rol. Zo bestaat er een verschil tussen mensen die zich met name in de stedelijke omgeving ophouden en mensen die zich meer op het buitengebied richten. Een jonge dame uit Amsterdam geeft te kennen:

‘Ik ben toch wel echt een stadsmens. Die rust vind ik gewoon bij mezelf. Ik bedoel, ik ben zelf een heel rustig persoon, en die hectiek van de stad, de mensen, daar heb ik dan behoefte aan.’

De meeste jongeren en immigranten die wij hebben gesproken, hebben een relatief kleine scoop als het gaat om de publieke ruimtes die zij bezoeken. Ze blijven meestal dichtbij huis of in de eigen woonplaats. Maar als het over de vakantiebestemming gaat, blijkt dit niet het geval te zijn. Voor een belangrijk deel van onze gesprekspartners bleek Nederland geen (aantrekkelijke) vakantiebestemming. Zestien van de achtentwintig immigranten keren in hun vakantie terug naar hun land van herkomst. Daar zoeken zij familie en bekenden op. De meeste jongeren gaven te kennen dat ze liever naar een warmere vakantiebestemming gaan dan dat ze in Nederland blijven. Als ze al in Nederland blijven is dat vaak op een camping met andere jongeren. De jongeren van buitenlandse origine, die we hebben gesproken, gaan ook terug naar het land van herkomst, maar niet persé elk jaar en ook niet met als enig doel om familie te bezoeken. Asielzoekers, vier van onze gesprekspartners, zijn, in tegenstelling tot de andere immigranten, wel geïnteresseerd in Nederland als vakantieland. Enerzijds kunnen en willen zij niet terug naar hun eigen land, anderzijds hebben zij vaak geen geld om verder weg op vakantie te gaan. In plaats daarvan gaan ze op allerlei plekken in Nederland bij kennissen logeren. Een Bosnische vluchteling uit Nijmegen vertelt:

‘Afgelopen jaar heeft een Nederlandse vrouw georganiseerd dat ik en een familie met kinderen, vrouw en man, naar Schiermonnikoog konden. Ja vijf dagen echt prima!’

en een vluchteling uit Afghanistan in Amsterdam:

‘Ja ik kom eigenlijk uit Limburg. Ik ben op bezoek hier. We hebben besloten weekenden buiten het huis te logeren. Vandaag is het heel mooi weer en hebben we besloten om hier te komen bij kennissen die hier in het Westen wonen en dus het gebied kennen. Onze vakanties zijn meestal heel economische vakanties. Wij gaan meestal op vakantie naar plaatsen waar wij bij kennissen logeren.’

Kortom als het gaat om het gebruik van de openbare ruimte in het licht van mobiliteit dan hebben mensen, afhankelijk van een reeks van factoren, een bepaalde scoop waarin zij zich bewegen. Onze gesprekspartners waren veelal beperkt in één of meer factoren en hadden doordoor een relatief kleine scoop; ze bleven vaak dichtbij huis. Dit betekent dus dat voor onze gesprekspartners de kwaliteit en de gebruikswaarde van publieke ruimtes in de directe omgeving (de eigen wijk en woonplaats) van groot belang zijn.

4.3 Over ontmoetingen: ‘Buiten gebeurt het!’

Onze gesprekspartners zoeken elkaar vaak buitenshuis op. Dat geldt voor zowel de immigranten als de jongeren. Bijna iedereen gebruikt openbare en semi-openbare ruimtes voor zijn of haar ontmoetingen. Zo hebben volkstuinen behalve voor het verbouwen van gewassen, ook een belangrijke functie als ontmoetingsplaats.

‘Veel mensen die geen tuin hebben, gaan hier uit. Kom in de zomermaanden ‘s avonds hier na vijf uur en dan zie je de mensen met een tas eten of met pannetjes en die gaan hier gewoon koffiedrinken of een blikje drinken. Dan gaan ze gewoon hier zitten. Ja, iemand die daar drie hoog woont en het is echt heet weer, dan kan je daar niet zitten, dan gaan ze hier zitten,’

aldus de Marokkaanse beheerder van de ecotuin in Amsterdam.

Voor de mensen in ons onderzoek geldt dat zij de publieke ruimte gebruiken om mensen uit de eigen vrienden- en kennissenkring te ontmoeten, maar ook nieuwe ‘vreemde’ mensen. Publieke ruimtes worden gebruikt voor langdurige afspraken en voor vluchtige contacten. Twee Marokkaanse meisjes hebben, als wij hen tegenkomen, met elkaar afgesproken om naar het park te gaan, maar komen daar ook graag om zomaar een praatje te maken:

‘Wij hebben een achtertuin, maar wij zijn meer in het park dan in onze achtertuin te vinden hoor.’

‘En waarom is dat?’

‘Ik weet het niet. Het is misschien ook de sociale contacten hè, die je dan een beetje opbouwt.’
‘Gewoon dat je ergens gaat zitten en dat iemand een praatje met je komt maken dat vind ik heerlijk.’

Twee van onze buitenlandse gesprekspartners, één afkomstig uit Turkije en één uit Marokko, zijn er van overtuigd dat het veelvuldig ‘buiten zijn’ cultureel bepaald is en dat het verder gaat dan slechts het ontmoeten: je gaat gewoonweg niet binnen zitten, want alles gebeurt buiten:

‘Als ik kijk naar de gemiddelde Turkse of Marokkaanse jongere, als ik dat vergelijk met een Nederlander, gewoon puur uit cultuur uit..., dat zit als het ware in je bloed: als je klaar bent met school of thuis met huiswerk, dan ga je naar buiten toe, want buiten gebeurt het! Ik ben in Turkije geboren dus, ja je was bijna nooit thuis. Je was buiten, ja alles gebeurde buiten. En dat zit... je gaat niet voor de tv hangen of achter je computer of wat dan ook. Als je klaar bent, dan ga je naar buiten toe.’

Deze stelling sluit aan bij de bevindingen van Noorda en Veenbaas (2000). Ook zij constateren dat de gewoonte van allochtone jongeren om elkaar op straat op te zoeken gedeeltelijk geworteld is in de cultuur van de landen van herkomst. Uit ons onderzoek blijkt echter dat ook autochtone jongeren elkaar ontmoeten in de publieke ruimte.

Jongeren, autochtoon en allochtoon, gaan naar hun (hang)plek om elkaar te ontmoeten, dat hoeft niet te worden afgesproken. Ze zien wel wie er is. Op een hangplek kom je in principe niet om nieuwe contacten op te doen, maar om vrienden en kennissen te ontmoeten. Hetzelfde geldt voor de Westlandse jongeren in hokken, maar deze jongeren bellen of ‘msn-en’ vaak eerst voordat ze naar het hok gaan of iets anders gaan ondernemen, dit om verzekerd te zijn van wie hoe laat waar naar toe gaat. Waarschijnlijk heeft dit onder andere te maken met de afstand die deze jongeren moeten afleggen om bij hun hok te komen. Zij moeten vaak wat verder fietsen dan jongeren naar hun hangplek in de wijk.

Door sommige auteurs (bijvoorbeeld Sikiaridi & Vogelaar, 2001) wordt verondersteld dat de publieke ruimte haar ontmoetingsfunctie zal verliezen als gevolg van privatisering van de ruimtes voor sociale interactie. Dit functieverlies zou worden versterkt door: ‘de overheveling van activiteiten van (semi-) openbare domeinen naar particuliere binnenruimtes; met behulp van de moderne technologie kan er gewerkt worden in het comfort van de eigen woonkamer (telewerken), terwijl het boodschappen doen niet gepaard hoeft te gaan met een bezoek aan en een praatje met de plaatselijke kruidenier (telewinkelen). Met de rationalisering van deze activiteiten wordt de sociale interactie gereduceerd tot haar functionele componenten.’ (Sikiaridi & Vogelaar, 2001: 129). Uit de gesprekken die wij hebben gevoerd, blijkt voorsnog niet dat er sprake is van (sociaal) functieverlies van de door ons bezochte publieke ruimtes. Immigranten en jongeren zoeken elkaar nog veelvuldig op in de publieke ruimte. Bij jongeren zagen we dat de moderne technologie (mobiele telefonie en MSN) juist wordt ingezet om afspraken en dus contacten te maken in de publieke ruimte.

Kortom, publieke ruimtes zijn van groot belang voor allerlei sociale ontmoetingen, gepland en ongepland, met vreemden en bekenden. Sociale ontmoetingen zijn op hun beurt van belang voor het construeren van identiteiten. Daarover gaat de volgende paragraaf.

4.4 Over identiteitsconstructie: ‘Ooit een Marokkaan zien frisbeeën?’

De vorming van een identiteit is onder andere het gevolg van sociale interactie. Della Porta en Diani (1999) beschrijven de constructie van identiteiten als ‘een proces waarin sociale actoren zichzelf herkennen - en erkend worden door anderen - als een onderdeel van grotere groeperingen’ (Della Porta en Diani, 1999: 85). Door een identiteit aan te nemen of uit te stralen (bewust of onbewust) krijgen mensen een plaats binnen een gemeenschap, een rol die door de anderen wordt herkend en erkend.

In openbare ruimtes komen mensen elkaar tegen en is er voortdurend sprake van het construeren van de eigen en andermans identiteit. Zo laten immigranten in volkstuinten met de gewassen die ze verbouwen, gewild of ongewild, zien wie ze zijn en waar ze vandaan komen:

‘Die verbouwen ook het voedsel uit hun eigen land; kruiden, groenten daarin zie je wel verschil ja. Als je naar een Marokkaanse traditie kijkt en je proeft ook, dat is thee met mint, maar die mint komt uit Marokko. Dat gaan de mensen van Marokkaanse afkomst hier ook verbouwen. Turken houden meer van uitjes, zij gaan meteen uitjes verbouwen. Anderen zeggen andijvie en weer anderen paprika.’

aldus de Marokkaanse beheerder van de Amsterdamse ecotuin die eerder ter sprake kwam. Volkstuinen dragen daarmee bij aan het zichtbaar maken van een bepaalde identiteit (land van herkomst) van immigranten. Daarnaast blijken volkstuinten voor immigranten van belang in verband met herinneringen aan hun land van herkomst, hun verleden. Alle vijf de immigranten die wij in hun volkstuin spraken, hadden in het land waar ze vandaan komen een groentetuin. En sommigen van hen zijn van plan om weer terug te keren naar hun huis met groentetuin in hun land van herkomst. Een Surinaamse man vertelt:

‘Ik heb altijd een tuin gehad en mijn vader had er één, het is gewoon van vroeger nog. En ik vond het gewoon leuk, toen ik hier kwam, om zoiets te doen. Toen ik op het instituut kwam, de plantenziektekundige dienst in Wageningen, toen begonnen ze daar met de zaadjes en toen dacht ik, nou dat is wel leuk daar ga ik mee verder...Ja iedereen had zijn eigen tuin met land en alles. Jagen, een jachthoorn hadden we allemaal. Varkens, koeien...’

En een Bosnische mevrouw:

‘Mijn moeder woonde in een dorp en ik hielp haar altijd. Ik woonde wel in de stad, ik werkte ook, maar ik ging altijd in het weekend naar mijn moeder. Ik ben fan van een leuke tuin.’

Een meneer uit Spanje:

'Ik kom ook van het platteland in Spanje dus ik heb negentien jaren bij mijn ouders thuis gewerkt in de tuin en ik vind het leuk. Ik vind het ja ik weet niet of het goed of slecht is, maar ik vind het lekker in de zon en ploegen en koken, het is beter dan kopen weet je wel.'

Ten slotte werd een existentiële kwestie naar voren gebracht door een Turkse meneer:

'...en wij hadden ook grond. Wij komen van de grond af en wij kunnen ook straks weer naar de grond toe dus tussendoor willen we een beetje bezig blijven met de grond.'

Interessant is in dit verband het door Appadurai (1996, zie ook Hilhorst, 2004) gemaakte onderscheid tussen 'spaces of adaptation' en 'spaces of identification', het speelveld van de aanpassing en het speelveld van de identificatie. Een voorbeeld van het spanningsveld tussen 'aanpassing' en 'identificatie' is de immigrant die verscheurd wordt tussen de herinneringen aan zijn geboorteland en zijn moeizame aanpassing aan het land waarheen hij is geëmigreerd. Een volkstuin kan een ruimte vormen waar herinnering en aanpassing naast elkaar plaatsvinden. Overigens betreft het spanningsveld tussen alledaagse ervaring en verbeelding niet altijd een conflict tussen vroeger en nu (Appadurai, 1996). Tot de spaces of identification rekent Appadurai niet alleen herinneringen aan waar je vandaan komt, maar ook fantasieën over waar je naartoe zou willen. Als een geboren en getogen Nederlander droomt van een leven in New York is dat vergelijkbaar met de immigrant die soms hunkert naar zijn geboortedorp (Appadurai, 1996; zie ook Hilhorst, 2004) en met de immigrant die zijn verleden meeneemt in een volkstuin om in het heden en eventueel in de toekomst naar zijn verleden terug te kunnen keren.

Jongeren en identiteitsconstructie: wij tegenover zij

Mensen hebben enerzijds de behoefte zich te onderscheiden, maar anderzijds ook de behoefte om bij een groep te horen. Het begrip identiteit omschrijft hoe mensen als groep met elkaar verbonden kunnen worden door een gemeenschappelijk wereldbeeld (De Vries, 2004). Individuen kunnen zo een zelfbeeld, een identiteit, vormen door zich te spiegelen aan de normen van de groep (De Vries, 2004). Identiteit is altijd vergelijkend en toont zowel de verschillen als de gemeenschappelijke aspecten met anderen. 'De ander is een referentiepunt voor onze eigen identiteit en wordt deels geïnterioriseerd' (Pinxten en Verstraeten, 1998; 26). Naast persoonlijke kenmerken draagt ook het lidmaatschap van groepen bij tot onze individuele identiteit. We behoren tot verschillende sociale groepen en hebben er ook een verschillende loyaliteit tegenover. Voor herkenbare groepen ('zij') hebben we al gauw namen. Zo kwamen we in dit onderzoek onder andere gothics, skaters, alto's, hangjongeren, kakkers, basketballers, studenten, Turken, Marokkanen, gewonen, tuinders etc. tegen.

Uit ons onderzoek blijkt dat de publieke ruimte uitermate belangrijk is voor het construeren van individuele en groepsidentiteiten. Met name jongeren laten zich in de openbare ruimte zien, confronteren zich met anderen en onderscheiden zich. In publieke ruimtes komen verschillende groepen elkaar tegen. Voor jongeren is dit, in het kader van het proces van identiteitsvorming, van groot belang. Er treden processen van in- en uitsluiting

op door over de andere groep te praten in termen van 'zij' en 'hun' en over de eigen groep in termen van 'wij' en 'ons' (vergelijk Elias en Scotson, 1976). De verschillen met de eigen groep en wie daar bij horen worden daarmee niet alleen verduidelijkt, maar ook versterkt. Zo verklaart een groepje skaters in een park in Nijmegen:

'Zij staan niet open voor ons en wij misschien wel open voor andere mensen, maar we mogen ze niet omdat ze juist zo bekrompen zijn.'

'Het is zo: wij zijn niet anti die groep, maar hun zijn wel anti ons.'

'En dan wordt het ook andersom.'

Juist door aan te geven wat ze niet zijn, waar ze een hekel aan hebben en wat ze stom vinden, maken jongeren duidelijk wie ze wel zijn of willen zijn. Over andere groepen die zich manifesteren in de publieke ruimte wordt in stereotypen en vooroordelen gesproken. Diezelfde skaters:

'Maar een groepje kakkers gaat niet op de grond zitten, want die zijn bang dat hun kleren vies worden.'

'Die gaan met de benen over elkaar.'

'Ja en als ze nat worden gegooid gaan ze meteen andere kleren aantrekken.'

'Van ah wat doe je nou oh.'

'Ja die nemen een dekentje mee. Een roze gestreept dekentje.'

En een groep Nederlandse jongens op de markt in Wageningen:

'Ja want je hebt ook van die groepen en dat zijn alleen maar Turken.'

'Ja dat is het verschil. Die lopen rond zich aso te gedragen.'

'Die denken dat ze de baas zijn.'

Kleine verschillen worden uitvergroot, een bekend verschijnsel als het gaat om identiteitsconstructie (Blok, 2001). Zo valt op dat jongeren die hangen op hangplekken, 'hangen' heel normaal vinden en daar ook zonder schroom over praten, terwijl jongeren die hangen in hokken of op andere plekken niet met hangjongeren geassocieerd willen worden:

'...gewoon een beetje rondhangen met vrienden dat vind ik wel leuk.'

'Als jullie ergens gaan hangen, waar ga je dan hangen? Wat voor soort plek?'

'Soms bij mensen thuis en in Complex, dat is een jongerencentrum.'

'Maar niet ergens op een bankje of in een bushokje of?'

'Nee we zijn geen hooligans hoor.'

aldus een meisje in Alkmaar. Twee jongens in een park in Nijmegen verwoorden dit als volgt:

'Ja je kan er gaan hangen of zo, maar ik ben na twee uur hangen ook uitgekeken. Dus dan hoeft het een paar weken niet meer. Het is gewoon... maar het hangt ook weer van de mensen af. Net zoals het park.'

‘En daar irriteren wij ons ook altijd aan. Aan jongens die ergens op een plek gaan hangen of zo.’

‘Ja precies, maar dat zie je op veldjes ook. Dan zitten ze op het basketbalveldje en dat werkt ook tegen ze, weet je.’

‘Dan staan ze daar te hangen met hun scooters en dan wil je daar basketballen.’

‘En dan kijken ze jou aan alsof jij verkeerd bent, ja. Terwijl je vraagt niet eens van ze of ze weg willen gaan maar...’

Opvallend is dat het binnen de groep jongeren zeker niet altijd uitmaakt of je een skater bent of niet, Nederlander bent of een andere nationaliteit bezit. Dit blijkt ondermeer uit een gesprekje met een zeer kleurrijk groepje jongeren in Alkmaar:

‘Zijn het allerlei verschillende nationaliteiten door elkaar?’

‘Ja natuurlijk. Een Rus, Turk...’

‘Opi heb je ook nog. Satis is dat een Koeli? En Skip, dat is een Engelsman.’

‘Zitten er ook gewoon Nederlanders bij?’

‘Ja, er zitten ook wel een paar Nederlanders bij ja.’

Kortom, publieke ruimtes spelen een belangrijke rol bij het construeren van identiteiten, zowel van zichzelf als van anderen. Identiteiten worden op verschillende wijzen geconstrueerd. Zo construeren mensen identiteiten door zichzelf op een bepaalde manier te presenteren, door zich af te zetten tegen anderen of door anderen te benoemen. Identiteiten worden tegelijkertijd toegekend door anderen.

De publieke ruimte wordt met name door jongeren gebruikt om hun identiteit te bepalen. In de openbare ruimte, op straat, op het plein, in het park of bij de recreatieplas komen zij elkaar tegen, worden wij en zij groepen zichtbaar en de verschillen versterkt. Er treden processen van in- en uitsluiting op, waarmee jongeren aangeven wie en wat ze wel en niet zijn en hoe zij andere groepen percipiëren en stigmatiseren.

4.5 Over vrijheid: ‘Ik zit liever op een plek, waar geen toezicht is’

Publieke ruimtes bieden mensen een bepaalde vrijheid om te kunnen doen en laten wat ze willen: ‘Hier boeit het niet wat je doet’. Er is letterlijk en figuurlijk ruimte; letterlijk in de zin van ruimte om activiteiten te ondernemen die niet binnenshuis of in een kleine tuin kunnen, zoals voetballen, frisbeeën, vliegeren of barbecuen. En figuurlijk is er ruimte om te doen en laten wat je wilt, zonder toezicht (van volwassenen).

Ons onderzoek bevestigt de bevindingen van Karsten et al (2001), namelijk dat meisjes in de openbare ruimte vooral praten met vriendinnen terwijl de jongens die we hebben gesproken sporten. De jongens maken bij hun sportieve activiteiten creatief gebruik van wat er op straat aanwezig is. Zo geeft een groep jongens bij het Geestmerambacht in Alkmaar te kennen:

‘Achter de Mare [een winkelcentrum in Alkmaar Noord, MvL en NA] heb je zo’n spin met twee tennisveldjes en een basketbalveld. Op het basketbalveld gaan we altijd voetballen, dan

gebruiken we de twee palen als doel, zeg maar. Dus als je op de paal schiet, heb je gescoord. Daar spelen we standaard. Als er een tennisveld vrij is, gaan we voetvolleyen.'

Er is ook letterlijk ruimte in die zin dat je om je heen kunt kijken, aldus twee Marokkaanse meisjes die genieten in een Utrechts park:

'En ja ik weet niet het is gewoon, het geeft een veel vrijere vorm. Hoe zeg ik dat? Je bent niet meer, zeg maar, in je hokje geplaatst. Zo van: ik ben in mijn tuin dus dit is mijn property. Je kan gewoon gaan en staan waar je wilt en het is niet zo dat als je naar links en rechts kijkt, dat je dan burens ziet bijvoorbeeld of van die hele hoge houten schuttingen.'

De vrijheid die de openbare ruimte biedt, hangt samen met de privacy die met name jongeren tegelijkertijd ervaren. De meerderheid van de jongeren die we hebben gesproken geeft aan dat de publieke ruimte voor hen belangrijk is omdat ze daar kunnen zijn zonder ouders, andere volwassenen of welke vorm van toezicht dan ook. De eerder genoemde skaters:

'Hier is gewoon rust.'

'Niet al dat gezeik van je ouders aan je kop.'

'En je kan ook gewoon helemaal niks doen.'

'En niet van die stomme honden die de hele tijd zeuren dat je de verkeerde kleding draagt of dat je er verkeerd uitziet...'

'Ik denk dat je je hier ook vrijer voelt.'

'Ja niemand die je kent die je ziet.'

Westlandse jongeren in hokken zoeken privacy om te kunnen doen wat ze willen, maar dan in een extreem geprivatiseerde ruimte. Jongeren (bijvoorbeeld in steden) die geen hok hebben, zoeken privacy op straat, waar ze bepaalde zaken kunnen bespreken zonder de aanwezigheid van hun ouders. Daar kunnen ze roken en zich gedragen op een manier die thuis verboden zou worden. Een jongen uit het Westland:

'Maar ik zit liever bijvoorbeeld niet thuis, of bij iemand anders of zo. Dat vind ik minder. Ik zit liever op een plek, waar geen ouders zijn en geen toezicht, dat je gewoon kan doen waar je zelf zin in hebt. Dat is eigenlijk het leukst.'

Uit de resultaten van het onderzoek blijkt dat de grote meerderheid van de jongeren die we hebben gesproken, in hokken en op straat, hun plek gebruiken voor gelijksoortige activiteiten: zitten, kletsen, drinken en roken. Blowen is in hokken omstreken, maar wordt op buitenplekken veelvuldig gedaan. Zowel in hokken als op hangplekken gelden allerlei ongeschreven regels, die de jongeren onderling bepalen en handhaven. De functie van de publieke ruimte op een hangplek komt dus overeen met de functie van een extreem geprivatiseerde ruimte van een hok.

Er is in de publieke ruimte in hoge mate vrijheid om zelf te bepalen wat je doet en met wie. Er gelden regels in de publieke ruimte, maar niet de regels van het ouderlijk huis. Bovendien is er niet altijd overal toezicht en wordt er veel gedoogd. Wat mensen zoal doen

in de publieke ruimte weerspiegelt het beleid, inclusief het gedoogbeleid. Zo kan men in Nederland rustig een joint opsteken op straat, wat over onze landsgrenzen minder vanzelfsprekend is:

‘Maar wat zijn jullie hier dan aan het doen?’

‘Cannabis roken en van de natuur aan het genieten.’

Meer algemeen is de publieke ruimte ideaal om te experimenteren en grenzen te ontdekken (vergelijk met 4.4). Echter, de vrijheid die met name jongeren ervaren maakt tegelijkertijd dat andere groepen mensen zich niet meer veilig voelen en werkt daarmee het ontstaan van hekwerkwijken (gated communities) en andere vormen van privatisering van delen van de openbare ruimte in de hand. In de discussie in hoofdstuk 7 komen we hierop terug.

In semi-publieke ruimtes als het Utrechts jongerencentrum ULU of de hokken in het Westland gaan de regels met name over zaken als blowen en drinken. In deze binnenplekken is meer of minder toezicht aanwezig en bemoeien meer mensen zich met wat er daar gebeurt en wat mag en niet mag. Over het roken van hasjies zegt één van de Westlandse jongeren uit het hok ‘t Zoldertje:

‘...maar over het algemeen blowen wij sowieso niet veel, zelden eigenlijk. Als er geblowd wordt lopen mensen de laan op daar, omdat Gijs zijn ouders het waarschijnlijk echt afkeuren.’

En de voorzitter van het jongerencentrum ULU geeft te kennen:

‘Er mag niet gegokt, niet gedeald worden, er wordt hier ook geen alcohol geschonken, en er mag ook niet gekaart worden voor geld of iets dergelijks. Dammen, schaken en dat soort gezelligheidsspelletjes, die staan er wel. En voor de rest wordt er verwacht dat je je gedraagt, dat je niet met je voeten op tafel...je zit met een vrij grote groep, dus dat je wel respect hebt voor de ander.’

Mensen vinden, naast vrijheid, ook privacy in de publieke ruimte omdat ze simpelweg kunnen verdwijnen in de massa, zoals blijkt uit de volgende citaten, respectievelijk afkomstig van een jongedame in Amsterdam, een jongen bij de Gaasperplas in Amsterdam en de skaters in Nijmegen:

‘... in het begin ging ik nog wel eens naar parken toe en ja dan krijg ik toch altijd aanspraak en dat soort toestanden en dat wil ik dus niet, want dan ben ik gelijk die vrijheid weer kwijt die ik juist opzoek zeg maar. Dus vandaar dat het dan wat meer andere plekken worden [het Museumplein bijvoorbeeld, MvL en NA]. Maar dat vind ik dus heel vervelend om ja dus lastig gevallen te worden zeg maar.’

‘Nou dichterbij mijn huis zijn altijd heel veel mensen. Hier is het normaal gesproken heel rustig. Hier komt nauwelijks iemand. Hier let eigenlijk niemand op wat je doet. Er komen heel weinig mensen.’

‘Hier zijn minder mensen die naar je kijken.’
‘Als je in de stad loopt dan kijken ze.’
‘Er zijn meer mensen die ook gelijk zijn.’
‘Ja en hier wordt ook minder commentaar gegeven op mensen.’

Kortom: publieke ruimtes bieden onze gesprekspartners, naast de mogelijkheid voor allerlei ontmoetingen, ook vrijheid, privacy en anonimiteit. Vrijheid in de zin van kunnen doen en laten wat en met wie je wilt, privacy omdat mensen, en met name jongeren, ergens kunnen zijn zonder toezicht en kunnen bespreken en doen wat je wilt en anonimiteit doordat zij zowel de rust, de ruimte, de leegte van publieke ruimtes kunnen opzoeken als kunnen verdwijnen in de massa.

4.6 Besluit

De mogelijkheden die mensen hebben en zien, bepalen waar zij zich bewegen en naar welke plaatsen, dichtbij huis of verder weg, zij toegaan, kortom, hun scoop. Factoren die van invloed zijn op de ruimtes die mensen bezoeken en die door onze gesprekspartners werden genoemd blijken uitermate divers. Te denken valt aan de beschikbaarheid van vervoer, het hebben van geld, de kennis die mensen van de wijdere omgeving hebben (wat valt waar te halen?), het gezelschap waarmee zij op stap gaan, het weer, de beschikbare tijd, het type activiteit dat ze voor ogen hebben en de persoonlijke voorkeur. Veel van onze gesprekspartners, zowel de jongeren als de immigranten, hebben een relatief kleine scoop: zij blijven voornamelijk dichtbij huis, in de eigen wijk of buurt.

Zowel voor de jongeren als de immigranten die we hebben gesproken, geldt dat de publieke ruimte een grote rol speelt als sociale ontmoetingsruimte. Onze gesprekspartners begeven zich op straat of op andere (semi)openbare plekken met het doel andere mensen tegen te komen. Immigrantengroepen verbouwen er hun groenten en kruiden, maar geven aan dat de tuin ook heel belangrijk is voor het samenzijn met vrienden en bekenden. Jongeren gaan veelvuldig de straat op om anderen te ontmoeten. Het gaat om afgesproken en om spontane ontmoetingen met zowel bekenden als onbekenden, voor langere tijd of een kort moment.

Met name voor jongeren blijkt de publieke ruimte van groot belang voor de ontwikkeling en instandhouding van identiteiten. In de publieke ruimte komen mensen elkaar tegen, zijn wij-groepen en zij-groepen zichtbaar, worden door middel van processen van in- en uitsluiting, delen van de openbare ruimte opgeëist. Jongeren hebben, met andere woorden, publieke ruimtes nodig om te kunnen botsen met andere (groepen) jongeren om aldus invulling te geven aan wie en wat ze zijn.

Voor jongeren lijkt het hangen op straat extra belangrijk, aangezien de meesten van hen geen eigen plek hebben om onder elkaar te zijn. Het hangen van jongeren op straat wordt in het algemeen negatief geframed. Hangjongeren roepen bij anderen al gauw gevoelens van onveiligheid op. Volgens Noorda en Veenbaas (2000) en Karsten et al (2001) heeft (vermeende) overlast door hangjongeren onder andere te maken met de steeds kleiner wordende openbare ruimte die we met elkaar moeten delen. Genoemde auteurs wijzen op veranderingen als gevolg van de compacte stad in combinatie met de toegenomen ver-

keersdrukke die ertoe hebben geleid dat het aantal informele ontmoetingsplaatsen voor jongeren is afgenomen. In veel nieuwbouwwijken bijvoorbeeld, is wel voorzien in speelplaatsen voor kinderen, maar geen rekening gehouden met het feit dat deze kinderen na een aantal jaar geheel andere behoeften hebben (Noorda en Veenbaas, 2000).

Tegelijkertijd is het fenomeen 'hangen' van alle tijden: 'Het rondhangen van jongeren in de openbare ruimte is waarschijnlijk zo oud als de wereld. Er zijn altijd plekken geweest waar jongeren elkaar ontmoeten om met elkaar te praten, te flaneren en indruk te maken op vrienden en vriendinnen en misschien een partner te ontmoeten' (Noorda en Veenbaas, 2000: 9). Uitdagend gedrag hoort bij de ontwikkelingsfase van onder andere beginnend partnerzoekgedrag. Precies om die redenen zoeken jongeren de publieke ruimte op. Dergelijk gedrag kan echter als overlast worden ervaren en ook daadwerkelijk omslaan in wat tegenwoordig zinloos geweld wordt genoemd (Blok, 2001). Echter, ook overlast en vandalisme van groepen jongeren is een verschijnsel van alle tijden (Noorda en Veenbaas, 2000).

Opvallend is dat de hangjongeren die wij hebben gesproken zelf het 'hangen' niet negatief framen. Jongeren die zelf niet op een hangplek zitten of niet in de openbare ruimte, maar in een hok of jeugdhonk hangen, framen hangjongeren en 'hangen' wel negatief. Hieruit blijkt dat ten behoeve van identiteitsconstructie (wij tegenover zij) kleine verschillen worden uitvergroot. Het maakt niet uit waar groepen jongeren hangen, de plek dient dezelfde doelen.

Naast dit voor jongeren zo belangrijke proces van identiteitsontwikkeling hangen zij op straat om elkaar te ontmoeten. Jongeren zoeken privacy in de publieke ruimte om met elkaar 'hun ding te doen', zonder toezicht. Voor jongeren is de publieke ruimte vaak een vervanging voor een plek die ze niet hebben, waar ze geen toegang tot hebben of waar ze het niet voor het zeggen hebben. Zoals Noorda en Veenbaas het formuleren: 'Het symbolisch bezetten van een eigen plek waar geen sociale controle op is' (Noorda en Veenbaas, 2000: 10). En Hazekamp (1985, geciteerd in Karsten et al, 2001: 84): 'Jongeren zoeken een zone van vrijheid waarin ze elkaar opzoeken, een eigen vaste plek waar ze zich kunnen afschermen van volwassenen. Volwassenen hebben die plekken wel: een huiskamer om vrienden uit te nodigen, te drinken en te praten, een kroeg waar ze gewoon naar binnen mogen (en ook het geld om wat te kunnen bestellen), plaatsen waar ze lid van zijn en kunnen gaan sporten. Jongeren in hokken zitten er als het ware tussenin: zij hebben een soort van huiskamer/privé-kroeg.

Er kan bovendien altijd wat gebeuren op straat. Jongeren gaan als het ware op straat naar de film, op zoek naar sensatie en vermaak. Ten slotte ontmoeten jongeren elkaar op straat omdat het vrijblijvend is. Ze kunnen op elk moment opstappen, anderen kunnen elk moment aanschuiven. De regels zijn de regels van de groep. In het volgende hoofdstuk gaan we hier verder op in.

Samengevat kunnen we concluderen dat de openbare ruimte voor al onze gesprekspartners van groot belang is omdat deze een grote rol speelt bij het bevredigen van verschillende, fundamentele behoeften van mensen, waaronder de behoefte aan interactie en de behoefte aan een eigen identiteit.

5 Invloed op publieke ruimtes

5.1 Inleiding

Mensen oefenen op verschillende manieren invloed uit op de publieke ruimte. Bij het aansnijden van het thema begonnen onze gesprekspartners in veel gevallen onmiddellijk te praten over de invloed die ze hebben (of niet hebben) middels de officiële nationale, provinciale en lokale verkiezingen of referenda. Echter, tussen de regels door, gaven onze gesprekspartners er blijk van, en eigenlijk met name, op andere niveaus invloed uit te oefenen. Zo beïnvloeden mensen het gebruik van openbare ruimtes, simpelweg door op bepaalde plekken aanwezig te zijn. Aan de hand van de frames met betrekking tot macht, machtsmiddelen en machtsverhoudingen die mensen in de gesprekken naar voren brachten, hebben we achterhaald hoe zij hun invloed (en die van anderen) inschatten.

Al snel werd duidelijk dat we een onderscheid kunnen maken tussen verschillende vormen en niveaus van invloed. In 5.2 presenteren we een matrix waarin die verschillende vormen en niveaus van elkaar worden onderscheiden. Vervolgens worden in paragraaf 5.3 t/m 5.6 die vormen en niveaus geanalyseerd aan de hand van wat onze gesprekspartners ons vertelden. Tot slot vatten we de belangrijkste zaken uit dit hoofdstuk samen in 5.7.

5.2 Invloed nader geduid

Op basis van wat de gesprekspartners met betrekking tot invloed op de inrichting en het gebruik van de openbare ruimte naar voren brachten, hebben we al vrij snel een onderscheid gemaakt tussen invloed op microniveau en invloed op macroniveau. Op beide niveaus hebben we te maken met formele en informele manieren om invloed uit te oefenen. Kruising van deze variabelen levert een matrix op van vier ideaaltypen van invloed (zie tabel 1). Met deze ideaaltypen kunnen we de percepties van invloed op de inrichting en het gebruik van de openbare ruimte, zoals die door onze gesprekspartners naar voren werden gebracht, nader duiden.

Bij formele invloed op macroniveau denken we aan de meer officiële vormen van invloed uitoefenen: door middel van het uitbrengen van stemmen in landelijke, provinciale of lokale verkiezingen, tijdens referenda of rondes van inspraak. Bij formele invloed op microniveau denken we aan inspraak in de inrichting van een specifieke plek. Voorbeelden zijn inspraakrondes over wijkvernieuwing of referenda over in te richten stadsdelen zoals in Nijmegen waar de burgers mochten stemmen over de inrichting van

	<i>Macroniveau</i>	<i>Microniveau</i>
<i>Formeel</i>	Invloed op beleid via inspraak, referenda, verkiezingen	Invloed ter plekke via inspraak
<i>Informeel</i>	Invloed op beleid via kruiwagens	Invloed ter plekke, d.m.v. aanwezigheid, bepaald gedrag, geschreven en ongeschreven regels

Tabel 1: Formele en informele invloed op macro- en microniveau

het Plein '44. We kunnen ook denken aan de invloed van het bestuur van een volkstuinencomplex. Een voorbeeld van informele invloed op macroniveau is het inschakelen van vrienden of bekenden om iets formeel voor elkaar te krijgen. Informele invloed op microniveau vindt al heel snel plaats: mensen oefenen invloed uit door ergens aanwezig te zijn. Als iemand ergens zit, kunnen anderen daar niet zitten.

Aan de hand van genoemde categorieën zullen we de percepties van onze gesprekspartners beschrijven en analyseren.

5.3 Formele invloed op macroniveau: 'Ze luisteren toch niet naar ons'

Formele invloed langs de weg van verkiezingen, referenda of zelf politiek actief worden, is het eerste waar onze gesprekspartners aan dachten als we hen vroegen of ze (meer) invloed zouden willen hebben en op welke manier ze invloed zouden kunnen en willen uitoefenen op de publieke ruimte. Dit wordt als volgt verwoord door achtereenvolgens een Tanzaniaanse dame uit Renkum, twee Marokkaanse meisjes in een park in Utrecht en een Afghaanse heer die we in Amsterdam tegenkwamen.

'Ik denk: daarom moeten wij stemmen.'

'Het is wel leuk als je gewoon een stem kan uitbrengen over hoe het eruit zal zien. Dat ze bijvoorbeeld met een paar bouwplannen komen. Ja dat zou echt leuk zijn.'

'Ik wil nog steeds lid van een partij worden en dan wil ik het aan de partij gaan voorstellen eigenlijk. Politiek is mijn echte bezigheid eigenlijk. Ik houd van politiek dus dat soort dingen hoort erbij: jouw omgeving, jouw buurt, jouw woonbuurt. Dat soort dingen horen erbij. Maar politiek is vooral, landelijke politiek.'

Een vijfde van de mensen die we hebben gesproken geeft expliciet aan geen vertrouwen te hebben in mogelijke invloed op het beleid met betrekking tot de inrichting van de openbare ruimte. Van de achtentwintig niet van oorsprong uit Nederland afkomstige gespreks-

partners, gaven vier volwassenen en twee jongeren te kennen weinig vertrouwen te hebben in de democratie in het algemeen. Een Colombiaan in een park in Utrecht vertelt:

'Ik vind sowieso dat de gemeente op zich best wel de mensen er wat meer bij mag betrekken. Kijk dat zie je ook wel in de politiek. Ze zeggen wel zogenaamd dat mensen er bij betrokken zijn, maar uiteindelijk zijn het de staatshoofden die alles bepalen, weet je. Wat dat betreft wordt eigenlijk de mening van de bevolking helemaal niet meer serieus genomen. Net zoals de carpoolstroken, een heel klein voorbeeldje, is dat overlegd? Nee hoor, niks. Ineens van de ene op de andere dag is er gewoon een carpoolstrook bij. Gewoon uit het niets... en waar wordt hij nou voor gebruikt? Nee niks, zo hup zes miljoen weggegooid of 6 miljard zelfs.'

Een meneer uit Mozambique in Nijmegen is van mening:

'Kijk ik kan kiezen, maar zij kiezen zelf toch, de mensen die willen bouwen, bouwen toch wat ze zelf willen.'

Een Spanjaard in Ede:

'Ik vind stemmen wel altijd belangrijk, maar ja, soms helpt het niet of is het niet geworden wat jij denkt. Maar ik denk wel dat stemmen belangrijk is in de democratie, dat iedereen laat zien wat hij denkt en zo. Maar ja dat is moeilijk hè, tijdens de verkiezingen heeft iedereen mooie praatjes en bieden ze veel aan, maar daarna wordt het lekker rustig. Maar ja, dat is overal. Politiek is alleen goed voor de mensen die leven van de politiek. In Spanje vroeger kon ik niet stemmen. Dat was zo moeilijk hè. Vroeger konden we niet praten. Daarom vind ik het zo belangrijk om te stemmen en dat iedereen kan zeggen wat hij wil.'

En de al eerder genoemde Tanzaniaanse dame uit Renkum:

'...dat vind ik over Nederland, dat wij een democratie hebben weet je wel, maar ambtenaren bepalen gewoon wat er gebeuren moet.'

Deze mensen gaan er vanuit dat degenen die het voor het zeggen hebben toch al besloten hebben en dat het daarom geen zin heeft om je invloed te laten gelden. De veronderstelling is dat 'het toch geen zin heeft' of dat 'ze toch niet luisteren'. Soms is deze veronderstelling gebaseerd op concrete ervaringen, maar vaker niet dan wel. Zo leidt de vraag hoe je invloed zou kunnen uitoefenen, tot het volgende gesprekje tussen een aantal skaters in een park in Nijmegen:

'Naar de gemeente gaan. Of een brief schrijven aan de gemeente.'

'Maar ik denk niet dat ze er snel iets aan doen.'

'Ik denk wel dat er genoeg andere dingen zijn om geld aan te besteden.'

'Dat schiet niet op.'

'Ik denk wel dat ze dat sowieso denken van ja dat er al genoeg is.'

'Als je naar de gemeente zou gaan die hebben er schijt aan. Zo werkt dat.'

'Wat wij willen dat boeit ze niet.'

Elkaar bevestigend construeren deze jongeren gezamenlijk een negatief beeld van de gemeente.

Kortom bij formele invloed op een macroniveau speelt bij een aantal mensen gebrek aan vertrouwen expliciet een rol. Dat meerdere mensen weinig fiducia hebben in mogelijke invloed, blijkt indirect uit het feit dat geen van onze gesprekspartners ooit een poging heeft gedaan om formeel invloed uit te oefenen op kwesties met betrekking tot openbare ruimtes.

Een paar kanttekeningen zijn hier op zijn plaats. In de eerste plaats kunnen we veronderstellen dat de openbare ruimte niet meteen het eerste onderwerp is waarin mensen veel tijd en moeite zullen steken (vergelijk Hardin's tragedy of the commons, 1968). Mensen zetten zich wel in voor de publieke ruimte als het gaat om een kwestie of een plek waarmee zij direct te maken hebben en als ze de indruk hebben dat hun inspanningen nut hebben of verschil zullen maken, zo blijkt uit hetgeen onze gesprekspartners naar voren brachten (zie ook 5.5). Meer in het algemeen zetten mensen zich niet zomaar individueel in voor publieke zaken, zeker als ze andere (belangrijkere) zaken aan hun hoofd hebben. Bovendien is het vaak niet duidelijk tot wie of wat zij zich zouden moeten richten.

In de tweede plaats mogen we hier de sociale wenselijkheid van een antwoord in de richting van: 'we willen heel graag invloed uitoefenen', niet onderschatten. Er moet dan vervolgens een verklaring komen voor het feit dat men daartoe niets onderneemt. De meeste mensen voelen zich in zo'n situatie geroepen om de 'schuld' bij derden te leggen. In dit geval bij overheden die zich toch niks aantrekken van wat burgers vinden. We raken hier het onderscheid tussen 'espoused theory' and 'theory in use', beschreven door Chris Argyris (1994). Om gezichtsverlies te voorkomen geven mensen andere verklaringen voor hun gedrag dan die in feite gelden. We kunnen dit ook duiden als een 'frame in action': om 'goed' over te komen, wordt een bepaald perspectief of frame geconstrueerd, in dit geval een 'ze luisteren toch niet naar ons' frame.

Tot slot moeten we ons realiseren dat formele invloed op macroniveau niet voor iedereen is weggelegd. Om je stem in de verkiezingen of referenda te laten gelden, moet je achttien jaar zijn en de Nederlandse nationaliteit bezitten. Dit was voor lang niet al onze gesprekspartners het geval.

Samenvattend kan gesteld worden dat onze gesprekspartners met betrekking tot de publieke ruimte weinig formele invloed uitoefenen. Dit bevestigt ons uitgangspunt dat de geselecteerde onderzoeksgroepen niet goed worden vertegenwoordigd in de beleidsontwikkeling voor en inrichting van publieke ruimtes.

5.4 Informele invloed op macroniveau: 'Ik ken nog wel iemand...'

Bij informele invloed op macroniveau denken we aan kruiwagens: mensen die we kennen en die op hun beurt weer de juiste contacten hebben bij officiële instanties om iets voor elkaar te krijgen. We zijn hier tijdens de gesprekken een beperkt aantal voorbeelden van tegengekomen. Zo zou de eco-tuin in Amsterdam, op dat stukje braakliggend land naast een metrostation, er zonder de oprichter en beheerder en zijn informele en formele netwerken niet zijn geweest:

‘...in het begin had mijn collega Mostafa El Filali, daar veel werk aan besteed, plannen geschreven en dergelijke. Hij was direct betrokken als contactpersoon van ecokids, die jongen heeft heel veel werk gedaan. Waar hij werkt kan hij ook rechtstreeks, makkelijk mailen sturen, makkelijk een brief schrijven en dergelijke dus...’

Toen jongerencentrum ULU in Utrecht een mooi pand kon huren, had het bestuur referenties nodig. Daarvoor benaderden ze een behulpzame wijkagent:

‘Wij konden het gaan huren en daarvoor hadden wij referenties nodig, dus mensen die ons kenden. En we bestonden pas 5-6 maanden dus de enige die ons kende was de politie, de wijkagent die ons toentertijd hielp om wat op te zetten. En dat was onze referentie, maar blijkaar was dat gewoon zo’n goede referentie, dat we dit mochten huren.’

Een groep hangjongeren in Nijmegen kreeg de gelegenheid om hun wensen bij de burgemeester aan te kaarten, toen zij in hun wijk op bezoek was. Op onze vraag of ze wel eens hadden geprobeerd om in het formele circuit te vertellen wat ze zouden willen, luidde het antwoord:

‘Dat hebben we wel een paar keer gedaan. En de burgemeester is zelf hier geweest om te komen kijken...’

Bij deze vorm van invloed gaat het dus om de juiste mensen te kennen, tegen te komen of te spreken op het juiste moment. Vaak gaat informele invloed via de kruiwagen over in meer formele vormen van invloed en worden verschillende mogelijke vormen van invloed gecombineerd. Een fraai voorbeeld van het gebruik van allerlei vormen van invloed op verschillende niveaus en hoe deze in elkaar overlopen werd gegeven door onze Tanzaniaanse gesprekspartner die een probleem heeft met de gemeente waarin ze woont over een boom die zij graag zou willen verwijderen, omdat die boom de oorzaak is voor troep in haar moestuin en voor glibberige trottoirs. In het gesprek brengt de Tanzaniaanse verschillende frames naar voren waarmee ze laat zien hoe zij denkt dat invloed of macht geregeld is. Deze frames zijn nader te duiden met behulp van wat Gray (2003) ‘powerframes’ noemt. Daarmee maakt Gray onderscheid tussen verschillende (gepercipieerde) vormen van macht gebaseerd op autoriteit, middelen die mensen ter beschikking hebben, expertise, persoonlijke (leidinggevende) vaardigheden, coalities of relaties (macht of invloed die iemand verwerft door deel uit te maken van een bepaalde groep) en (be)dreiging. De Tanzaniaanse vertelt hoe zij verschillende machtsbronnen aanboort en combineert om haar probleem bij de gemeente voor het voetlicht te brengen. Ze is begonnen met het schrijven van verschillende brieven (expertise), gevolgd door een handtekeningactie (coalitie). Op dit moment probeert ze via de ‘rijdende rechter’ (een televisie programma waarin een rechter problemen van burgers probeert op te lossen) aandacht voor haar zaak te krijgen en als het op die manier niet lukt, neemt ze een advocaat in de arm (dreiging). Ook weet ze precies waar ze haar probleem binnen de gemeente moet aankaarten, omdat haar man de software voor afdelingen groen van veel gemeentes ontwikkelt (relationeel).

5.5 Formele invloed op microniveau: ‘We mochten stemmen over de inrichting van Plein ’44’

Bij formele invloed op microniveau denken we aan inspraak in de inrichting van een specifieke plek. Maar we kunnen ook denken aan de invloed van het (formele) bestuur van een volkstuinvereniging. De bestuursleden bepalen de regels op het complex of zorgen voor de naleving van regels, in geval die door een overkoepelde organisatie (bijvoorbeeld AVVN, Algemeen Verbond van Volkstuindersverenigingen in Nederland) of de gemeente worden opgelegd. Een ander voorbeeld is het gegeven dat de immigranten die wij in volkstuinten spraken, ondanks allerlei bureaucratische obstakels, wel in staat waren gebleken een tuin te bemachtigen. Zo vertelde een Bosnische asielzoekster in haar volkstuin in Nijmegen over het moeizame proces dat uiteindelijk geresulteerd heeft in een volkstuin:

‘Ik vroeg het aan een Nederlandse meneer en die zei: ja mevrouw als jij dat wilt, oké. Jij kunt het een jaar proberen. Ik heb alles netjes gemaakt, daarna ging ik op bezoek bij mijn familie in Duitsland. Ik kwam terug en mijn zoon zei: mam ik heb slecht nieuws voor jou. Jouw tuin is weg. Ik zeg: waarom? Ja, ik had de gemeente niet geschreven. Daarna belde ik de gemeente en ik kreeg iemand aan de telefoon en die zei: ik het weet niet. Dus ik ging daar naar toe. Mijn zoon heeft met iemand gepraat en mij naar die persoon gebracht die zei: maar mevrouw, veel mensen blijven me schrijven en nog minstens twintig mensen wachten. Ik zei: ik wil dit al drie jaar. Ik moest iemand bellen en die zei: ik schrijf je op een lijst en jij moet wachten. En na anderhalve maand belt iemand van de gemeente. Er was iemand weggegaan, die wilde niet meer werken. Ik zei: oh alstublieft!’

Verhalen over formele invloed op microniveau kwamen overigens vooral van onze jonge gesprekspartners. Zo vertelde een jongen in Alkmaar over een enquête van de gemeente, waarbij hij overigens meteen te kennen gaf weinig vertrouwen te hebben in het effect van zijn inbreng:

‘...die enquête kreeg ik van de gemeente. Dat ik dat in moest vullen. Daar gebeurt verder toch niks mee. Ja er was zeg maar een vragenstuk over wat je allemaal deed in Alkmaar, of de overheid nog wat dingen moest bouwen en hoe je je voelde de laatste maanden. Ze hebben toen volgens mij alleen de Hoornsevaart [een zwembad, MvL en NA] uitgebreid, dat was alles.’

In Nijmegen waren de burgers door de gemeente uitgenodigd om te kiezen tussen twee ontwerpen voor het Plein ’44. Het Plein ’44 is in de tweede wereldoorlog bij een vergisingsbombardement vernield en daarna eigenlijk nooit meer fatsoenlijk opgebouwd. Een (vijftienjarige) jongen uit Nijmegen gaf te kennen:

‘Ja, laatst bij het Plein ’44 waar je kon stemmen over de inrichting, maar toen kwam er ook niet uit wat wij wilden.’

Ook hier valt scepsis op ten aanzien van de uiteindelijke invloed die men veronderstelt. Sommige jongeren baseren hun negatieve veronderstellingen ten aanzien van de uiteinde-

lijke invloed die zij hebben op concrete ervaringen met gemeentes of instanties. Deze jongeren werden door een gemeente of instantie bij een vraagstuk betrokken en vervolgens kregen zij de indruk, afgaand op hetgeen ze daadwerkelijk hadden zien veranderen, dat er weinig of niets met hun ideeën was gebeurd. Drie van onze jonge gesprekspartners vertelden over dergelijke negatieve ervaringen. Twee jongens in een park in Nijmegen:

‘We hebben een keer een project geprobeerd met een basketbalveldje, maar dat liep nogal in de soep, omdat we niet echt gedisciplineerd waren.’

‘Nou zij hield er ook gewoon mee op.’

‘Wat was dat dan voor iets?’

‘Van de gemeente. We wilden gewoon een goed veldje met verlichting en netjes aan de baskets, waar we echt gewoon leuk kunnen spelen, want drie van de vier ringen in Nijmegen staan op een grasveld of staan scheef of hebben geen bord, echt heel slordig...’

‘En waren jullie dan naar de gemeente gestapt of zij naar...’

‘Nee, zij waren naar ons gekomen en zij hebben gewoon vrijwilligers gevraagd. Ja gewoon via de club. En gewoon een paar vergaderingen. Gewoon een paar ideeën op tafel gelegd... en ja uiteindelijk is zij met vakantie gegaan en hebben we niks meer van haar gehoord. Toen ineens weer wel, maar toen had niemand nog zin om... het enthousiasme was er een beetje vanaf, maar ja toen hadden we zoiets van we doen het wel met de veldjes die er wel zijn.’

In dit citaat wordt gerefereerd aan de lange adem die vereist is om met de gemeente zaken te doen, iets waar mensen niet altijd zin in hebben, zeker niet wanneer het gaat om kwesties die geen urgentie hebben zoals met de inrichting van de openbare ruimte vaak het geval is.

Alles bij elkaar overheerst bij onze gesprekspartners het gevoel dat pogingen om formeel invloed uit te oefenen, zowel op macroniveau als op microniveau, er weinig toe doen. Een man uit Mozambique verwoordt het als volgt:

‘Ik zou het doen als ik echt wist dat ik invloed kon hebben, zou ik het doen.’

Tijdens drie gesprekken, twee met jongeren en één met een jonge man, kwam naar voren dat onze gesprekspartners bij de inrichting of verbouwing van parken en andere plekken in hun directe omgeving betrokken hadden willen worden. In ieder geval hadden ze op de hoogte gehouden willen worden van hetgeen er gebeurde. Zo vindt de Colombiaanse jonge man in het park in Utrecht:

‘...maar ik denk op zich dat het misschien wel had geholpen als mensen, zeg maar, hun ideeën toch wel een beetje kwijt konden. Eventueel via een soort enquêtelijst met waar ze op aan kunnen vinken wat ze als vernieuwing in het park zouden willen hebben, als extra iets. Iets nieuws. Wat dat betreft mogen ze natuurlijk altijd nog zelf bepalen hoe en wat, maar op die manier betrek je de mensen er wel bij.’

Twee Nederlandse jongens in een ander park in Utrecht zeggen:

‘Ja het wordt misschien daar binnen wel goed geregeld, maar de kennisgeving ervan is niet

goed geregeld. Je krijgt niet een brief thuis of zo en je hoort het pas als het gebeurt. Dus als hier verbouwd wordt, hoor je het pas als hier machines komen of als ze een bord neerzetten van: het wordt hier binnenkort verbouwd.'

'Dat je in ieder geval weet wat ze allemaal van plan zijn en wat ze met je leefomgeving willen gaan doen. En als je daar dan ook nog inderdaad via een soort referendum als inwoner invloed op kan uitoefenen dan is het wel mooi als het kan. En dan ligt het gewoon geheel aan het onderwerp of je daar ook echt voor wilt gaan.'

Uit de laatste citaten blijkt dat deze jongeren niet weten waar informatie over verbouwingen en dergelijke bekend wordt gemaakt. Ook wordt gesteld dat er minstens interesse in het onderwerp moet zijn. Mensen moeten zich op een of andere manier betrokken voelen bij of aangetrokken voelen tot het onderwerp. De publieke ruimte lijkt voor veel mensen geen onderwerp waarbij ze erg betrokken zijn:

'Ik weet niet of wij wel gestemd hebben. Daar hebben we het niet eens over gehad. Ja, Plein '44 vind ik dan ook weer helemaal niet belangrijk.'

Als je mensen vraagt naar wat ze zouden ondernemen als de gemeente bijvoorbeeld de plek waar we hen tegen kwamen zou bebouwen, denken drie jongeren en één immigrant aan het mobiliseren van mensen. Concreet noemen zij het organiseren van een staking of een demonstratie of het verzamelen van handtekeningen. Voor invloed op dit niveau geldt eveneens dat we het hebben over publieke ruimtes en het algemeen belang, maar als het mensen persoonlijk raakt, zijn ze eerder bereid om wat te ondernemen. Zo kwamen we bij het Geestmerambacht in Alkmaar twee meisjes tegen, waarvan er één vertelt dat ze altijd naar een jongerensoos gaat: De Koog. Daar werken vrienden van haar. De ander zegt vervolgens ergens te hebben gehoord dat het centrum zou worden gesloten. Het volgende gesprekje laat opnieuw zien dat betrokkenheid tot actie leidt. Er worden twee redenen aangevoerd waarom het meisje wel iets van actie wil ondernemen: ten eerste is het daar 'heel erg leuk' en ten tweede werken er ook vrienden van haar.

'En ze wilden het misschien ook dichtgooien.'

'De Koog? Serieus?'

'En als dat zo is zou je er dan tegen in gaan? Of iets gaan doen?'

'Dat zou ik wel onwijs jammer vinden ja, want het is echt heel erg leuk.'

'Maar zou je dan ook actie ondernemen of?'

'Ja ik denk het wel, want een vriend van mij werkt daar en een vriendin... misschien handtekeningen inzamelen ofzo bij mensen die ook willen dat De Koog blijft.'

Kortom zowel op macro- als op microniveau spelen een gering vertrouwen in de politiek, de democratie en in het nut van een individuele inbreng een cruciale rol. Daarnaast lijken mensen pas stappen te gaan ondernemen als er ergens iets dreigt te gebeuren wat hen persoonlijk raakt. Bovendien moeten mensen wel op de hoogte zijn van wat er op handen is, of er mogelijkheid tot inspraak is en waar dit alles wordt aangekondigd. Heel kort samengevat kunnen we constateren dat vertrouwen, betrokkenheid en kennis doorslagge-

vende factoren zijn voor pogingen tot het organiseren van invloed op de inrichting van de openbare ruimte.

5.6 Informele invloed op microniveau: 'Waar zij zijn, kunnen wij niet zijn'

Onze gesprekspartners oefenen veel invloed informeel uit op de plek waar ze aanwezig zijn. Mensen zijn op plekken aanwezig en doen daar bepaalde dingen. Op die manier eigenen zij zich die plekken toe. Het is voor te stellen dat grotere groepen meer invloed hebben dan individuen en dat de frequentie van aanwezigheid uiteindelijk bepaalt of anderen een plek ook als jouw plek herkennen en erkennen. Er blijken verschillende manieren te zijn om informele invloed op microniveau uit te oefenen: zelforganisatie, zichtbaar gedrag, interactie en de 'aanhouder wint'. We zullen deze manieren achtereenvolgens bespreken en illustreren.

Zelforganisatie

Zelforganisatie is een manier om informeel op kleine schaal (maar ook op grote) invloed uit te oefenen; mensen moeten zichzelf en een plek organiseren om invloed uit te oefenen. Vaak gelden op plekken ongeschreven, informele regels die bepalend zijn voor hoe het er aan toe gaat. Dit geldt voor openbare plekken evenzogoed als voor privé ruimtes. Zo bepalen de jongeren op hangplekken en in hokken wat er toegestaan is en wat niet. Een jongen in een hok in het Westland:

'Maar in principe maken wij natuurlijk onderling ook zelf regels. Dat de cd's heel moeten blijven, dat de tv heel moet blijven. Er mag niet gerookt worden.'

De vrijheid die de publieke ruimte biedt (zie 4.5) en het (al dan niet bewuste) vermogen tot zelforganisatie maken dat mensen zich een bepaalde plek kunnen toe-eigenen en inrichten. Zo kwamen we regelmatig een groep jongeren tegen op een speelpleintje in Wageningen dat ze stevast afbakenden door hun scooters in een halve cirkel om de bankjes waarop ze zaten te plaatsen. Met hun scooters sloten ze letterlijk de plek af. De opstelling van de scooters straalde een zekere dreiging uit die het niet eenvoudig maakte om met de jongeren in contact te komen.

In hoofdstuk vier hebben we gezien dat jongeren bepalen wie er bij hun groep horen en wie niet. In dit verband geldt waarschijnlijk hoe groter de groep des te meer invloed zij heeft en hoe frequenter ze aanwezig is, des te meer wordt een bepaalde plek aan een bepaalde groep toegeschreven. Uiteindelijk staan bepaalde plekken dan bekend als van 'hen' en komen 'wij' daar dus niet. Zo zijn bepaalde delen van de uiterwaarden in Wageningen meer van studenten dan van Wageningse jongeren die daar niet of nauwelijks komen.

Zichtbaar gedrag

Bepaald zichtbaar (of hoorbaar) gedrag kan er toe leiden dat andere mensen niet graag op die plekken komen waar sommigen dit gedrag uiten. Er zijn veel voorbeelden van gedrag dat medegebruik uitsluit of vermindert zoals: het gebruiken van drugs door verslaafden

(de activiteit heeft al iets naars, daarnaast hebben deze mensen hun imago niet mee) of nudisten die zich vijandig opstellen tegenover geklede mensen op de hen toegewezen recreatieplek. Tijdens het onderzoek zijn we hangjongeren tegengekomen die met bepaald taalgebruik en gedrag (zoals de opstelling van hun scooters) voorbijgangers angst aanjogen. Er wordt zelfs speciaal beleid (bijvoorbeeld lokaal jeugdbeleid of beleid rondom ontmoetingsplekken, Noorda en Veenbaas, 2000) gemaakt om overlast door dit soort groepen te voorkomen. Een groep jongeren in Nijmegen vertelde naar aanleiding van onze vraag hoe ze aan die plek gekomen waren:

‘Nee de mensen hebben dat [ervoor gezorgd dat er een hangplek/JOP werd geplaatst, MvL, NA] gedaan, omdat ze niet wilden dat wij overal zaten en de mensen niet meer over straat durfden...’

En een paar jongens die wel eens op koopavond in de winkelstraat van Wageningen hingen, zeiden het volgende:

‘Ze durven niet door de groep heen te lopen.’

‘Mensen durven niet door de groep heen te lopen. Die lopen er meestal omheen.’

Interactie

Door middel van veelvuldige communicatie met derden oefenen mensen ook invloed uit op plekken. In het algemeen houden mensen in hun interacties met derden rekening met het feit dat waar contact is communicatie plaats kan vinden (Boissevain, 1974). Door in allerlei informele contacten wensen en ideeën naar voren te brengen, wordt de kans vergroot dat anderen daar iets mee gaan doen. Zo kwam tijdens een gesprek met een dame op een volkstuinencomplex in Ede haar wens voor een blokhut in de nabijheid van haar tuin aan de orde. Toevallig liep de voorzitter van het complex met ons mee. De dame richtte zich vervolgens met haar wens tot hem, met succes, zoals het volgende gespreksfragment laat zien:

Dame: ‘Nou zij hebben bijvoorbeeld de blokhut daar zo, maar achter zouden wij eigenlijk ook wel iets willen waar we kunnen schuilen. Want wij hebben niks om te schuilen, dus dan gaan we in de auto zitten achter en dat vinden we jammer.’

Voorzitter: ‘We hebben volgende week woensdag een vergadering met het hoofdbestuur en ik heb dat vorige keer al te kennen gegeven dat daarvoor belangstelling is van hieruit. Maar of iedereen nou zijn eigen huisje mag hebben op de tuin of dat hier ook zo’n blokhut komt om te schuilen en waar men eventueel het gereedschap kwijt kan, dat moeten zij overleggen met de gemeente.’

Een Surinaamse dame die met mooi weer barbecues organiseert in het Rembrandtpark in Amsterdam heeft erg goede contacten met de parkwacht:

‘Ze lopen vaak hierlangs en meestal zitten ze hierachter, de parkwachters... Nee zij liepen hierlangs en zijn ze een praatje met ons komen maken... dus dat hebben we nu ook aange-

kaart bij de parkwacht. Ze gaan nu toiletten zetten hier. Ze gaan waterkranen zetten en ze zijn nu bezig te renoveren.'

De aanhouder wint

Een laatste manier om informeel invloed uit te oefenen op microniveau is door vol te houden: de aanhouder wint. Als je maar blijft komen of blijft doen wat je wilt doen, hoor je er op een gegeven moment bij, wordt iets jouw plek of is toegestaan wat jij wilt. Twee jongens uit Alkmaar voetballen regelmatig met een groep jongens:

'Maar soms zijn er gewoon jongens en dan ineens hebben ze een nieuwe jongen meegenomen en sommigen kennen hem en sommigen weer niet. Nou dan leer je hem ook gewoon rustig aan kennen: hij gaat mee voetballen gewoon. Ja en dan leer je elkaar gewoon rustig kennen.'

'Maar dat maakt dus ook niks uit?'

'Nee, dan voetbalt hij ook gewoon elke dag mee.'

En in één van de hokken in het Westland regelen ze als volgt wie bij de groep mag:

'Nou we zijn gewoon begonnen met een groep van 11 en... nee maar twee jongens die kwamen steeds vaker, dus die zijn nou er ook automatisch bijgekomen en nou die meiden. Sommigen moesten we niet en sommigen moesten we wel en de rest vond het allemaal wel best, maar doordat ze gewoon altijd bleven komen, zijn ze er gewoon bijgekomen. En zo is dat eigenlijk gegaan.'

Kortom er zijn verschillende manieren om langs informele weg invloed uit te oefenen op wat er op een bepaalde plek gebeurt en wie daarbij betrokken zijn. Daarbij moeten we ons realiseren dat mensen zich er lang niet altijd van bewust zijn dat ze invloed uitoefenen op de inrichting en het gebruik van een bepaalde plek.

5.7 Besluit

Onze onderzoeksgroepen oefenen formeel op macroniveau weinig invloed uit, omdat ze weinig vertrouwen hebben in de democratie en in het effect van hun individuele inbreng in het grote geheel en omdat ze te weinig betrokken zijn om zich de moeite te getroosten. Wanneer mensen door officiële instanties van hogerhand worden gevraagd om mee te denken, blijkt de bereidheid daartoe minder groot dan wanneer mensen zelf een expliciete wens hebben. In het laatste geval is betrokkenheid bij het onderwerp verzekerd. Bij het uitoefenen van invloed op publieke ruimtes door onze gesprekspartners, speelt ten slotte een rol dat tenminste een deel van onze gesprekspartners de Nederlandse nationaliteit of stemgerechtigde leeftijd niet bezitten. Dit bevestigt ons uitgangspunt dat immigranten en jongeren niet of nauwelijks in de beleidsvorming (ten aanzien van publieke ruimtes) zijn vertegenwoordigd. Op andere meer informele manieren, via interacties, zowel binnen de eigen groep als met derden wordt wel degelijk invloed uitgeoefend op bepaalde publieke ruimtes.

6 Wensen voor publieke ruimtes

6.1 Inleiding

Wensen blijken niet op zichzelf te staan, maar zijn direct gerelateerd aan de mogelijkheden die mensen zien, zowel om invloed uit te oefenen als waar het gaat om mogelijkheden ten aanzien van de functies die de openbare ruimte voor hen heeft. In dit hoofdstuk gaan we op deze zaken dieper in. Paragraaf 6.2 gaat over de samenhang tussen wensen en de functies van publieke ruimtes. In 6.3 behandelen we de wijze waarop de wensen die onze gesprekspartners naar voren brengen, zijn gerelateerd aan de invloed die zij denken te hebben. In 6.4 verklaren we waarom mensen relatief weinig en ook slechts minimale wensen naar voren brengen. In 6.5 vatten we de belangrijkste bevindingen uit dit hoofdstuk samen.

6.2 Wensen en functies

Sommige wensen voor publieke ruimtes zijn niet realiseerbaar, maar verwijzen naar eerdere prettige ervaringen of ervaringen elders. Zo geeft een immigrant, die zijn jeugd heeft doorgebracht in een dorpje aan de Indische oceaan in Mozambique, te kennen:

‘Wat ik alleen mis is de zee. Nijmegen is al lang gebouwd, maar ik had liever een zee. Nijmegen aan zee.’

Maar de meeste wensen die mensen naar voren brengen, hangen direct samen met de functies die bepaalde plekken vervullen of zouden kunnen vervullen, maar waartoe nu bepaalde voorzieningen of faciliteiten ontbreken. Veel wensen hebben betrekking op de faciliteiten die op plekken gemist worden. Met het oog op mobiliteit wordt verwezen naar kwesties van toegankelijkheid en begaanbaarheid. De diverse manieren waarop mensen van de publieke ruimte gebruik maken om anderen te ontmoeten, stellen verschillende eisen aan en leiden tot bepaalde wensen voor de inrichting van ruimtes. Langdurige ontmoetingen (een afgesproken picknick of barbecue) stellen andere eisen aan de inrichting van de publieke ruimte dan vluchtige ontmoetingen. Als mensen met elkaar willen eten en lang willen blijven is het prettig als er schaduw op de plek te vinden is. Vooral vrouwelijke immigranten stellen de aanwezigheid van toiletten en water op prijs:

‘Want kijk vrouwen, moeten naar het toilet. Nu moet je gewoon in het bos gaan. En dat is

ook eng, want je weet niet welke idioot daar achter die bomen staat als je je broek naar beneden laat zakken...en kranen vind ik als je klaar bent, moet je je handen kunnen wassen, dus er moet water zijn.'

De aanwezige hondenpoep wordt door zowel verschillende jongeren als immigranten verwenst en dus zijn borden met daarop 'verboden voor honden' zeer gewenst:

'Maar ik zou wel graag willen dat men daar zou zetten dat honden niet meer mogen, dat het verboden is en dat honden daar niet meer mogen poepen...'

De functie van een plek is vaak meervoudig en afhankelijk van waarvoor welke groep of persoon die plek op een bepaald moment gebruikt. Met name jongens gebruiken publieke ruimtes om sportief bezig te zijn (zie ook 4.5). Negen jongens (van de zevenentwintig jongens die we spraken) hebben wensen met betrekking tot hun sportieve activiteiten. Zo zijn doelen en goede veldjes om te voetballen veel gewenste faciliteiten, maar ook goede baskets, tafeltennistafels, een volleybalnet etc. werden door onze gesprekspartners genoemd. Zo willen drie jongens in Wageningen een nieuw veld:

'Een nieuw voetbalveld. Een echt goed voetbalveld.'
'Dus wel zoiets als jullie nu al hebben, maar dat is eigenlijk niet goed genoeg?'
'Nee daar zitten kuilen in het veld enzo en geen latten.'
'En als je ver schiet, schiet je in het water, helemaal irritant.'

Twee Marokkaanse moeders uit Amsterdam zouden graag willen dat er doelen zouden worden geplaatst voor hun voetballende zonen:

'Je hebt hier niks om te voetballen.'
'Nee we stoppen altijd stokjes in de grond.'

Ouders die met hun kinderen naar buiten gaan om te spelen hebben wensen voor speelvoorzieningen en wensen gerelateerd aan de veiligheid van zowel speeltoestellen als de plek zelf. Een Antilliaanse meneer bij het Geestmerambacht in Alkmaar vertelt:

'Ik was daarnet bij die kleine speelruimte en ik vind het een beetje ja, er kunnen nog meer dingen bij. Er staat een picknicktafel daar, die wiebelt helemaal en ik vind het een beetje onveilig voor kinderen om te spelen met die kettingdingen en zo. En de schommel kan beter, die is niet zo stevig.'

Hangjongeren geven aan dat ze graag een binnenplek tot hun beschikking zouden hebben. Zoals deze hangjongeren in Nijmegen:

'En is er nog iets wat jullie heel graag hier in de buurt zouden willen hebben?'
'Ja een honk.'
'Een jeugdhonk.'
'Ergens waar je gewoon naar binnen kan en zo. Want hier de hele dag zitten is ook niets.'

‘Maar dan moet het wel binnen zijn eigenlijk en een beetje warm.’

en een groep skaters in een park in Nijmegen:

‘Ik vind het wel leuk als er iets... zo’n JOP, zo’n jongeren ontmoetingsplaats of zoiets.’

‘Ja voor het regenen, ja je zit toch overdekt en.’

‘Ja want als het regent dan kun je eigenlijk niets, ja onder de halfpipe dan, maar dat regent helemaal door.’

De functie constructie en instandhouding van identiteiten (zie 4.4), vraagt om plekken waar wat te beleven valt, waar mensen elkaar tegen kunnen komen, plekken die zich lenen om te zien en gezien te worden. In een derde van de gesprekken met jongeren kwam een grote behoefte naar voren aan openbare uitgaansgelegenheden waar men zonder moeilijkheden naar binnen kan. Achtereenvolgens worden hangjongeren uit Nijmegen, twee jongens en twee meiden uit de omgeving van Alkmaar, een jongen uit het Westland en twee jongens uit Nijmegen geciteerd:

‘Alleen met de vierdaagse dan kunnen wij hier in Nijmegen wat leuks gaan doen, maar verder niks. Met zomerfeesten hebben we echt iets te doen zeg maar in onze stad.’

‘Ik noem maar wat: een spelletjeshal.’

‘Uitgaansgelegenheden.’

‘Ja dat is er ook bijvoorbeeld niet.’

‘Gewoon standaard Indian Summer [een dancefeest, MvL en NA]. Gewoon dat je hier elke dag rustig kan genieten van een dik feest. Waar gewoon iedereen rustig naar binnen kan.’

‘Uitgaan moet kunnen en dat kan niet en dat is een beetje jammer.’

‘Ik denk misschien meer feesten organiseren. Want er zijn hier niet zo heel veel feesten op zich.’

‘Misschien wat meer uitgaansgelegenheden. Ik vind het hier vrij beperkt. Meer discotheken en zo, want je hebt hier wel Matrix, maar dat is meer voor 21 jaar en ouder. Ja, Doornroosje dat is er ook wel, maar het is niet elke week daar. Daar heb je wel wat meer alternatieve dingen dus dat is wel leuk. Het is hier meer van een beetje danscafé’s, Drie Gezusters, Spijker, de Molenstraat zeg maar, daar zit wel, ja daar zit eigenlijk de hele jeugd en, maar ik vind er niet zo heel veel aan.’

De voorzitter van het Utrechtse jongerencentrum ULLU deelt de mening dat er voor jongeren tussen pakweg vijftien en twintig jaar weinig te beleven valt:

‘Vooral in grote steden, dat is gewoon een en al blok, je hebt geen speelplaatsen, je hebt geen plaatsen waar je gewoon gezamenlijk iets kan doen. Het is gewoon heel erg beperkt.’

Vrijheid, privacy en anonimiteit leiden tot wensen met betrekking tot bijvoorbeeld de ope-

ningstijden en regels in een park, maar ook tot wensen die te maken hebben met rust en ruimte. Dit soort kwesties speelt vooral bij volwassenen. Een voorbeeld komt van een Colombiaanse man die moeite heeft met het onlangs in het stadspark ingevoerde alcoholverbod:

‘Oké nu maakt het niet zoveel uit, maar tegen de zomer ja, dan ga je hier zitten met een paar blikjes bier en...’

‘Dat mag hier ook niet meer hè.’

‘Ja, vorig jaar kon je hier inderdaad gewoon nog lekker zitten met een blikje bier’

‘Maar ik zat hier de vorige keer en toen zaten hier een paar jongens te drinken dus en toen kwam toezicht en die waarschuwd: je mag hier niet meer drinken.’

‘En dat vind ik dan ook wel weer een beetje kinderachtig’.

Duidelijk is dat wensen die mensen naar voren brengen steeds betrekking hebben op functies die openbare ruimtes voor hen hebben. Aldus reflecteren wensen de context waarin mensen zich bevinden.

6.3 Wensen en invloed

Naast gerelateerd aan de functies van openbare ruimtes, zijn wensen die mensen naar voren brengen duidelijk gekoppeld aan de invloed die zij denken te hebben. Zo brengt geen van de gesprekspartners een wens naar voren die betrekking heeft op het macroniveau en die via het formele circuit zou moeten worden gerealiseerd. Te denken valt aan wensen met betrekking tot stadsvernieuwing of andere grote openbare werken. Eerder komen mensen met minimale wensen die betrekking hebben op hun directe woonomgeving waarvan ze het gevoel hebben dat ze kunnen worden gerealiseerd, bijvoorbeeld omdat ze er geen formele wegen voor hoeven te bewandelen. Denk aan de wens voor een huisje op de volkstuin (zie 5.4).

Minimale wensen waarvoor weinig middelen nodig zijn, realiseren mensen met behulp van hun informele invloed vaak zelf. Jongeren willen een plek, gaan ergens hangen en hebben een plek. Op het moment dat er echter iets meer nodig is om een wens te realiseren, of als het een wens van algemeen belang is, moet men via het formele circuit werken en houdt het voor veel mensen op. Dan gaan ze er geen moeite in steken. Denk bijvoorbeeld aan voetbaldoelen of andere zaken waarvan mensen vinden dat iemand anders voor de plaatsing verantwoordelijk is.

Wensen voor publieke ruimtes zijn relatief kleine wensen in het leven van individuen en groepen. Realisatie van dit soort wensen is meestal niet van heel groot belang. De moeite die gedaan wordt om een wens te vervullen is afhankelijk van de ingeschatte mogelijkheid dat dit lukt. Zo geeft één van de jongeren aan dat hij eerder zijn best zal doen voor een internetaansluiting dan voor een eventuele wens met betrekking tot de inrichting van de publieke ruimte waarvan hij niet weet hoe hij dat voor elkaar moet krijgen. Eén van de hokken waar we op bezoek waren, werd verkocht, of althans de schuur waarin het hok gevestigd was. De jongeren zagen geen andere mogelijkheid om het hok voort te zetten, en dus houdt de collectieve voorziening waarschijnlijk op te bestaan.

‘Nou ik wil wel een nieuw hok.’

‘Iedereen wil het wel, maar niemand heeft echt een mogelijkheid.’

Mensen uiten hun wensen pas als ze het idee hebben dat ze deze op één of andere manier kunnen vervullen. Dat is als ze invloed denken te hebben. De drie frames hangen dus met elkaar samen: wensen voor plekken hangen samen met functies van plekken en mensen gaan pas moeite doen om hun wens te vervullen als ze mogelijkheden zien om dit voor elkaar te krijgen.

6.4 Wensen en mensen

Het onderzoek laat zien dat onze gesprekspartners weinig expliciete, en al zeker geen grote wensen ten aanzien van de inrichting van de openbare ruimte articuleren. Daar worden een aantal verklaringen voor gegeven. Zo blijkt het voor een aantal van onze gesprekspartners lastig om eventuele wensen onder woorden te brengen. Illustratief is het volgende gesprekje met twee jongens uit Alkmaar:

‘En als jullie dan kijken naar welke plekken je allemaal heen kan in Alkmaar: is dat genoeg?’

‘Nee zeker niet.’

‘Wat zou je willen hebben?’

‘Er is echt niks te doen hoor. Iedereen zegt dat gewoon.’

‘Wat zou je dan willen hebben?’

‘Ja, dat weet ik eigenlijk ook niet.’

‘We weten niet wat we echt nodig hebben, maar we weten gewoon dat er niks is dus...’

Een tweede verklaring heeft te maken met het feit dat de publieke ruimte een collectief goed is waar de meeste mensen zich niet heel hard voor zullen inspannen (zie ook 5.3). Men denkt er eenvoudigweg niet over na, zoals het volgende fragmentje uit een gesprek met een jongen in Amsterdam laat zien:

‘En verder bij jouw in de buurt mis je dingen of zou je iets willen hebben?’

‘Buiten? Ja daar heb ik eigenlijk nooit echt over nagedacht.’

Wensen en betrokkenheid van mensen bij publieke ruimtes hebben bovendien te maken met prioriteiten. Bepaalde levensbehoeften moeten eerst vervuld worden, voordat men wensen heeft voor minder belangrijke zaken zoals een grotere woning, vakanties of de inrichting van de openbare ruimte. De openbare ruimte wordt gezien als belangrijk, maar is geen eerste levensbehoefte. De beheerder van de eco-tuin in Amsterdam zegt hierover het volgende:

‘Een hoop mensen van Marokkaanse en Turkse afkomst hebben geen werk. En dat is een probleem. En als iemand honger heeft... een man of vrouw ga je niet versieren voordat je zelf je maag vol hebt gemaakt. Zo denken wij eigenlijk altijd: eerst de prioriteiten en dan de rest. De rest komt daarna.’

Met andere woorden: voordat mensen zich druk maken over de openbare ruimte moeten eerst een heleboel andere zaken goed geregeld zijn. Tenzij iets in de openbare ruimte je persoonlijk raakt. Een voorbeeld is de reactie van mensen met een islamitische achtergrond op een muurschildering van een naakte dame in de Amsterdamse Jacob van Lennepstraat. Het kunstwerk, een liefdesgedicht van Jacob van Lennep en een ode aan de vrouw, heeft ophef veroorzaakt omdat een aantal bewoners de schildering van een naakte vrouw aanstootgevend vindt. Er heeft vervolgens een aantal onderhandelingen plaatsgevonden tussen de gemeente, bewoners en de kunstenaar, met als resultaat dat de aanstootgevende delen op het kunstwerk onzichtbaar zijn gemaakt. Kortom, op het moment dat het mensen raakt (als het kunstwerk voor hun raam wordt vervaardigd), gaan zij zich verzetten. Dan pas gaan zij moeite doen om, in dit geval, het kunstwerk alsnog te laten verwijderen.

We constateren hier opnieuw dat de wensen die mensen uiten iets zeggen over hun context. Als mensen bepaalde wensen uiten zegt dat iets over hoe ze in het leven staan, waar hun prioriteiten liggen en hoe zij bepaalde zaken geregeld hebben.

Een vierde verklaring voor het feit dat onze gesprekspartners weinig wensen naar voren brachten heeft te maken met het feit dat een aantal van hen heel tevreden is over de publieke ruimte en hoe alles daaromtrent in Nederland geregeld is. Dit illustreren we met uitspraken van achtereenvolgens een man uit Mozambique, een Antilliaans-Indonesisch gezin, een groepje skaters, en een jongen van Surinaams-Antiliaanse afkomst:

‘Als je kijkt naar wat in Nederland allemaal geregeld is, dan heb je niets meer nodig. Ik vind alles goed geregeld. Ik vind dat we echt niet moeten klagen gewoon.’

‘We hebben een heel groot veld voor onze deur en een speeltuin ook voor de deur. Veel kinderen waar ze mee kunnen spelen.’

‘Dus met de voorzieningen in de wijk zit het goed.’

‘Ja perfect!’

‘Wij hebben gewoon echt alleen een handdoek nodig en een koelbox en dan vermaken we ons prima. Gewoon met weinig tevreden zijn. En ik vind dat tegenwoordig sowieso hoor, dat veel mensen heel materialistisch ingesteld zijn en gewoon geen genoeg meer nemen met de eenvoud, dat ze heel veel nodig hebben om gelukkig te zijn.’

‘Eigenlijk niet.’

‘Ik denk dat het zo eigenlijk wel goed is.’

‘Zo lekker laten. Zo is het goed.’

‘Ik mis hier geen dingen, het is heel mooi hier.’

Tot slot brengen twee immigranten, één uit Iran en één uit Mozambique, naar voren dat het wel een hele rare, typisch Nederlandse gewoonte is om bij vrijwel alles, aan iedereen te vragen wat hij/zij wil: het beroemde polderen. Iedereen wordt naar zijn mening gevraagd en de uiteindelijke uitkomst is een compromis, waarin alle ideeën voor een deel terug komen, maar vrijwel geen enkele wens in zijn geheel vervuld wordt. Beide immigranten

vragen zich af of het wel zo zinvol is om voortdurend pogingen te doen om tegemoet te komen aan wensen van mensen. We kunnen toch niet iedereen zijn zin geven en bovendien kunnen uit conflicten hele mooie nieuwe dingen ontstaan. Zo vindt de persoon, afkomstig uit Iran, die we tijdens het atelier 'Boundaries of Space' spraken:

'Laten botsen, laten we botsen met elkaars ideeën en we zullen zien wat ervan overblijft. Als we het laten botsen ontstaat er iets moois. Als we alles gaan regelen, bijvoorbeeld van boeken samenvattingen maken voor immigranten, omdat ze het niet kunnen lezen, daar worden we niet rijker van.'

Hiermee wordt geraakt aan een belangrijke verdienste van conflicten die vaak over het hoofd wordt gezien, namelijk dat conflicten creativiteit kunnen genereren en aldus functioneel kunnen zijn bij het zoeken naar oplossingen voor gesignaleerde problemen (zie Van Woerkum en Aarts, 2003). Misschien moet er minder geregeld en vastgelegd worden met betrekking tot publieke ruimtes, zodat gebruikers zelf invulling kunnen geven aan de plekken die zij gebruiken en door middel van onderhandelingen kunnen komen tot nieuwe, onverwachte oplossingen. We kunnen ons afvragen of publieke ruimtes wel belangrijk genoeg zijn om allerlei mensen bij inrichting en beleidsvorming te betrekken.

6.5 Besluit

Samengevat kunnen we stellen dat de wensen die mensen naar voren brengen veelal betrekking hebben op de functie die een plek nu of in de toekomst moet vervullen. Tegelijkertijd reflecteren deze wensen de vermeende invloed van mensen op het realiseren ervan.

Voor onze gesprekspartners is de publieke ruimte belangrijk. Toch uiten zij weinig ideeën voor verbeteringen of veranderingen in de openbare ruimte. In het onderzoek kwamen daarvoor verschillende verklaringen naar voren. In de eerste plaats heeft de openbare ruimte, hoewel belangrijk, geen prioriteit voor onze gesprekspartners. Er zijn allerlei zaken die van veel groter en bovendien persoonlijk belang zijn. Wensen zeggen in die zin wat over de context van mensen. Als mensen bepaalde wensen hebben, zegt dat iets over hoe ze in het leven staan, waar hun prioriteiten liggen en dus hoe zij bepaalde zaken geregeld hebben. Wensen hangen samen met de invloed die mensen denken te hebben. Een tweede reden is dat het voor onze gesprekspartners niet eenvoudig is om invloed uit te oefenen op de inrichting van de openbare ruimte. Hooguit op microniveau oefenen mensen, vaak onbewust invloed uit doordat ze ergens simpelweg aanwezig zijn en dingen doen. In de derde plaats blijkt het soms lastig om te verwoorden wat men nu precies mist. Ten vierde zijn er nogal wat mensen die eenvoudigweg tevreden zijn met de wijze waarop in Nederland wordt omgegaan met de openbare ruimte. De laatste verklaring die naar voren werd gebracht betreft kritiek op de Nederlandse gewoonte om alles voor mensen op te willen lossen. Enkele immigranten pleiten voor zelfredzaamheid en geeft het belang van conflicten aan. Laat mensen zelf iets uitvechten, daaruit kunnen ook hele mooie dingen voortkomen. Hier wordt, met andere woorden, een lans gebroken voor meer zelforganisatie.

7 Conclusies en discussie

In dit hoofdstuk presenteren we de belangrijkste conclusies van dit onderzoek. In 7.1 komen de antwoorden op de geformuleerde onderzoeksvragen en aanvullende conclusies aan bod. In 7.2 plaatsen we één en ander binnen het kader van het onderzoeksprogramma 'Boundaries of Space' waar deze studie deel van uitmaakt. In het onderzoeksprogramma 'Boundaries of Space' worden kortweg de gevolgen van liberalisering met betrekking tot de inrichting en het gebruik van de ruimte bestudeerd. Het is te verwachten dat autonome processen (meningsverschillen, ideologische en culturele tegenstellingen, insluiting/uitsluiting en strijd) in de samenleving belangrijker worden dan geregelde planprocessen als ten gevolge van liberalisering de regeldichtheid wordt afgebouwd. Om die reden is het van belang om uitingen van zelforganisatie van mensen met betrekking tot de inrichting en het gebruik van openbare ruimtes beter te begrijpen. Tot slot bespreken we een aantal vragen voor gewenst vervolgonderzoek.

7.1 Conclusies

In dit onderzoek zijn we op zoek gegaan naar antwoorden op de volgende vragen:

- 1 Welke functies vervult de publieke ruimte voor jongeren en immigranten en hoe verhouden deze functies zich tot hun percepties en waarderingen van openbare ruimtes?
- 2 Hebben jongeren en immigranten het idee dat zij beslissingen over de publieke ruimte kunnen beïnvloeden, willen ze invloed hebben of betrokken worden bij besluitvorming, en hoe oefenen ze invloed uit (of proberen ze dat te doen)?
- 3 Welke wensen (met betrekking tot huidige en mogelijke functies) hebben jongeren en immigranten met betrekking tot de inrichting van de publieke ruimte?

In het onderstaande zullen deze vragen worden beantwoord.

Ad 1) Multi-functionaliteit van de publieke ruimte

Voor de mensen die betrokken waren bij ons onderzoek heeft de openbare ruimte verschillende functies en is daarmee van grote betekenis voor hun welzijn. We hebben de functies die de publieke ruimte voor onze gesprekspartners vervult, onderverdeeld in vier categorieën: mobiliteit, sociale ontmoeting, identiteitsconstructie en tot slot vrijheid.

Mobiliteit

Iedereen gebruikt publieke ruimtes om van A naar B te gaan. De mogelijkheden die men-

sen hebben en zien, bepalen waar zij zich ophouden en naar welke plekken, dichtbij huis of verder weg, zij gaan: de 'scoop'. Zowel de jongeren als de immigranten die wij in het kader van het onderzoek hebben gesproken, hebben een relatief kleine scoop. Ze blijven veelal dichtbij huis of in de eigen woonplaats. Verschillende factoren beïnvloeden de scoop van mensen: het bezit van een geschikt vervoersmiddel, met name een auto, of de aanwezigheid van goed toegankelijk openbaar vervoer. Ook moeten mensen geld hebben om de reis naar en het verblijf op een bepaalde plek te betalen. Mensen moeten weten hebben van mogelijk te bezoeken plekken. Een laatste punt dat de scoop beïnvloedt, is of men überhaupt vrij is om te gaan en staan waar men wilt. Dit is met name voor asielzoekers niet altijd het geval. De meeste van onze gesprekspartners bleken beperkt in één of meer van deze factoren en daarmee veroordeeld tot het bezoeken van publieke ruimtes dichtbij huis.

Sociale ontmoeting

Immigranten en jongeren zoeken de openbare ruimte op voor afgesproken of spontane contacten met zowel bekenden als onbekenden en voor langdurige en korte ontmoetingen. Ook publieke ruimtes met een duidelijk omschreven functie zoals volkstuinten of winkelcentra worden door jongeren en immigranten voor ontmoetingen gebruikt.

Jongeren hangen graag op straat. Hangen betekent voor hen veel meer dan alleen maar ergens zitten. Jongeren hangen op straat om elkaar te ontmoeten, maar ook, vooruitlopend op de hieronder aan bod komende functies van de publieke ruimte, omdat ze een plek zoeken om met elkaar te zijn, zonder toezicht. Ze gaan de straat op omdat hun 'scoop' niet zo groot is: ze hebben geen vervoer of geld of zien geen mogelijkheden om naar verder weg gelegen plekken toe te gaan. Daarbij komt dat er op straat wat te beleven valt, er kan altijd wat gebeuren; jongeren geven het toeval een kans. En jongeren ontmoeten elkaar op straat omdat het vrijblijvend is. Je kunt elk moment opstappen, zonder dat een ander daar aanstoot aan neemt. Als het op de ene plek niet meer leuk of spannend is, ga je naar een andere. Evenzo ga je naar een andere plek als je ergens niet kunt doen wat je wilt of als er mensen zijn die je niet leuk vindt.

We moeten niet onderschatten dat publieke ruimtes een belangrijke ontmoetingsfunctie hebben en waarschijnlijk zullen behouden voor grote groepen mensen in onze samenleving, zoals jongeren en immigranten. Hier sluiten onze bevindingen aan bij Duyvendak (1999) die constateert dat de directe leefomgeving van mensen, ook al is hun wereld door internet en schotelantennes heel groot geworden, van aanzienlijk belang blijft. Volgens Duyvendak neemt het belang misschien zelfs toe omdat de directe leefomgeving de enige gedeelde grond is onder voeten van burgers die zich in hun identificaties en loyaliteiten wereldwijd oriënteren. Bovendien kan het een het ander versterken. Zo zijn we in het onderzoek verschillende jongeren tegengekomen die hun afspraken om elkaar ergens te ontmoeten op de virtuele ontmoetingsplaats MSN maakten. En jongeren in het Westland hadden een eigen website met daarop een ruimte om berichtjes achter te laten of ergens af te spreken.

Identiteitsconstructie

Waar mensen elkaar ontmoeten spelen kwesties van identiteitsconstructie, zowel van zichzelf als van 'de ander'. Vooral jongeren geven door middel van processen van in- en uitsluiting, stereotypering en stigmatisering uiting aan hun identiteit. Deze processen vinden

overal plaats, maar met name ook in de publieke ruimte: om een 'wij' gevoel te krijgen is een confrontatie met 'zij' noodzakelijk en op straat komen groepen mensen elkaar tegen. Het uitsluiten van anderen gaat gepaard met het insluiten van 'eigen' mensen: wij tegenover zij. Met behulp van ongeschreven regels en symbolen wordt bepaald wie wel bij de groep hoort en wie niet. Zo zijn 'gothic' jongeren fysiek herkenbaar en zullen zij eensgezinde 'gothic' jongeren aantrekken in tegenstelling tot jongeren die bijvoorbeeld tot de groep 'kakkers' behoren. In- en uitsluiting is een tweezijdig proces: 'gothics' zullen 'kakkers' uitsluiten, maar 'kakkers' zullen ook zichzelf buitensluiten, aangezien zij niet bij de 'gothics' willen horen en dat geldt ook andersom. Jongeren hebben dus publieke ruimtes nodig om te kunnen botsen met andere (groepen) jongeren en op die manier invulling te geven aan wie en wat ze zijn. Kortom, ontmoetingen in de publieke ruimte zijn van belang voor de ontwikkeling van de eigen of groepsidentiteit, maar spelen ook een belangrijke rol voor de constructie van de identiteit van anderen. Zo laten immigranten met de gewassen die ze verbouwen in volkstuinen zien wie ze zijn, waarbij het veelal de 'anderen' zijn die immigranten aldus identificeren.

Identiteitsconstructie gaat veelal gepaard met het bevechten van een eigen ruimte, in figuurlijke, maar ook in fysieke zin. In openbare ruimtes zijn verschillen tussen mensen niet alleen zichtbaar, maar kan de ruimte ook worden bevochten. Tegelijkertijd vinden er in de publieke ruimte allerlei interacties plaats waardoor mensen van en over elkaar leren en elkaar tot op zekere hoogte 'dwingen' tot flexibiliteit ten opzichte van elkaar. Ontmoetingen in de openbare ruimte kunnen niet alleen tot botsingen leiden, maar ook tot meer begrip, tolerantie en reframing van de situatie (zie hoofdstuk 2). Zoals Hajer en Reijndorp (2001) stellen: 'de concrete, fysieke ervaring van de aanwezigheid van anderen, van andere culturele manifestaties en van de confrontatie met verschillende betekenissen van dezelfde fysieke ruimte, is belangrijk voor de ontwikkeling van sociale intelligentie en oordeelsvorming. Persoonlijke perceptie en directe confrontatie kunnen een antidotum vormen voor stereotypering en stigmatisering' (Hajer en Reijndorp, 2001: 12).

Echter, naast positieve effecten (bijvoorbeeld de constructie van de eigen of groepsidentiteit) kunnen processen van in- en uitsluiting in de publieke ruimte bijdragen tot scherpere tegenstellingen tussen (groepen) mensen. Het toenemende gevoel van onveiligheid in de publieke ruimte dat leeft onder veel Nederlanders, werkt stigmatisering in de hand en leidt tot ontwikkelingen zoals het ontstaan van hekwerkbuurten waardoor sommige mensen van bepaalde plekken worden uitgesloten ten gunste van de veiligheid van anderen. De verscherpte tegenstellingen tussen 'wij' en 'zij' leiden tot daarbij passend, zich van de rest (zij) onderscheidend gedrag. Dit heeft vervolgens een nog sterkere in- en uitsluiting tot gevolg waarmee het gevoel van onveiligheid weer wordt verhevigd. Er is, met andere woorden, sprake van een wederzijds versterkend effect van in- en uitsluiting, met gevolgen voor percepties van veiligheid van de openbare ruimte.

Opvallend in dit verband zijn de Nederlandse jongeren van buitenlandse origine die wij hebben ontmoet, die onmiddellijk de nationaliteit van het vaderland van hun ouders noemden toen wij hen naar hun nationaliteit vroegen. Dit sluit aan bij actuele ervaringen van diverse docenten van zwarte scholen (zie Kees Beekmans in De Volkskrant, 18 december 2004: 13-14; Jeroen Ridderdink in het NRC Handelsblad, 22 en 23 januari 2005: 34). Een verklaring wordt gezocht in de veronderstelling dat veel jongeren met een buitenland-

se herkomst zich in de Nederlandse samenleving buitengesloten voelen, ook al zijn ze hier opgegroeid en is er geen ander land dat ze het hunne zouden kunnen noemen. Vanwege uiterlijke kenmerken worden ze benaderd als 'allochtoon', een inmiddels verre van neutrale term. Hier komt de tweezijdigheid van het proces van identiteitsconstructie naar voren: mensen ontwikkelen een eigen identiteit mede op basis van de identiteit waarmee zij door anderen worden benaderd. Een kind dat als 'allochtoon' wordt benaderd, zal zich vervolgens ook als zodanig presenteren en gedragen.

In ons onderzoek zijn we ook groepen jongeren tegengekomen, bestaand uit mensen met allerlei nationaliteiten en identiteiten. Deze jongeren gaven te kennen dat het voor hen niet uitmaakt wat iemands etnische achtergrond is. Het is blijkbaar binnen hun kringen heel normaal om geïntegreerd met elkaar om te gaan. Deze jongeren kwamen samen om in de publieke ruimte met elkaar te sporten of rond te hangen. Kortom, er zijn publieke ruimtes die onderscheid tussen mensen in de hand werken, maar ook plekken die integratie bevorderen.

Vrijheid

Publieke ruimtes bieden mensen een bepaalde vrijheid om te kunnen doen en laten wat ze willen. Zo blijkt de publieke ruimte voor veel jongeren die wij hebben gesproken belangrijk omdat zij elkaar daar kunnen ontmoeten zonder toezicht. Deze conclusie wordt bevestigd door onder andere L'Aoustet en Griffit (2004), die onderzoek hebben gedaan naar jongeren in het Borely Park in Marseille en Kraack en Kenway (2002), die hebben gekeken naar jongeren in het dorpje Paradise in Australië.

In de publieke ruimte gelden wel regels, maar andere dan thuis, bovendien wordt de naleving ervan vaak niet heel streng en strikt gecontroleerd. Er is dus de mogelijkheid om tot op zekere hoogte eigen regels te stellen en van alles uit te proberen. Zo gebruiken veel jongeren in ons onderzoek de publieke ruimte om elkaar te ontmoeten, zich te manifesteren, en ook om te blowen. Het gedrag van mensen in de openbare ruimte weerspiegelt dus wet- en regelgeving op andere terreinen dan op die aangaande de openbare ruimte, zoals het voor Nederland zo typerende beleid ten aanzien van softdrugs.

Het klinkt tegenstrijdig, maar de publieke ruimte biedt mensen een soort van privacy. In het verlengde daarvan genieten mensen in de publieke ruimte een zekere anonimiteit: zij kunnen verdwijnen in de massa.

Ad 2) Invloed op de publieke ruimte

De jongeren en immigranten die wij gedurende het onderzoek hebben gesproken oefenen op verschillende manieren en niveaus invloed uit in en op de publieke ruimte. In onderstaande tabel laten we een ideaaltypisch onderscheid zien waarmee we verschillende vormen van invloed nader hebben geduid. We hebben onderscheid gemaakt tussen enerzijds invloed op micro- en macroniveau en anderzijds formele en informele manieren om invloed uit te oefenen.

Formeel op macroniveau bleken onze gesprekspartners nauwelijks tot geen invloed uit te oefenen op de inrichting van de openbare ruimte, enerzijds omdat ze de Nederlandse nationaliteit of stemgerechtigde leeftijd niet bezitten, anderzijds omdat ze weinig vertrouwen zeggen te hebben in de democratie of het effect van hun individuele inbreng in het

	<i>Macroniveau</i>	<i>Microniveau</i>
<i>Formeel</i>	Invloed op beleid via inspraak, referenda, verkiezingen	Invloed ter plekke via inspraak
<i>Informeel</i>	Invloed op beleid via kruiwagens	Invloed ter plekke, d.m.v. aanwezigheid, bepaald gedrag, geschreven en ongeschreven regels

Tabel 1: Formele en informele invloed op macro- en microniveau

grotere geheel. Dit bevestigt onze vooronderstelling dat immigranten en jongeren niet (goed) in de formele beleidsvorming zijn vertegenwoordigd.

Echter informeel oefenen zowel jongeren als immigranten op microniveau wel veel invloed uit. Mensen zijn op plekken aanwezig en doen daar dingen. Op die manier eigenen zij zich de plek toe. Een voorbeeld vormt een groep jongeren op een speelpleintje in Wageningen dat zij afbakenden door hun scooters te plaatsen in een halve cirkel om de bankjes waarop ze zaten. Met de scooters sloten ze letterlijk de plek af. De opstelling van de scooters vormde een (door ons gevoelde) barrière om bij de jongeren te komen. Het gaat bij deze vorm van invloed echter om alledaags en misschien wel onbewust gedrag dat door de betrokkenen zelf niet direct wordt herkend als manier van invloed uitoefenen.

Wat opvalt is dat de neiging om al dan niet invloed uit te oefenen afhankelijk is van de mate waarin mensen zich een plek hebben 'toegeëigend'. Op basis van het onderzoek kunnen we concluderen dat in de eerste plaats betrokkenheid nodig is voordat mensen zich vrijwillig inzetten voor een publieke zaak. Op die betrokkenheid kunnen ze vervolgens worden aangesproken. Ten tweede moeten mensen er belang bij hebben, ze moeten het gevoel hebben er beter van te worden. Ten derde willen mensen graag zeker weten dat hun actie verschil maakt, dat hetgeen zij ondernemen er toe doet.

Wie is er de baas in de publieke ruimte?

In- en uitsluiting van (groepen) mensen op openbare plekken is een belangrijk verschijnsel dat meerdere keren en in diverse uitingsvormen in het onderzoek naar voren kwam. Het proces van in- en uitsluiting heeft binnen het onderzoek zowel betrekking op de identiteitsconstructie als op het uitoefenen van invloed. Zoals gezegd vinden processen van in- en uitsluiting overal plaats, in publieke ruimtes worden op grond van dit mechanisme plekken verdeeld. Bijvoorbeeld door zich een hangplek toe te eigenen, sluiten jongeren anderen uit. Aldus worden mensen 'de baas' op een plek en bepalen zij tot op zekere hoogte de regels.

Zoals eerder aan de orde was gaan processen van in- en uitsluiting vaak samen met bepaald, door anderen als negatief ervaren gedrag. Dit kan gevoelens van onveiligheid versterken. Mensen die mogelijkheden hebben om invloed uit te oefenen, zullen proberen dit

gedrag te verhinderen. De kans bestaat dan dat er bepaalde maatregelen worden getroffen die een groep uitsluit van een plek. Interessant is de vraag hoe dergelijke processen verlopen en wie het op een bepaald moment voor het zeggen heeft.

Het belang van zelforganisatie

Zelforganisatie wordt binnen het programma 'Boundaries of Space' opgevat als alle initiatieven en acties die individuen en groepen ondernemen om bepaalde doelen te bewerkstelligen. Zelforganisatie is een proces waarvan we kunnen verwachten dat het steeds belangrijker zal worden naarmate de overheid zich verder terug trekt en meer verantwoordelijkheden legt in de samenleving (zie ook het onderzoek van Marcel Pleite, 2005). We hebben al gezien dat zelforganisatie op microniveau een grote rol speelt als het gaat om hoe mensen invloed uitoefenen op publieke ruimtes. Zo weten mensen zich allerlei plekken toe te eigenen door daar aanwezig te zijn en zich zo te gedragen dat anderen daar niet komen.

Enkele immigranten gaven expliciet aan dat zij grote behoefte hebben aan zelforganisatie. Zij willen niet te veel betutteld worden door de overheid: laat mensen zelf dingen bedenken en vooral ook zelf problemen oplossen, dan blijven ze scherp en komt er creativiteit en energie vrij. De 'bemoeizucht' van allerlei instanties (steeds vragen wat iemand wil) beleven deze immigranten als typisch Nederlands en niet constructief.

Zelforganisatie verhoogt de betrokkenheid van mensen bij hetgeen waar zij zich rondom organiseren. Als er minder geregeld en vastgelegd wordt met betrekking tot publieke ruimtes, kunnen gebruikers zelf invulling geven aan de plekken die zij gebruiken. Bovendien moet men creatief zijn om iets van een bepaalde plek te maken, als men beperkte middelen tot zijn beschikking heeft. Dit kan mooie, interessante plekken opleveren. Betrokkenheid bij publieke ruimte wordt versterkt als het gaat om eigen wensen of belangen, als men zelf invloed kan uitoefenen (op microniveau) en als het effect zichtbaar is. En anderzijds is die betrokkenheid, zoals eerder vermeld noodzakelijk om mensen zich vrijwillig voor publieke zaken te laten inzetten.

Wegens al eerder genoemde redenen zijn immigranten en jongeren vaak niet in staat om langs de formele weg hun invloed te laten gelden. Een aantal immigranten voelt zich bovendien momenteel niet vertegenwoordigd door de bestaande organisaties, die veelal per land van herkomst georganiseerd zijn. Zelforganisatie biedt mensen een mogelijkheid om toch invloed uit te oefenen op de publieke ruimte. Het blijkt bovendien dat via zelforganisatie andere vormen van invloed gemakkelijker realiseerbaar worden. Via zelforganisatie kan het formele circuit toch worden bereikt, doordat meerdere netwerken van verschillende mensen bij elkaar komen of doordat men aldus in beeld komt bij het formele circuit.

Kortom formeel op macroniveau oefenen onze gesprekspartners weinig invloed uit. Echter informeel op microniveau oefenen jongeren en immigranten wel veel invloed uit. Zelforganisatie is daarbij een belangrijk mechanisme gebleken.

Ad 3) Wensen voor de publieke ruimte

Onze gesprekspartners hadden nauwelijks wensen voor de publieke ruimte. De wensen die genoemd werden hadden betrekking op ontbrekende faciliteiten, openingstijden van parken en de aanwezigheid van natuur.

We kunnen een aantal oorzaken noemen waarom onze gesprekspartners geen of slechts minimale wensen naar voren brachten. Ten eerste heeft de publieke ruimte voor het merendeel van onze gesprekspartners geen prioriteit, allerlei andere zaken op het persoonlijke of professionele vlak zijn veel belangrijker. Wensen zeggen iets over de context van mensen. Als mensen bepaalde wensen hebben, zegt dat iets over hoe ze in het leven staan, waar hun prioriteiten liggen en dus hoe zij bepaalde zaken geregeld hebben.

In de tweede plaats blijken mensen, wanneer zij menen geen invloed uit te kunnen oefenen, hun wensen niet kenbaar te maken. Dit verklaart waarom mensen veelal minimale wensen voor een bepaalde plek hebben.

Ten derde blijken wensen met betrekking tot publieke ruimtes lastig te verwoorden. Sommige mensen hebben nog nooit over wensen met betrekking tot publieke ruimtes nagedacht.

Ten vierde geeft een aantal van onze gesprekspartners aan eenvoudigweg tevreden te zijn met de wijze waarop in Nederland wordt omgegaan met de openbare ruimte.

Een laatste verklaring die naar voren werd gebracht houdt verband met kritiek op de Nederlandse gewoonte om alles voor mensen op te willen lossen. Er bestaat de behoefte om zelf te bepalen wat er in de publieke ruimte moet gebeuren, om eventueel verschillende belangen met elkaar te laten botsen en aldus kansen te creëren voor nieuwe, onverwachte ontwikkelingen.

We kunnen constateren dat wensen met betrekking tot publieke ruimtes niet op zichzelf staan. Met het bespreken van wensen komen de door ons op voorhand geformuleerde frames samen: wensen hangen samen met de functie die een plek heeft voor mensen, nu of in de toekomst, maar ook op de invloed die zij menen te hebben of de mogelijkheden die zij zien.

7.2 Discussie en vervolgonderzoek

In deze slotparagraaf worden de conclusies in een groter verband geplaatst om aldus zicht te krijgen op de maatschappelijke relevantie en op mogelijke vragen voor vervolgonderzoek.

Zoals gezegd maakt deze studie deel uit van het onderzoeksprogramma 'Boundaries of Space'. Startpunt van dit programma is het gegeven dat de overheid selectiever wordt en daarmee meer verantwoordelijkheden wil neerleggen in de samenleving, ook met betrekking tot ruimtelijke ordening. De overheid is druk doende met het verminderen van de regeldruk en wil zowel de burgers als maatschappelijke organisaties meer ruimte geven. Als de regeldichtheid wordt afgebouwd, dan is te verwachten dat autonome processen (meningsverschillen, ideologische en culturele tegenstellingen, insluiting/uitsluiting en strijd) in de samenleving belangrijker worden ten opzichte van geregelde planprocessen. Om die reden is het van belang om uitingen van zelforganisatie van mensen met betrekking tot de inrichting en het gebruik van de openbare ruimte beter te begrijpen. In dit grotere kader moeten de conclusies van dit onderzoek worden gezien. Dit leidt tot een viertal aandachtspunten, te weten:

- 1 Conflicten in publieke ruimtes
- 2 De dynamiek van zelforganisatie

- 3 Zelforganisatie en de rol van nieuwe media
- 4 Gevolgen van liberalisering en privatisering van publieke ruimtes voor niet-geïnstitutionaliseerde, informeel georganiseerde groepen mensen

Ad 1) Conflicten in publieke ruimtes

Door enkele immigranten die wij hebben gesproken is gesuggereerd dat verschillende mensen moeten kunnen botsen in publieke ruimtes, omdat zulke confrontaties kunnen leiden tot mooie ontwikkelingen. Dit sluit aan op de visie dat verschillen, inclusief verschillen van mening als ook conflicten zeer zeker constructieve elementen kunnen bevatten (zie Van Dongen, De Laat en Maas, 1996; Van Woerkum en Aarts, 2003; Vermunt, Aarts en Van Woerkum, 2003). Zo kunnen botsingen van inzichten en ideeën leiden tot nieuwe inzichten. Vershillen kunnen, met andere woorden, bijdragen aan het genereren van creativiteit. We moeten overigens niet uit het oog verliezen dat conflicten ook kunnen ontaarden met als gevolg minder fraaie resultaten.

Daarbij komt dat mensen met verschillende wensen ten aanzien van de publieke ruimte niet altijd op dezelfde plekken terecht hoeven te komen. En als ze dezelfde plek gebruiken voor andere doeleinden hoeft dit ook altijd niet tot confrontaties te leiden. Interessant is de vraag hoe dergelijke processen van zelforganisatie binnen en tussen groepen verlopen. Wanneer ontstaan conflicten, waarom lopen die in sommige gevallen uit de hand en leiden die in andere gevallen tot iets nieuws en iets moois?

Volgens Hajer en Reijndorp (2001) ligt het succes van een publieke ruimte niet zozeer in het delen van die ruimte met anderen, maar in de mogelijkheden die dit soort ruimtes bieden om tot nieuwe perspectieven te komen: door de ervaring van het andere wordt de eigen kijk op de realiteit afgezet tegen andere visies en 'lifestyles'. Wij spreken hier van *reframing*. Hajer en Reijndorp hebben het in dit verband ook over publiek domein. De essentie van publiek domein ligt in het verschijnsel dat verschillende groepen mensen beslagleggen op een bepaalde plek en in het compromis dat ze daarin op één of andere manier moeten vinden. Dit roept vragen op als: welke codes zijn op een bepaald moment op een bepaalde plek dominant? Welk gedrag kan worden getolereerd, welk gedrag niet? Wie bepaalt dat? (Hajer en Reijndorp, 2001, 41). Onder welke omstandigheden organiseren mensen zich om het formele circuit te bereiken? Hier ligt een uitdagend terrein voor vervolgonderzoek.

Ad 2) De dynamiek van zelforganisatie

Zelforganisatie is een proces, maar daarnaast is een zelforganisatie een stadium in de ontwikkeling van een groep zich organiserende mensen. Sommige zelforganisaties bloeden dood, andere ontwikkelen zich tot formeel erkende instituties binnen netwerken. Weer andere ontwikkelen zich tot zogenoemde *closed communities*, groepen mensen met een gezamenlijke identiteit die min of meer gesloten zijn voor de rest van de samenleving. *Closed communities* genereren normen en waarden binnen de gemeenschap zelf, volgens een eigen logica (zie Van Dam, Eshuis et al, 2005).

Binnen bepaalde kaders kan zelforganisatie blijkbaar iets moois opleveren, terwijl in andere gevallen sprake is van oplossing in het grotere geheel of ontaarding in anarchie waarbij de verbinding met de bredere samenleving geheel wegvalt. Een belangrijke vraag is hoe de overheid zelforganisatie zodanig kan faciliteren dat energie en creativiteit wor-

den aangeboord, zonder betuttelend of bureaucratisch te worden, resulterend in constructieve sociale bewegingen die naast het eigen belang ook de belangen van de bredere samenleving dienen.

Ad 3) Zelforganisatie en de rol van nieuwe media

Voornamelijk onder de jongeren die wij hebben gesproken, vindt zelforganisatie in de publieke ruimte in toenemende mate plaats via nieuwe media. We hebben gezien dat MSN, internet en mobiele telefoon worden gebruikt om afspraken in de publieke ruimte te maken. Daarbij kwam ook naar voren dat voor onze onderzoeksgroepen, ondanks de toenemende beschikbaarheid en gebruikmaking van virtuele ruimtes, publieke ruimtes belangrijk blijven.

Hajer en Reijndorp (2001) veronderstellen dat ontmoetingen in de publieke ruimte door de ontwikkelingen binnen de nieuwe media steeds minder toevallig en meer gepland plaatsvinden. Ontmoetingen worden georganiseerd op een bepaalde tijd en plek met behulp van de mobiele telefoon. De publieke ruimte zal als gevolg daarvan in toenemende mate veranderen in een ruimte waarin kleine groepen ('tribes') rondlopen en hun territorium opeisen, aldus Hajer en Reijndorp (2001, 65). Deze veronderstelling zou empirisch kunnen worden onderzocht. De vraag is dan of, en zo ja, hoe het gebruik van nieuwe media zelforganisatie van groepen mensen in publieke ruimtes beïnvloedt.

Zelforganisatie kan het karakter hebben van een kleine groep mensen die strijden voor hun zaak, maar ook van een massa mensen die samen kort ergens iets willen delen. In alle gevallen is het interessant om te bestuderen hoe processen van in- en uitsluiting plaatsvinden en wat daarbij de specifieke rol van de nieuwe media is.

Ad 4) Gevolgen van liberalisering en privatisering van publieke ruimtes voor niet-geïstitutionaliseerde, informeel georganiseerde groepen mensen

Tal van kwesties die in het verleden onderwerp waren van collectieve besluitvorming worden nu (onder zekere voorwaarden) overgelaten aan de werking van de markt, die geacht wordt optimaal te reageren op individuele, private ontwikkelingen (Van Oenen, 2002). We verwijzen hier naar het proces van liberalisering. De vraag is wat liberalisering van openbare ruimte betekent voor onze onderzoeksgroepen, meer algemeen, voor groepen van niet-geïstitutionaliseerde en informeel georganiseerde groepen mensen in de samenleving.

Betekent liberalisering van het overheidsbeleid dat mensen die reeds buitengesloten zijn van de formele besluitvorming steeds minder betrokken worden in en vertegenwoordigd worden bij beleid en inrichtingsvraagstukken? Betekent dit dat de publieke ruimte in toenemende mate privatiseert en dus schaarser wordt? Denk aan het ontstaan van hekwerk-wijken, aan schoolpleinen en andere publieke ruimtes die worden omheind of aan bewonersverenigingen die de regels bepalen in openbare ruimtes (zie ook [Van Dam, Eshuis et al., 2005](#); [Pleite, 2005](#)). Tevens verdwijnt met dit soort ontwikkelingen de functie die de publieke ruimte vervult waar het gaat om het bieden van vrijheid, anonimiteit en privacy. Daarnaast nemen mogelijkheden voor interactie tussen verschillende mensen en daarmee kansen om elkaar te leren kennen, te begrijpen, maar ook te controleren af. Een belangrijke vraag in dit verband is hoe het terugtreden van de overheid zich verhoudt tot de mate waarin en de wijze waarop informeel georganiseerde burgers aanspraak kunnen maken op publieke ruimtes.

Een mogelijk gevolg van de veranderende bestuurlijke context is dat niet het ruimtelijke ordeningsrecht, maar het civiele recht mensen zal coördineren in hun handelen, waardoor andersoortige conflictsituaties kunnen ontstaan. Daarbij komt dat, als gevolg van privatisering en liberalisering, de beschikbaarheid van publieke ruimtes afneemt. Het is niet bekend of daarmee de contrasten tussen de sterke (formeel georganiseerde) spelers in het claimen van ruimtes en de zwakkeren (informeel georganiseerde groepen) zullen toe- of afnemen. Tegelijkertijd is het de vraag onder welke omstandigheden mensen conflicten gaan oplossen via het gerechtelijk systeem dan wel via informele patronen.

Literatuurlijst

- Aarts, M. N. C. (1998). *Een kwestie van natuur. Een studie naar de aard en het verloop van communicatie over natuur en natuurbeleid*. Voorlichtingskunde. Wageningen, Landbouwwuniversiteit Wageningen.
- Aarts, M. N. C. en C. Hanning (2001). *Hoe oordelen we over de veehouderij*. Den Haag, Rathenau Instituut.
- Aarts, M. N. C. en C. M. J. van Woerkum (1994). *Wat heet natuur? de communicatie tussen overheid en boeren over natuur en natuurbeleid*. Wageningen, Landbouwwuniversiteit.
- Argyris, C. (1994). Good communication that blocks learning. In *Harvard Business Review*, (1994 July-August), pp. 77-85.
- Appadurai, A. (1996). *Modernity at large: cultural dimensions of globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Bateson, G. (1972). *Steps to an ecology of mind*. New York: Ballantine Books.
- Bateson, G. (1979). *Mind en Nature: A Necessary Unity*. Toronto: Bantam Books.
- Blok, A. (2001). *Honour en violence*. Malden, USA: Blackwell Publishers Inc.
- Boissevain, J. (1974). *Friends of friends: networks, manipulators en coalitions*. Western Printing Services Ltd, Bristol.
- Chenail, R.J. (1995). Recursive Frame Analysis. In *The Quality Report*, Volume 2, number 2.
- Dam van, R., J. Eshuis, N. Aarts en R. During (2005). 'Closed communities: een verkennend onderzoek naar gesloten gemeenschappen in Nederland' (werktitel). Wageningen: Communicatiewetenschap en Alterra.
- Della Porta, D. and M. Diani (1999). *Social movements: an introduction*. Oxford, Blackwell.
- Dongen van, H. J., W. A. M. de Laat, A.J.J.A. Maas (1996). *Een kwestie van verschil: conflict-hantering en onderhandeling in een configuratieve integratietheorie*. Delft: Eburon.
- Duyvendak, J. W. en R. Hortulanus (2000). *De gedroomde wijk: Methoden, mythen en misvattingen in de nieuwe wijkaanpak*. Utrecht: Forum.
- Elias, N. en J. L. Scotson (1994). *Established en the outsiders: a sociological enquiry into community problems*. London (etc.), Sage. Oorspr. uitg.: London: Frank Cass, 1965.
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis: An essay on the Organisation of Experience*. New York: Harper Colophon.
- Gray, B. (2003). Framing of Environmental Disputes. In: Lewicki, R. J., B. Gray, et al. (2003). *Making sense of intractable environmental conflicts: concepts en cases*. Washington DC, Island Press.
- Hajer, M. en A. Reijndorp (2001). *In search of new public domain: analysis en strategy*. Rotterdam: NAI Publishers.
- Hardin, G. (1968). 'The Tragedy of the Commons.' In *Science* 162: 1243-1248.
- Hilhorst, P. (2004). Liever de stad dan de natie. Interview Arjun Appadurai. In *De Groene Amsterdammer* 128 (3).
- Keulartz, J., S. Swart en H. van der Windt (2000). *Natuurbeelden en natuurbeleid. Theoretische en empirische verkenningen*. Den Haag: NWO, Ethiek en Beleid.
- Kraack, A. en J. Kenway (2002). 'Place, time en stigmatised youthful identities: bad boys in Paradise.' In *Journal of Rural Studies* (18): 145-155.

- L'Aoustet, O. en J. Griffet (2004). 'Sharing public space: Youth experience en socialisation in Marseille's Borely Park.' In *Space en culture* 7 (2): 173-187.
- Maso, I. en A. Smaling (1998). Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie. Amsterdam, Boom.
- Noorda, J. en R. Veenbaas (2000). *Hangplekken een nieuwe rage?* Amsterdam, VU uitgeverij.
- Oenen van, G. (2002). *Ongeregelde orde: gedogen en de omgang met wilde praktijken*. Amsterdam, Boom.
- Pinxten, R. en G. Verstraeten (red.) (1998). *Cultuur en macht Over identiteit en conflict in een multiculturele wereld*. Baarn, Houtekiet.
- Pleijte, M., R. Groot en H. Kroon (2005). *Ruimtelijke Interpretaties van liberalisering. Een verkennend onderzoek naar het verleggen, vervagen en wegvallen van grenzen in de ruimtelijke planning en inrichting van Nederland*. Wageningen: Alterra.
- Schön, D.A. en M. Rein (1994). *Frame reflection; towards the resolution of intractable policy controversies*. Basic Books.
- Sikiaridi, E. en F. Vogelaar (2001). Ruimtegebruik in het informatie- communicatie-tijdperk verwerking van het onplanbare. In Ploeg van der, R. en Ch. Veenemans. *De burger als spin in het web. Essays over het verdwijnen van plaats en afstand in de informatiesamenleving*. Den Haag, Sdu Uitgevers: 115-143.
- Silverman, D. (2001). Interpreting Qualitative Data. Methods for Analyzing Talk, Text and Interaction. London: Sage publications.
- Tannen, D. (1979). What's in a frame? Surface evidence of underlying expectations. In Freedle, R. and Norwood, N.J. *New directions in discourse processes*. Ablix: 137-181.
- Vermunt, B., N. Aarts, et al. (2003). Gebieden der wijzen. Een analysekader voor onderzoek naar leren en innoveren in netwerken. Wageningen, Wageningen Universiteit: Communicatie en Innovatie Studies.
- Vries de, E. (2004). *Het knopje gaat niet zomaar om... Een onderzoek naar de worsteling van boeren in de keuze tussen gangbare of biologische teelt*. Communicatie wetenschap. Wageningen, Wageningen Universiteit: 64.
- Wester, F. en V. Peters (2004). Kwalitatieve Analyse. Uitgangspunten en procedures. Bussum, Coutinho.
- Woerkum van, C. en N. Aarts (2003). Wat maakt het verschil? Over de waarde van pluriformiteit in interactieve beleidsprocessen. Wageningen Universiteit en Researchcentrum, Communicatie en Innovatiestudies.

Geraadpleegde websites

www.jculu.nl

www.cbs.nl

Bijlage I Gespreksonderwerpen en -vragen

De door ons in hoofdstuk 2 geformuleerde frames en bijbehorende onderzoeksvragen hebben als basis voor de gesprekken gediend. De onderzoeksvragen zijn ter voorbereiding op de gesprekken omgewerkt tot gespreksonderwerpen (zie ook hoofdstuk 3) en vragen. Deze worden hieronder weergegeven.

De gespreksonderwerpen zijn als volgt uitgeschreven:

- 1 Functies van, wensen voor en invloed op de plek waar we onze gesprekspartners tegenkomen;
- 2 Functies van, wensen voor en invloed op andere plekken in de nabije omgeving;
- 3 Functies van, wensen voor en invloed op de stad;
- 4 Functies van, wensen voor en invloed op verder weggelegen gebieden;
- 5 Woonomgeving en ruimtegebruik;
- 6 Sociale omgeving en ruimtegebruik;
- 7 Cultuurverschillen en ruimtegebruik;
- 8 Wensen voor de toekomst, toekomstperspectieven en ruimtegebruik.

Vragen ad 1

Algemene plekken

- Wat zijn jullie aan het doen?
- Doen jullie dat vaker? Hoe vaak? Wanneer? Elke dag?
- Waarom?
- Hoe zijn jullie op het idee gekomen?
- Doen jullie hier ook wel eens wat anders? Bijvoorbeeld voetballen, skaten, eten?
- Waarom komen jullie juist hier?
- Komen jullie vaak hier? Hoe vaak en wanneer?
- Gaan jullie altijd met elkaar?
- Met wie ga je nog meer?
- Waar hangt dat vanaf?
- Waarom?

- Missen jullie hier iets?
- Wat zouden jullie hier nog willen hebben/maken?
- Stel jij mag bepalen hoe deze plek eruit ziet, wat zou je er dan van maken? Geld speelt geen rol.
- Waarom?

- Is dit een beetje jullie plek?
- Hoe is dat gekomen?
- Wie heeft dat bepaald?
- Hebben jullie iets te zeggen gehad over hoe het hier nu is?

- Hebben jullie invloed gehad?
- Zou je dat willen hebben?
- Hoe zou je dat kunnen bereiken?
- Wie gaat er over deze plek? Wie is er de baas? Is er een soort beheerder?
- Praat je daar wel eens mee?
- Wat gebeurt er als er hier andere mensen zijn? Mogen die hier ook gewoon gaan zitten, skaten, voetballen etc?
- Denk je leuk, nieuwen of...
- Moeten ze weg?
- Heb je ook vrienden in andere hokken/andere hangplekken?
- Hoe onderscheiden de groepen zich van elkaar?
- Kom je wel eens in een ander hok/hangplek?
- Waarom juist dit hok/deze hangplek?
- Wie bepaalt de regels?
- Hoe wordt ervoor gezorgd dat die regels worden gehandhaafd?
- Heb jij iets over die regels te zeggen gehad?
- Hebben jullie wel eens ruzie met een ander hok/hangplek?
- Waar gaan zulke ruzies dan over? Over die plek?
- Stel men besluit op deze plaats een kantorencomplex of een ander groot gebouw neer te zetten wat zou je dan doen, welke acties zou je ondernemen?
- Als het hier nou een puinhoop wordt wie ruimt het dan op?
- Wie is daar verantwoordelijk voor?

Volkstuinen

- Heeft u deze tuin al lang?
- Waarom heeft u zo'n tuin? Wat is de hoofdfunctie?
- Hoe vaak komt u hier?
- Hebben veel van uw familie en kennissen zo'n tuin?
- Wat doet u hier zoal?
- Heeft u deze tuin alleen om groenten te verbouwen of komt u hier ook voor andere dingen? Contact met andere mensen, gezelligheid, plek om uit de stad weg te zijn, ipv een achtertuin, om te eten, spelen, overnachten?
- Verbouwt u andere gewassen dan de Nederlanders?
- Wat dan?
- Waarom?
- Leert u nieuwe gewassen kennen van uw burens? Welke?
- Wisselen allochtone mensen ook planten uit? Of nemen ze deze zelfs voor elkaar mee als ze naar hun vaderland zijn geweest?
- Allochtone mensen schijnen een andere manier van tuinieren te hebben. Ze zetten allerlei soorten door elkaar en veel meer planten bij elkaar. Wat zijn de achterliggende ideeën daarbij? Waarom doen ze het zo? En waarom doen Nederlanders het niet zo?
- Scheelt het geld als u uw eigen groenten verbouwt?
- Heeft u ook planten met een andere functie dan eten? Medicijnen etc.?
- Gaat u wel eens naar andere plekken om kruiden, medicijnen, etc te zoeken?
- Was het moeilijk om aan zo'n tuin te komen?

- Hoe bent u er aan gekomen?
- Hoe wist u van dit soort tuinen af?
- Heeft u veel contact met de andere mensen op het complex? Met wie?
- Hoe zijn die contacten? Waar bestaat dat uit? Uitwisselen van kennis?
- Doet u veel met anderen samen?
- Gaat u wel eens naar vergaderingen of zoiets?
- Heeft u hier nog andere taken dan voor uw eigen tuin zorgen?
- Wat wordt er aan algemene taken van u verwacht op het complex?
- Waarom willen (allochtone) mensen zich wel/niet vrijwillig voor het tuinencomplex inzetten? Bijvoorbeeld het bestuur? (werkeloosheid, trots, etc.???)
- Wat weten mensen van de regels en wat vinden ze daarvan?
- Wat zijn de drempels om aan bepaalde activiteiten (zoals de algemene werkzaamheden) deel te nemen?
- Wat zijn de drempels om wel/niet met andere mensen (van verschillende nationaliteiten) om te gaan?
- Voelt u zich betrokken bij het complex?
- Zou u meer invloed willen hebben?
- Kunt u in uw tuin alles doen wat u wilt of mogen sommige dingen niet?
- Wordt er genoeg rekening gehouden met uw wensen en ideeën?
- Heeft u iets te zeggen gehad over hoe het hier nu is?
- Heeft u invloed gehad?
- Zou u dat willen hebben?
- Hoe zou u dat kunnen bereiken?
- Wie gaat er over deze tuinen? Wie is er de baas? Is er een soort beheerder?
- Praat u daar wel eens mee?
- Wat zou er verbeterd kunnen worden?
- Zijn er dingen die u aan uw tuin wilt veranderen?
- Wat?
- Waarom doet u dat niet?
- Zijn er dingen die u zou willen veranderen die u niet mag veranderen?
- Zijn er veel regels waar u zich aan moet houden?
- Ziet u het nut van deze regels?
- Zijn er regels die u zou willen afschaffen?
- Wat gebeurt er als er hier andere mensen zijn? Mogen die hier ook gewoon gaan zitten, etc?
- Denkt u leuk, nieuwen of...
- Moeten ze weg?
- Mag u vrienden en kennissen meenemen om samen in uw tuin te zijn? Bijvoorbeeld om te eten etc.
- Op het tuinencomplex in Ede is het niet mogelijk om eten te verwarmen en komen mensen dus niet naar de tuin om te eten/picknicken. Is dat iets wat de mensen daar missen?
- In hoeverre zijn niet-leden welkom om over het complex te wandelen?
- Stel men besluit op deze plaats een kantorencomplex neer te zetten wat zou u dan doen, welke acties zou u ondernemen?

- Mist u hier iets?
- Wat zou u hier nog willen hebben/maken?
- Stel u mag bepalen hoe deze plek eruit ziet, wat zou u er dan van maken? Geld speelt geen rol.
- Waarom?

Vragen ad 2

- Wat doet u in uw vrije tijd zoal?
  - Wat doet u allemaal als u niet thuis/aan het werk bent?
  - Wat doet allemaal in de publieke ruimte?
  - Waarvoor gebruikt u de publieke ruimte?
  - Naar wat voor plekken gaat u vooral?
  - Wat gaat u daar doen?
  - Gaat u ook vaak naar andere plekken in de buurt, stad?
  - Waar gaat u dan heen?
  - En wat gaat u daar doen?
  - Kan dat niet hier?
  - Met wie gaat u?
  - Spreekt u dat van te voren af? Hoe gaat dat?
  - Waarom juist met die personen?
-
- Gaat u vaak het huis uit?
  - Hoe veel keer per dag?
  - Wat gaat u dan doen?
  - Hoe gaat u? (lopend, fietsend, met de brommer, auto, wordt u gebracht)
  - Gaat u wel eens naar een terrasje/winkelen/fietsen/wandelen/skaten/zwemmen in een meertje/joggen/gewoon een beetje zitten met vrienden of familie/picknicken?
  - Met wie gaat u dat doen?
  - Of bent u alleen maar buiten als u onderweg ergens naar toe bent?
  - Spreekt u wel eens met vrienden ergens af?
  - Gaat u wel eens op straat in de zon/schaduw zitten?
-
- Wat voor plekken zou u in de buurt van u huis willen hebben?
  - En wat zou u daar willen doen?
  - Waarom?
  - Wat is er daar dat er hier niet is?
  - Mist dat hier?
  - Of is het niet erg om daar heen te gaan?
  - Wat zou u daar willen veranderen?
  - Stel u mag bepalen hoe het er rondom u huis/wijk uit ziet, wat zou u er dan van maken? Geld speelt geen rol.
  - Waarom?

- Heeft u iets te zeggen gehad over hoe het in de buurt is?
- Heeft u invloed gehad?
- Zou u dat willen hebben?
- Hoe zou u dat kunnen bereiken?
- Wie gaat er over die plek? Wie is er de baas? Is er een soort beheerder?
- Praat u daar wel eens mee?
- Wat gebeurt er als er andere mensen zijn? Mogen die daar ook gewoon gaan zitten, skaten, voetballen etc?
- Zou u willen dat men uw wensen meeneemt als ze beslissen over uw buurt/wijk?
- Hoe?
- Waarom?

Vragen ad 3

- Wat doet u als u naar de stad gaat?
- Hoe vaak gaat u?
- Gaat u elke keer winkels in om iets te kopen of kijkt u rond?
- Heeft u altijd geld om dingen te kopen?
- Wat doet u als u niets kunt kopen? Als u geen geld heeft?
- Loopt u rond of gaat ergens heen?
- Waar gaat u dan heen?
- Waarom gaat u juist naar de stad?
- Kunt u niet net zo goed ergens anders heen?
- Heeft u in de stad meer vrijheid? Bent u anoniemer? Heeft u daar minder kans dat u bekenden tegenkomt?
- Komt u vaak bekenden tegen in de stad? Vrienden?
- Wat vindt u de mooiste plek in de stad? Waarom?
- Wat vindt u de lelijkste/stomste plek in de stad? Waarom?
- Wat zou u in de stad willen?
- Mist er iets?
- Kunt u daar iets aan veranderen?
- Hoe?
- Waarom niet?

Vragen ad 4

- Wat doet u in het weekend en in de vakantie als u niet naar de tuin/deze plek gaat?
- Gaat u wel eens naar een park/bos/natuurgebied/andere stad?
- Welke dan?
- Wat gaat u daar doen? Fietsen, wandelen, winkelen,
- Wie bepaalt dat? Wie verzint er wat er gedaan wordt? Wie verzint waar u naar toe gaat?

- Gaat u in Nederland op vakantie?
  - Waarheen?
  - En wat doet u dan allemaal?
  - Gaat u wel een naar een recreatiegebied bijvoorbeeld een plas/meer om te zwemmen zoals 't Twiske (Als ik in Amsterdam ben, de Maarseveenseplassen in Utrecht, Berendonk/Wijlmermeer in Nijmegen)?
  - Waarom wel/niet?
  - Wat doet u daar?
  - Met wie gaat u daar heen?
  - En op wat voor dagen?
  - In welke provincies bent u allemaal geweest? Welke vindt u het mooist /lelijkst? Waarom?
  - Wat ging u daar doen? Op familiebezoek, winkelen, op vakantie, iets anders bezoeken, een museum?
  - Met wie gaat u daar heen?
  - Gaat u ook naar het buitenland? Waarheen?
  - Wat vindt u mooier? Waarom?
  - Wat doet u daar?
  - Heeft u daar ook vrienden?
  - Heeft u een speciale band met mensen uit Nederland die daar ook zijn?
  - Denkt u dat als de omgeving er meer uit zou zien zoals in Marokko, Turkije, ... (meer op het buitenleven afgestemd), u er meer gebruik van zou maken?
  - Hoe zou het er dan uit moeten zien?
-
- Waar zou u heel graag heen willen? In Nederland? In het buitenland? Waarom?
  - Wat zou u graag in u vrije tijd willen doen dat nu niet kan?
  - Waarom kan dat nu niet?
  - Wat zou u nog graag willen hebben om uw vrije tijd in /mee door te brengen?
  - Mist er iets in uw ogen?
  - Wat mist er hier volgens u?
  - Wat kan er allemaal verbeterd worden?
-
- Kunt u daar iets aan veranderen?
  - Hoe?
  - Kunt u ervoor zorgen dat u naar dat land toe gaat of naar die plaats in Nederland waar u graag heen wilt? Waarom?
  - Weet u waar u moet zijn als u invloed wilt hebben op hoe dat gebied nu ingericht is?

Vragen ad 5

- Waar woont u? Bevalt het u daar?
- Zou u liever ergens anders wonen?
- Waarom?
- Zou u liever ergens anders wonen? Wel in dezelfde woonplaats? Andere wijk? Een heel

andere stad? Waarom?

- Hoe zou dat er dan uitzien?
  - Hoe woont u nu? In wat voor huis? Rijthuis, flat...
  - Heeft u een tuin? Of een balkon?
  - Hoe ziet die er uit?
  - Wat vindt u van uw huis?
  - Bent u tevreden?
  - Zou u liever een ander huis hebben?
  - Waarom?
  - Zou het huis waar u liever woont op dezelfde plek staan of ergens anders?
  - Hoe is de buurt?
  - Zijn er genoeg plekken in de buurt waar u heen kunt om te...?
-
- Als u mocht kiezen, waar en hoe zou u dan willen wonen?
  - Waarom?
  - Waarom kan dat niet? Geld, regels, ...?

Vragen ad 6

- Doet u wel eens wat met het hele gezin? Wij gingen altijd naar het strand en het bos om te zonnen, zwemmen, wandelen en fietsen...
- Als u iets met z'n allen gaat doen, wie beslist dan wat/waarheen? Wordt er naar uw ideeën geluisterd?
- Als u een goed idee heeft gaat u dat dan doen/gaat u daar dan heen?
- En wat doet u alleen?
- En met vrienden?

Vragen ad 7

- Ziet u verschillen met andere (Nederlandse, Turkse, Marokkaanse etc.) mensen?
- Waarin verschillen zij dan? Hebben ze andere kleren, huizen, muziek? Doen ze ook andere dingen?
- Wat vindt u daarvan?
- Waarom doet u dat niet?

Vragen ad 8

- Op wat voor plek bent u het liefst? In de stad, in een mooi park, tussen de weilanden? Of houdt u juist van afwisseling?
- Kunt u daar makkelijk komen?
- Wat zou u nog graag willen hebben in de buurt om uw vrije tijd in/mee door te brengen? Dus ik heb het over iets buiten...

- Mist er iets in u ogen?
- Wat mist er hier volgens u?
- Wat kan er allemaal verbeterd worden?
- Mag u stemmen?
- Praat u daarover? Met wie? Wat wordt er dan besproken?
- Bent u Nederlands?
- Wat stem u dan?
- Waarom?
- Waar let u dan op?
- Denkt u dat het zin heeft dat u uw stem uitbrengt?
- Waarom wel/niet?
- Zou u meer invloed willen hebben op hoe bepaalde dingen nu geregeld zijn?
Bijvoorbeeld
- Stel dat u echt heel graag dat waar we het net over hadden hier in de buurt wilt hebben, hoe zou u dat dan aanpakken?
- Weet u waar u moet zijn als u invloed wilt hebben op hoe dit gebied nu ingericht is?
- Hoe gaat dat dan?
- Vragen naar leeftijd, opleiding en baan.

Bijlage II Gesprekspartners immigranten

<i>naam</i>	<i>stad</i>	<i>plek</i>	<i>herkomst</i>	<i>leeftijd</i>	<i>opleiding</i>	<i>datum</i>
Sihan	Utrecht	Griftpark	Marokko	21	HBO	06-07-04
Samira	Utrecht	Griftpark	Marokko	17	VWO	06-07-04
Somita	Utrecht	Juliana Park	Marokko	19	VMBO	19-05-04
Donny	Utrecht	Juliana Park	Colombia	27	laag	19-05-04
Alpay	Utrecht	ULU	Turkije	ca. 30	HTS	03-06-04
Onni	Nijmegen	Hangplek	Bangladesh	17	VMBO	08-07-04
Dennis	Nijmegen	Hangplek	Joegoslavië	16	VMBO	08-07-04
Aljia Sabc	Nijmegen	Volkstuin	Bosnië	51	laag	08-07-04
Karaped	Nijmegen	thuis	Azerbeidzjan	19	VWO/WO	24-03-04
Goadh	Nijmegen	thuis	Azerbeidzjan	18	HAVO/HBO	24-03-04
Omar	Nijmegen	Goffertpark	NL/Israel	15	Gymnasium	28-07-04
Lycho	Nijmegen	thuis	Mozambique	37	laag	04-11-04
Mevr. Cambel	Amsterdam	Rembrandtpark	Suriname	49	HBO	07-07-04
Nadia	Amsterdam	Pleintje in West	Marokko	30	HBO	07-07-04
Latifa	Amsterdam	Rembrandtpark	Marokko/Frk	38	laag	07-07-04
Muna	Amsterdam	Rembrandtpark	Marokko/Frk	32	laag	07-07-04
Dhr. Lachkar	Amsterdam	Ecotuין	Marokko	54	laag	15-04-04
Damian	Amsterdam	Westerpark	Colombia	18	ROC	07-07-04
Clayton	Amsterdam	Gaasperplas	Suriname/ Curacao/NL	15	VWO	01-08-04
Z. Amiri	Amsterdam	Gaasperplas	Afghanistan	38	hoog	01-08-04
Cisco	Alkmaar	Geestmerambacht	Chili/NL	16	HAVO	30-07-04
Glenn	Alkmaar	Geestmerambacht	Indonesië/NL	15	HAVO	30-07-04
vrouw	Alkmaar	Geestmerambacht	Indonesië	38	HBO	30-07-04
man	Alkmaar	Geestmerambacht	NL Antillen	46	laag	30-07-04
J.Groenesteijn	Renkum	thuis	Tanzania		hoog	19-04-04
R. Boldewijn	Wageningen	volkstuin	Suriname		laag	23-07-04
M. Akteniz	Ede	volkstuin	Turkije	40	laag	05-09-04
V. Garcia-Fernandez	Ede	volkstuin	Spanje	61	laag	05-09-04

Bijlage III Gesprekspartners jongeren

<i>naam</i>	<i>stad</i>	<i>plek</i>	<i>herkomst</i>	<i>leeftijd</i>	<i>opleiding</i>	<i>datum</i>
Sihan	Utrecht	Griftpark	Marokko	21	HBO	06-07-04
Samira	Utrecht	Griftpark	Marokko	17	VWO	06-07-04
Somita	Utrecht	Juliana Park	Marokko	19	VMBO	19-05-04
Donny	Utrecht	Juliana Park	Colombia	27	laag	19-05-04
Alexander	Utrecht	Griftpark	Nederland	19	VWO/WO	06-07-04
Joost	Utrecht	Griftpark	Nederland	20	VWO/WO	06-07-04
Onni	Nijmegen	Hangplek	Bangladesh	17	VMBO	08-07-04
Dennis	Nijmegen	Hangplek	Kroatië	16	VMBO	08-07-04
Sharon	Nijmegen	Hangplek	Nederland	15	VMBO	08-07-04
Karaped	Nijmegen	thuis	Azerbeidzjan	19	VWO/WO	24-03-04
Goadh	Nijmegen	thuis	Azerbeidzjan	18	HAVO/HBO	24-03-04
Laura	Nijmegen	Goffertpark	Nederland	15	VWO	28-07-04
Roy	Nijmegen	Goffertpark	Nederland	15	HAVO	28-07-04
Sharona	Nijmegen	Goffertpark	Nederland	15	VWO	28-07-04
Imke	Nijmegen	Goffertpark	Nederland	15	VWO	28-07-04
Hanneke	Nijmegen	Goffertpark	Nederland	15	VWO	28-07-04
Seger	Nijmegen	Goffertpark	Nederland	13	VWO	28-07-04
Omar	Nijmegen	Goffertpark	NL/Israel	15	Gymnasium	28-07-04
Laurens	Nijmegen	Goffertpark	Nederland	17	VWO	28-07-04
Damian	Amsterdam	Westerpark	Colombia	18	ROC	07-07-04
Clayton	Amsterdam	Gaasperplas	Suriname/ Curacao/NL	15	VWO	01-08-04
Ge	Naaldwijk	hok	Nederland	16	HAVO	16-04-04
Stefan	's-Gravenzande	thuis	Nederland	17	Loodgieter	16-04-04
Patty	Naaldwijk	hok	Nederland	18	HBO	09-07-04
Sven	Naaldwijk	hok	Nederland	19	WO	09-07-04
Michelle	Naaldwijk	hok	Nederland	18/19	HBO	09-07-04
overigen (ca. 12)	Naaldwijk	hok	Nederland	ca. 19	WO/HBO	09-07-04
Cisco	Alkmaar	Geestmerambacht	Chili/NL	16	HAVO	30-07-04
Glenn	Alkmaar	Geestmerambacht	Indonesië/NL	15	HAVO	30-07-04
Laura	Alkmaar	Geestmerambacht	Nederland	17	VWO	30-07-04
Monique	Alkmaar	Geestmerambacht	Nederland	15	HAVO	30-07-04
Maurice	Wageningen	markt	Nederland	15	VMBO	22-07-04
Marvin	Wageningen	markt	Nederland	15	VMBO	22-07-04
Nick	Wageningen	markt	Nederland	17	ROC	22-07-04

Bijlage IV Gesprekspartners deskundigen

In de oriëntatiefase van het onderzoek zijn gesprekken gevoerd met een aantal deskundigen. De doelen van deze gesprekken waren: Ten eerste een gevoel krijgen voor wat er in de praktijk gebeurt op het gebied van ruimtegebruik door immigranten en jongeren en wie zich daar allemaal mee bezig houden. Ten tweede een idee krijgen van wat we zouden kunnen verwachten. En tot slot het eventueel komen tot ingangen om met onderzoeksgroepengroepen in contact te komen.

De deskundigen die wij hebben gesproken zijn:

Angela Duijndam, Natuurmonumenten

Patricia Howard, Wageningen Universiteit

Margit Jokövi, Ruimtelijk planbureau

Joyce Lamerichs, Wageningen Universiteit

Jos de Mul, Erasmus Universiteit

Deva Schuurmans, Sociaal Cultureel Werkster, jongerencentrum ULU

BOUNDARIES OF SPACE